

T. Sergell inv. G. Sandberg del. L. Lundgren fc.

SVEA.

TIDSKRIFT

FÖR

VETENSKAP OCH KONST.

FÖRSTA HÅFTET.

UPSALA
Zeipel och Palmblad.
1818.

INNEHÅLL.

Detta häfte åtföljes af en Gravur, föreställande Amor och Psyche efter Sergel. En i afseende derpå författad afhandling skall i nästa häfte meddelas.

Anmålan.

Närvarande tidskrifts titel uppger dess föremål: — och då ett företal alltid blott är en vidlyftigare titel, eller en utläggning öfver titeln, så återstår för Utgifvarne endast, att i denna anmälan lämna en sådan utläggning, så kort som möjligt; ty slutligen måste ändå boken tala för sig sjelf. Således — vår skrift är en Tidskrift, eller utkommer i en följd af häften, för hvilkas utgifvande vi likväl ej förbinda oss till vissa tider, utan skola i allmänhet dessa häften följa på hvarandra så fort som omständigheterna medgifva. — Hvar och en tidskrift förutsätter nödvändigt en Litteratur, liksom all handel och vandel förutsätter production; ty tidskriften, den må räkna sin odödlighet efter dagens eller månadens eller årets skiften, har egentligen att göra med spridandet af den litterära

productionen; omsättningen af Ideernas capital. Vi förutsätte således djerft, att i Sverige ett sådant finnes, hvilket vi, efter vår förmåga, vilje bidraga att bringa i omlopp. — Hvilken som helst, ej alldeles obekant med menskliga verksamhetens lagar, vet, att detta omlopp ökar productionen, hvartill likväl först och främst hörer, att den, som vill befordra det, sjelf äger en productif fond; man skulle eljest drifva handel utan capital. Vi skola således bemöda oss om att sjelfve äga Ideer, hvarförutan man förgäfves söker att ge dem lif och verksamhet hos andra. Egna uppsatser och afhandlingar skola upptaga största rummet af vår skrift; dock utesluta vi ej helt och hållet Öfversättningar, då de svara mot vår afsigt, ej heller Recensioner, nemligen öfver arbeten af vigt: ty den medelmåttiga litteraturen är sjelf blott en recension af sig sjelf i oändlighet. — Glädjefullt skulle det vara för oss, att äfven kunna meddela prof på Poetiska Compositioner af större omfattning. Vi yttra det åtminstone såsom en önskan. Blom-

morna för dagen finna lätt utan oss sin plats. -- Då hvarje menskligt företag, genom förmågan, förr eller senare sätter gräns för sig sjelf, ha vi ej bekymrat oss om att ängsligt noga utstaka området för vårt; så mycket mindre, som, i en litteratur, hvilken, genom brist på arbetare, ännu föga känner eller medgifver arbetets fördelning, naturen af vårt företag fordrar en viss obestämd vidd för sig. Vårt fält är Vetenskap och Konst i allmänhet; men förnämligast, så vida de gripa in i det stora practiska eller nationella lifvet; hvarföre allt, som bidrar till kännedomen af, eller till lifvandet af känslan för Fäderneslandet, skall företrädesvis bli vårt syftemål. Derföre ha vi äfven vågat sätta på vår ringa skrift ett namn för alla våra medborgare heligt. Uttyder det någon som förmätenhet, så svare vi, att vi ärft namnet Svenskar, och att vi i kärleken för Fosterlandet och bemödandet att efter vårt mått det gagna, vilje mäta oss med hvem som hälst. -- Slutligen tillägge vi, att vi med tacksamhet emottaga tjenliga bidrag

till denna Tidskrift, hvilka kunna adresseras på Upsala till Redactionen af Tidskriften Svea.

Upsala i December 1818.

Utgifvarne.

OM

SVENSKA JORDENS BILDNING.

Det synes vara otvifvelaktigt att jordytan under en lång tiderymd efterhand fått sin utbildning, och att derunder olika stenlager satt sig under olika skiften, tills ändtligen hela naturen för beständigt med menniskans tillkomst antagit det skick, som den ännu äger. Att undersöka lemningarna efter all den tid, som föregått menniskans tillvarelse, och deraf göra sig ett begrepp om naturens tillstånd under olika perioder, synes vara geologiens egentliga föremål och skall äfven blifva denna afhandlings, så vida det angår fäderneslandet. Genom jordbildningens historia synes man kunna få begrepp om det alstrings-lynne, som naturen från början visat i hvarje land och som den visst ännu till någon grad bibehåller; och uti de olika stenlagernas olika beståndsdelar igenfinner man den allmännaste grunden för ländernas olika materiella fruktbarhet eller skicklighet att nära den nu lefvande organiska naturen. Tillika måste kännedomen af de olika berglagerna gifva en allmän öfversigt af de särskildta förråder af nyttiga och till förädling tjenliga ämnen, som ligga gömde i bergens inre delar. Af detta allt skola väl landets naturliga förmåner ursprungligen bero och statsläran

hämta sina första förhoppningar om landets möjliga tilltagande i styrka.

Efter dessa allmänna anmärkningar om jordkännedomens föremål, syftning och möjliga gagn, synes en historisk öfversigt af dess fortskridande hos oss böra tjena att förbereda närvarande afhandling. De äldsta naturforskare tyckas hafva ansett allt både i och på jorden såsom tillkommet i skapelsen, och dermed var hela geologien afhandlad. Sedermera blef man uppmärksam på några stenlager, som för de organiska lemningars skull, hvilka de innehålla, befunnos vara af en yngre bildning, och dessa ansågos då härröra från syndafloden. Under denna tid lefde hos oss en Svedenborg, Roberg m. fl. som åtminstone icke alldeles voro skilda från den tanken. Uppmärksamheten fästade sig först i synnerhet vid de uråldriga bergen, såsom hos oss de enda genom sin metallhalt för bergsmannen märkvärdiga, och angående dessa äro i synnerhet Tilas's och Cronstedts skrifter ganska upplysande. Alla de öfriga bergen, eller de så kallade syndaflods lemningarna, ansågos länge för en mera vild, tillfällig blandning, hvaröfver man icke väntade sig något särdeles vetenskapligt ljus. Omsider blef man uppmärksam derpå att dessa yngre bildningar icke voro så oordentliga, som man förmodat, och flere lärde såsom en Bergman, Hermelin, Gyllenhal undersökte dem med sådan framgång, att deras skrifter ännu böra vara oss vid handen. Slutligen har, medelst utomlands anstälda undersökningar, ett stort ljus blifvit spridt öfver dessa saker genom de

talrika fynd af större djur, som man upptäckt i de lösare bergen och som till otvifvelaktig visshet bevisa, att jorden undergått många stora förändringar, innan den fått sin nu varande organiska verld. Man har derigenom funnit sig berättigad, att äfven i enlighet med mångfaldiga anvisningar i naturen antaga tvenne petrifikatbildande formationer, hvaraf den ena, i anseende till sitt nära samband med de mest uråldriga bergen, fått namn af Öfvergångs-formation, den andra med en inskränktare bemärkelse fått heta Flötz-formation. Vid nogare undersökningar finner man att nästan alla de svenska, med förstenade organiska lemningar försedda bergen, höra till den förra, och att således dessa träda ansenligt tillbaka uti jordklotets äldsta historia. Sedan de nyaste utländska geologer hos aflägsnare nationer med förtrytsamhet klagat, att de ej fått underrättelse om de förmodade större utdöda djur m. m. som tros böra finnas hos oss, får man slutligen försäkra dem att allt sådant saknas, och att Sverige i många delar visar sitt egna lynne i jordbildningar, hvilket här efter förmågan skall utvecklas.

Detta vetenskapens närvarande tillstånd, har gifvit anledning till denna afhandlings olika innehåll och syftning, mot de äldre hos oss i samma ämne utkomna. Sedan uppmärksamheten blifvit allt mer och mer ledd från den aldra äldsta, mest obegripliga formationen, till de yngsta bildningarna, om hvilka de mest oförmodade upptäckter utomlands blifvit gjorda, så söker närvarande afhandling i synnerhet att nogare bestämma skiljaktigheterna dem emellan och uppgifva hvad

på sina sidor. I sådant fall blir det mera läget utom, än öfver hvarandra, som bevisar den ringare åldern, så vida man ännu icke någorstädes kan se, hvilketdera lagret dukar under det andra. Ofta deremot händer att berglagren icke ligga hvarken öfver eller utom (bredvid) hvarandra, utan äro vida skilda åt. Man måste då bedömma deras relativa ålder efter erfarenheter, som man hämtat om bergartens beskaffenhet efter olika ålder, der läget säger hvilkendera som är yngst, och efter andra kunskaper. Det är, enligt dessa grunder, ingen tvifvel att de äldsta bergen hafva en massa, som är högst ordentligt sammanfogad af 2 eller 3 olika slags chrystaller, till naturen kiselartade, då deremot bergarten, ju yngre den är, dess mera antager en jordlik uppslämmad form, till innehållet mestadels kalkartad. Den allmännast kringspridda och med de bildande urkrafterna i närmaste samband stående metallen, Jernet, har i äldsta bergen en oxydulerad, svart, attraktorisk eller åtminstone retraktorisk beskaffenhet; hvarefter den i medelålders-bergen blifvit röd, oxyderad och slutligen i de yngsta bergen gul, förvandlad till en mer eller mindre saltaktig Ochra. De sednare jernets färgor förena sig i synnerhet med den i de yngre bergen rådande kalkstenen och göra den först röd, sedan gul. Slutligen hjelper också organiska lemningars närvaro och beskaffenhet mycket, att urskilja berglagrens olika ålder; ty det är tydligt att de lager äro äldst, som hafva inga sådana lemningar; att de i ålder komma dernäst, som hafva de, från den nu lefvande naturen mest afvikande lemningar efter organiska kroppar, i oskiljaktig för-

ening med stenarten, och ändtligen att de lager äro yngst, som framvisa lemningar efter organiska kroppar, föga eller intet skilda från de ännu lefvande, och i mindre samband med den inneslutande stenen. I allmänhet, ju obegripligare en stenart är till sitt bildningssätt eller uppkomst, dess äldre är den; ju lättare dess uppkomst låter inse sig och ju mera den öfverensstämmer med det, som ännu under våra ögon bildar sig eller kan eftergöras, desto yngre är den.

Till följe af sådana principers användande vid bergens undersökning, trodde man sig först böra urskilja tvenne hufvudformationer: den uråldriga eller primitiva, och den secundära eller Flötz-formationen. Sedermera har man funnit sig föranlåten, att äfven antaga en öfvergångs-formation, som står midt emellan båda och är liksom en blandning af bådas bergarter. Förutan dessa tre egentliga stenformationer, har man att betrakta de af stenkastningar bestående lösa jordlagren, som äfvenledes äro högst märkvärdiga. Nu några betraktelser öfver hvar och en af dessa särskildt.

Uråldriga Formationen är sammansatt af flera slags chrystaller, så ordentligt skiftevis sammanfogade, att man ej nog kan beundra dem. Ju mera man betraktar en granitartad häll med sina alternerande qvartz-fältspath- och glimmer-korn, dess svårare tyckes all förklaring af dess bildning blifva. Dertill tyckas nödvändigt hafva fordrats krafter, som nu mera alldeles upphört att verka, åtminstone till

den grad att något dylikt kan uppstå. Vi skole försöka att af betraktelser öfver granitens beskaffenhet, utbredning m. m. leda oss till något begrepp om de omständigheter hvarunder den bildats. Graniten är den på jordklotet mest utbredda stenart, som förekommer från pol till pol utan någon sådan olikhet, som på minsta sätt kan härledas från olika latitud och dylikt. Den utgör det inre af jordklotet, icke allenast så långt menniskan kunnat nedtränga, utan äfven till det mångfaldigt större djupet, hvarifrån vulkanerna uppkasta stenar och smält bergart. Den uppreser sig på jordytan till de förfärligaste pyramidformiga spitsar eller de skarpaste eggar, hvilka stundom inuti visa tecken till smältning eller att en hög grad af värma utströmmat genom dem. Allt detta visar att de omöjligen kunnat danas under ett sådant jordens tillstånd som det närvarande. Det är icke tänkbart att de klippor, som nu uppsticka genom polartrakternas beständiga is, kunnat danas under en så låg temperatur, som den hvaraf de nu omgifvas; och om de, med alla andra berg, blifvit bildade under ett så högt stående haf, som dertill fordrats, så tyckes att några höga ismassor efter det samma borde vara qvar bortåt polerna, hvilket ej lärer vara händelsen. Icke eller tyckas de förfärliga ojemnheter, som uråldriga bergen bilda, kunnat danas under en flytande omgifning, hvilken nödvändigt bordt hindra en lika bildning på så olika djup, och så vidare. Det tyckes fast mera rimligt, att jorden då varit omgifven eller betäckt blott af en tjock dunstkrets, att jordytans värma åtminstone öfverstigit kokande vattens,

att denna värma blifvit underhållen inifrån eller utströmmat i förening med magnetiska kraften, och det längst samt starkast genom de punkter som upprest sig till höga berg. Att magnetiska kraften varit verksam vid urbergens bildning synes antagligt deraf, att dessa bergen, åtminstone bortåt polerna, hafva en sträckning från norr till söder.* På detta sätt kan man rimligast tänka sig de olika granitkornens successiva nedsättning, som alldeles icke så kunnat ske ur ett liquidum, efter allt hvad vi hittills hafva oss bekant. Att man beständigt saknar alla organiska lemningar i sådan stenart, tyckes äfven göra sannolikt att den bildats i så hög temperatur, att intet dylikt af det skälet kunnat uppstå, och under brist af ett för dem så oumbärligt element som flytande vatten är. De inifrån kommande krafterna synas hafva verkat starkt och jemnt, utan minsta störning af yttre elementer, och derigenom åstadkommit granitens förundransvärda likformighet i stora massor, hvilken innerst befinnes vara störst. De stora centralbergen hafva mot medelpunkten alltid den likformigaste sammansättningen af nämnde korn, utan hvarken sprickor (gångar) eller lager. Deremot ju mera man aflägsnar sig från dessa bergens medelpunkt, dess mera tilltaga gångar och äfven lager uppfyllda med kalk, jernmalm o. d., hvarigenom ett närmande till följande formation röjes. Kanske härröra dessa sprickor af den större fuktighet, hvari bergen då bildats, hvilkens bortdunstning sedermera gifvit anledning till massans krympning.

Öfvergångs-formationen (eller Fransosernes Terrains de transition) är, så väl till sitt läge som sammansättning, en mellanlänk mellan den stora uråldriga, och den stora egentligast secundära eller Flötz-formationen. De krafter och omständigheter, som gjorde att stenkornen i uråldriga formationen rangerades så alternerande, synas under denna hafva minskats, åtminstone tidtals till den grad, att ett flytande ämne analogt med vatten kunnat stadna på jordytan, ur hvilket partiklarna, i stället för att sätta sig skiftevis, nu mera sjunkit hvar efter annan i mån som de svårare kunde hålla sig upplösta, på sätt som vi ännu se det ske ur blandade liquida. Således hafva kiselkornen i denna formation, först fallit till botten och bildat sandstenslager; derefter hafva de mera lerhaltiga partiklarna, som svara mot granitens glimmer, sjunkit ned till lerschiffer; sedan har ett med granitens fältspath något analogt kalklager fullt med petrifikater bildat sig. Då dessa ordentligt horizontella, under vatten tydligen bildade lager varit färdiga, har naturen ofta å nyo velat återgå till sin urbildning och lagt ofvanpå kalken åter ett lerlager, stundom äfven Trapp och äfven någon gång ett nytt granitlager. Således tyckes under denna formation blott ett afbrott, eller på vissa ställen blott en minskning i urkraftens verksamhet till en viss tid ägt rum, under hvilken minskning värman så mycket aftagit och solens ljus samt respirabel luft sannolikt för första gången fått så mycket tillträde till jordytan, att organiska ting, försedda med ögon och respirationsorganer, kunnat uppstå. Detta tillträde af yttre ver-

kande krafter har likväl ännu icke varit nog starkt, för att göra betydlig rubbning i stennassans nedsättning, utan den synes ännu lydt urkraftens ehuru försvagade inflytelse; och i följe deraf nedsatt sig directe ofvanpå och i samma sträckning med det uråldriga berget. Antingen synes det uråldriga berget hafva jemnat sig ofvanpå, för att emottaga öfvergångslagren, eller också på sidan hafva lemnat rum för dem. Till charakteren af den kalksten, som utgör hufvudsaken i denna formation, hörer oftast en rödkritelik färg och ett något splittrigt brott.

Flötz-formationen kallades secundär, i jemförelse med den uråldriga primitiva formationen, så länge öfvergångs-formationen var obekant eller föga antaglig; men då nu mera öfvergångs-formationen tillräckligt constaterat sig och blifvit allt mer och mer utvidgad i geologernas begrepp, samt således intagit sitt egna rum i räkningen, hafva några gifvit Flötz-formationen namn af tertiär. Till undvikande af alla förvillelser af numerativa namn, synes man kunna bibehålla den gamla benämningen Flötz-formation, blott man icke dermed, såsom ofta skett, på ett uteslutande sätt förenar begreppet om flolägrighet, hvilket ingalunda vore riktigt, alldenstund Öfvergångs-formationen ofta, särdeles hos oss, är nästan ordentligare flolägrig än denna och i sådant fall kan kallas öfvergångs-flolägrig. Ordet Flötz bemärker fast mera i Tyska geologernas begrepp något, som på det mest afgjorda sätt är bildadt i ett flytande element eller genom sammanflötzning, och som i sin bildning bär märke efter

ett liquidi rörelser och andra undergångna förändringar. För att ännu tydligare utmärka denna formationen från den föregående, tillägges ofta ordet vilda Flötz-formationen, som enligt Tyska språkbruket vill säga den oordentliga eller den under våldsamma rörelser bildade. Nyare franska Geologer kalla den med en ännu mer passande benämning: Terrains de sediment. Man finner att denna formationen alldeles icke står i något nödvändigt sammanhang med den uråldriga, icke har hvarken sträckning eller lagerförhållanden öfverensstämmande med den; utan tvertom ligger ganska tillfälligt nedlagd längre ifrån den uråldriga, ofta mera bortåt nu varande hafskuster eller stora strömmar. I anseende till sammansättningen består den, icke så ordentligt som öfvergångs-formationen nederst af ett sandstenslager, derpå lerschiffer, sedan kalk o. s. v. utan dess lager ligga oordentligt, och merendels finnes blott ett af de nämnde slags lager på hvart ställe närvarande. Dess sandsten är merendels mycket lös; kalkstenen alldeles jordlik i brottet och ofta lerblandad eller förvandlad i mergelsten, så att den vid påandning starkt luktar af lera, till färgen mer eller mindre liknande jernochra. Der denna formation är som mest utbildad finnes i dess lerschifferlager aftryck efter fiskar och växter, oftast till oförmodadt stort djup under nu varande hafsyta, hvilka alldeles saknas i den förra, och bevisa att den blifvit bildad sedan organiska varelserna hunnit vidare i sin utveckling. Der denna formation i sin större fullkomlighet är betäckt med en icke petrifikatförande bergart, är det icke annat än Ba-

salt eller en l raktig massa, som under upptorkning spruckit till sexkantiga pelare och inuti äger blott glest strödda chrystaller. Hela beskaffenheten af denna formation tyckes visa, att blott något af den bergsbildande kraften varit qvar, men icke så mycket att den ensam bestämt läge och ordning. Fast mera tyckas dessa sednare blifvit rubbade af yttre tillkomna krafter, hvilka sannolikt härledt sig från den då redan betydliga inflytelsen, som solen ägt på atmosphären, hvarigenom stormar och rörelse i det omgifvande vattnet uppkommit. Att denna formation blifvit mindre generelt utspridd öfver hela jorden och mindre likformig på olika delar deraf, tyckes stå väl i öfverensstämmelse med det redan anförda.

Med den sistnämnda periodens slut har väl all bildning af riktigt stenhårda, i massa sammanhängande berg upphört, men jordytan ännu varit långt ifrån att äga den nu varande beskaffenheten. Man finner uti vissa länder från den derpå följande perioden en bildning, som, till skillnad från riktig stenhård formation, kan kallas tuffbildning, bestående af en mängd kalktuff, sugkalk, gips m. m. hopgyttrade til berg, som innehålla lemningar af de största fyrfotade landdjur och af utmärkt fullkomliga träd, hvilka alldeles icke kunnat lefva under inflytelsen af de årstiders omskiften, som nu finnas i samma länder. Dessa bevisa att ännu måste, på en stor del af jordklotet, en beständig mild temperatur ägt rum, som tyckes hafva till största delen varit oberoende af solens inflytelse och härledt sig från en inifrån kommande lifgifvande kraft. Att

denna lifgifvande kraft likväl längst kunnat bibehålla sig bortåt æqvatorn, der den blifvit understödd af en beständig solvärma, tyckes antagligt, och att naturen således der kunnat utan afbrott framskrida i bildning af allt fullkomligare och fullkomligare varelser, tills menniskan, naturens krona, uppstått. Men ehuru menniskans organiska utbildning först skett i varmare klimater, kan likväl den intellektuella hafva ernått sin högd, sedan den under sednare perioder blifvit förflyttad till kallare länder. Bortemot polerna tyckes den lifgifvande urkraften i somliga länder förr, i somliga sednare, men kanske allestädes tidigare än under æqvatorn, hafva alldeles upphört att verka, hvarigenom en köld uppstått, som förqväft den redan der bildade lefvande organisationen. Slutligen då solen blifvit så till sägande ensamt rådande öfver jordens lif och fått fritt tillträde till dess yta, sedan de af urkraften i luften uppsända dunster hunnit allestädes någorlunda nedsjunka, då först tyckes nu varande ordning af olika klimater och årstider uppkommit öfver hela jordklotet. Men detta uppkommande tyckes hafva varit åtföljdt af den största katastroph, som någonsin öfvergått jordytan, och i densamma tyckas de stora ryggar af lösa stenar och jord, som nu betäcka de flesta länder, blifvit uppkastade, och hvilka man, till skillnad från de förra stenhårda berglagren, utmärker med namn af lösa lager eller lösa berg, uppkastadt land, Montagnes de transport, Couches meubles.

Vi hafva i det föregående ofta talt om urkraftens och solens ömsesidiga inflytelse på jordytans

bildning; försökom nu att gifva en concentrerad förklaring deraf och tillika utveckla ett begrepp om vulkanerna, som tyckas stå i nära samband med särskildta länders olikheter och i synnerhet de skillnader, som observeras mellan vår nord och närmast tillstötande länder. Att en urkraft och solens inflytelse på jorden varit de tvenne hufvudagentia, som åstadkommit eller åtminstone styrt de förändringar jorden undergått; att den förra småningom aftagit och i samma mån lemnat den sednare större inflytelse, tills den slutligen fått alldeles öfverhanden, tyckes vara otvifvelaktigt. Så länge urkraften var ensamt rådande kunde inga olikheter mellan årstider och klimater äga rum, utan hela jordklotet var lika och beständigt uppvärmdt af en inifrån kommande värma, som sannolikt varit så stor, att blott en dunstformig omgifvelse kunnat finnas, hvilken deremot varit så mycket tätare. Denna urkraftsvärma, som i början tyckes hafva utgått lika från alla punkter af jordytan, synes sedan hafva concentrerat sig till vissa fläckar, der urkraftens fortfarande verksamhet då upphöjt stora berg. Derunder har sannolikt efterhand ett flytande ämne, analogt med vatten, samlat sig på den lägre ytan och bildat haf, hvilka bland annat mer och mer bidragit att göra större delen af jordytan ogenomträngelig för urkraftens värma. I samma mån har den allt mer och mer concentrerat sig till vissa och färre punkter, ur hvilka den slutligen, då den i anseende till sin aftagande styrka ej mer hindrade jordytans tilltagande hårdhet, måst skaffa sig utgång genom bestämda öppningar. Stundom äro dessa öpp-

ningar i de högsta bergsspetsarna, stundom hafva dessa blifvit ogenomträngliga derföre, så att kraften måst utbryta på sidan, och der uppkasta nya berg såsom Vesuvius. Dessa öppningar eller så kallade vulkaner tyckas visst vara sista qvarlefvan, af en inifrån kommande kraft. De äro de största bevis, som finnas, att jorden ännu inuti äger värma, hvilken i en vid omkrets omkring dem ger sig tillkänna genom varma källor, hvilka näst vulkanerna utan tvifvel äro de mest långväga budbärare från det inre af jorden. På ännu större afstånd från vulkanerna, der icke en gång heta källor utkomma ur jorden, der måste all urkrafts värma vara som mest aflägsen från jordytan, och der har den äfven sannolikt först upphört att verka ända ut till den samma. En större aflägsenhet från æqvatorn, som hindrat solen att i tid ersätta den aftagande urkraftens verkan, och ett större afstånd från vulkaniska trakter, der urkraftens verkan utan solens understöd längst kunnat bibehålla sig, tyckas vara de tvenne omständigheter som vållat vissa länders brist på yngre bildningar, hvaruti den geologiska olikheten mellan olika länder mest består. Uti dessa tvenne omständigheter tycka vi oss åtminstone igenfinna orsaken till Sveriges olikhet med nästgränsande länder, hvilken hädanefter skall utgöra vårt hufvudämne och till hvars upplysande vi föratskickat föregående allmänna åsigter, på det vi hädanefter desto mera må kunna hålla oss vid hufvudämnet, och upplysa det utan att behöfva göra vidlyftiga afbrott med långt ifrån hämtade förklaringar.

2. Afdelningen.

Om Sveriges jordbildning i jemförelse med tillgränsande länders, eller om Sveriges geologiska beskaffenhet i allmänhet.

Vid en jemförande beskrifning om Sveriges geologiska beskaffenhet, kan intet land bättre skicka sig till sammanlikning än det, som är gent emot oss på andra sidan om Östersjön, eller som utgör norra sluttningen af Europas stora continent. De stora berg, som egentligast af alla få namn af Alper, och både genom sin höjd och belägenhet utgöra Europas medelpunkt, utmärka sig ganska mycket genom sina dristigt uppresta spitsar, hvilka med mer eller mindre sammanhang sträcka sig från Montblanc genom Sveitz och Tyrolen, samt efter något afbrott åter uppträda under namn af Karpather. Sjelfva kärnan af denna bergskedja är i högsta grad af uråldrig beskaffenhet, visande en granit i massa bildad till de mest pyramidformiga bergspitsar, utan minsta tecken till gångar eller lager, som afskilja bergmassan. Denna uråldriga eggen af alperna är allestädes så smal eller så tunn, att man på en dag med lätthet kan passera öfver densamma, och allestädes försedd med så branta sidor, att derigenom deras i och för sig sjelf stora högd blir dubbelt ansenligare. På deras mot norden vända sida ligga kalkstensberg, som ofta uppsticka spitsar i högd föga eftergifvande de uråldriga Centralspitsarna och som ofta i sina lager äga petrifikater. Dessa ofantliga kalkklippor, hvilkas stenart utmärkes med namn

af Alp-kalksten, ansågos länge höra till Flötz-formationen; men nu mera har man funnit dem, i anseende till sträckning och läge, samt äfven i anseende till sin omskiftning med granitartade lager, nödvändigt höra till Öfvergångs-formationen, till hvilken äfven hela utseendet hänförer dem. Sådana ofantliga Öfvergångs-kalkberg äro Salev, Entlibuchgrat, Pilatus, HochSentis stigande till 7700 fots höjd öfver hafvet, belägna i Sveitz, de mesta Österrikiska Alperna, och slutligen Fatra, Chocs och die Leiten vid Karpatherna. De utgöra allestädes en förmur för den stora, uråldriga Centralkedjan, och, der denna är afbruten, bemöda de sig att uppfylla öppningen, hvilket i synnerhet är händelsen i Österrike. Först längre utom denna öfvergångskedja vidtaga verkliga Flötz-berg sådana som Jura, Randsberg m. fl., utmärkta med ocalcinerad snäck-kalk, hvilken sedan förblir rådande genom Würtemberg allt nedåt Hannover, hvarefter nära hafsstränderna följer calcinerad Muschelkalk och kritlager. Blott här och der uppsticker på det lägre af Tyskland, genom de rådande Flötz-lagren, någon mindre bergstopp, såsom Hartz, hvilken väl härrör från uråldriga grunden, men nu mera är så genomdragen af malmförande gångar, att den nog skiljer sig från Central-Alperna. Ofvanpå de nästan allestädes rådande Flötz-lagren ligga lösa jord-lager, som också mest bestå af kalk, mer eller mindre förvandlad i mergel och ofta sammansintrad till tuff, som föga skiljer sig från den underliggande Flötz-klippan. Så förhåller sig landet tills Östersjöns sand i Brandenburg öfvertäcker alltsammans.

Sverige är af mycket olika beskaffenhet mot det nu anförda. Det tyckes vara med länder som med menniskor, att ehuru alla äga en viss gemensam prägel, så röjer dock hvart och ett sin egen individuella art, som tillhört det från dess första uppkomst; och få länder tyckas hafva denna individuella art så väl uttryckt som Sverige. Skandinaviska bergsryggens höjd är så mycket ringare än Europas nyss omtalta södra Alpers, som 8 är mindre än 14; men bredden och utsträckningen i alla horizontal-dimensioner är visst tre gånger större, så att kubika innehållet af vår fjällrygg öfver hafsytan vida öfverträffar egentliga Alpernas. Tillika är vår fjällrygg mycket mindre sönderdelad i skarpa eggar och djupa dalar, då man nämligen undantager yttersta hafssidan. Då Sveitzer-Alperna alldeles icke utskicka några uråldriga sidogrenar, så afger deremot vår fjällrygg på Svenska sidan, under större delen af sin längd, den ena sido-bergskedjan efter den andra, som genomstryka landet och sedan utplatta sig till en granitgrund, hvars hällar nästan allestädes i hela landet visa sig i ytan. Större delen af Sverige har för liten högd öfver hafvet för att egentligen heta ett bergigt land, och likväl uppsticka granithällarna allestädes i jordytan, till nästan lika stor vidd som hela landets. Genom allt detta blir granitens vidd, eller utbredning och yta, mångfaldigt större i Sverige, än i något annat bekant land af Europa. Med denna stora horizontal-utbredning följer ett särdeles Gneisartadt lagerförhållande. Då i Tyskland de få malmförande uråldriga bergstoppar, som på längre afstånd från Alperna uppstå genom jord-

ytan, äro genomdragne af blott vertikalt stående gångar, så hafva de i Sverige allestädes från fjällryggen till hafskanten uppstående, mestadels flata Gneis-hällarna, horizontal-lager af den rikaste jernmalm, aldrig afvikande från den svarta uråldriga beskaffenheten. Sådana jernlager ligga till och med på det mest oförmodade sätt under jemna slättlandet, såsom vid Dannemora, Hässelkulla o. fl. st. Af denna horizontal-utbredning i vidd härrör Sveriges rikedom på malm och lättheten att komma åt den, utan en kostnad som öfverstiger vinsten. Tillika må anmärkas, att Sveriges förråd af malm är så alldeles concentreradt till denna formation, att icke något betydligt deraf finnes i de yngre formationerna, såsom i andra Europeiska länder. Den stora horizontal-utbredningen af Sveriges urgamla berg, visar att den bildande urkraften verkat jemnt, att den icke med sådan häftighet utstörtat ur vissa punkter, utan fast mera gifvit sig tid att söka vidden. Deraf tyckes hafva kommit, att inga sprickor och gångar genom häftig skakning uppkommit, utan att naturen kunnat utbreda sig till jemna, på vissa ställen deponerade lager, och der på en gång nedlägga hela sitt förråd af metall.

Svenska *Öfvergångs-bergens* beskaffenhet förberedes och bestämmes ganska tydligen af den nu anmärkta urbergets bildning. Hos oss finnas inga sådana ofantliga, af så kallad Alp-kalksten jemte stora alpryggen uppresta spitsar, som i Södra Europa. Den halfturgamla sandstens-bildningen och puddingstenen, som finnes i Dalfjällen och Norrige, är

blott ett litet tecken till sådant, åtminstone hvad läget vidkommer. Man kan säga att fjällryggen, från Dovrefjäll i södra Norrige ända till Dalfjällen, uraktlåtit att afskicka sidokedjor, och derigenom gifvit tillfälle för en Öfvergångs-bildning att lägga sig bredvid densamma, men hvilken dock till kalkbildning blifvit ganska svag och mest utmärkt genom chrystalliniska bergarter. På Dalfjällen har denna formation så litet kunnat bibehålla sig eller fortfara i utbildning, att den blott hunnit nedlägga sandstenslager. Vid det öfriga af Svenska fjällryggen tyckes, i anseende till de ofta utgående sido-kedjor, ingen plats för sådan bildning hafva varit öfrig, och utomdess benägenheten till horizontalbildning tidigt i den grad infunnit sig, att naturen ej funnit sig vid sådan belägenhet. Den har i stället, på ett högst märkvärdigt sätt, för Öfvergångs-formationen sökt de största jemna grundytor i bottnen af våra största insjöar, eller från fjällen längre aflägsna haf. Det är högst märkvärdigt huru bestämdt hvar och en af våra stora insjöar har sin Öfvergångs-formation, der naturen, efter den hos oss antagna normen, fått ett sökt tillfälle, att på ett för denna formationen i andra länder makalöst sätt, utbreda sig i vida, regelbundna lager. Otvifvelaktigt svara våra flolägriga berg vid Venern, o. fl. st., i anseende till den ordning de intaga i formationernas kedja, i det närmaste mot kalkalperna i Sveitz. Då detta är gifvet, kan man ej nog förundra sig öfver deras olikhet i dimensioner. Då Pilatus, HochSentis, m. fl. uti Sveitz, hafva en kalkmassa af 6000 fots tjocklek mot knappt 1 mils vidd, så hafva våra Vestgötha berg

ett kalklager af blott 207 fots tjocklek mot flere mils vidd, och Gottland ännu mera. Detta är utan tvifvel ett ofåntligt olika förhållande af bildningskraftens rigtning i de båda länderna. Härmed följer uti Sveitz en benägenhet att lägga de olika stenarterna, hvaraf en fullständig Öfvergångs-formation består, icke ofvanpå hvarandra utan fast mer utom hvarandra, då deremot hos oss i de flesta Öfvergångs-bildningarna märkes en förundransvärd regelbundenhet i lagrenas läge öfver hvarandra. Så väl i anseende till den stora utvidgningen, som aflägsenheten från högsta fjällryggen och tillkomsten under ett ännu existerande vatten, hvilket allt så mycket skiljer våra Öfvergångs-berg från de mesta utländska, ville utländska Geologer länge icke erkänna dem för Öfvergångs-berg, utan sökte föra dem till Flötz-formationen. Att detta var orätt inhämtas af deras läge, stenart och petrifikaternas beskaffenhet. Från läget kan man icke härleda något bevis förr, än vi framdeles få förutskicka en beskrifning om hvar öfvergångs-trakt särskildt. Hvad stenartens beskaffenhet vidkommer, så är kalkstenen så splittrig och för det mesta rödkritfärgad, att man ej kan tvifla om dess äldre bildning än den jordaktiga, smutsgula, lerblandade Flötz-kalkstenen. Petrifikaterna åter, i våra Öfvergångs-berg, bestyrka på en gång deras ålder, den stillhet hvaruti de bildats och den utmärkta lifgifvande kraft, som då varit rådande i dem, mer än i Södra Europas berg af samma formation. Våra öfvergångs-petrifikater bestå mest i Entomostrakiter och Orthoceratiter, hvilka båda, mera än några andra petrifikater, aflägsna sig från

den nu lefvande naturen, hvarigenom deras höga ålder nog bevises. Båda hafva de en ganska utbredd tunn bildning, som tillräckligt visar i huru stor stillhet de måste hafva lefvat. Man kan i detta afseende icke nog beundra så väl de ofta fots långa Entomostrakiterna, som de cylindriska, ofta famns långa och smala orthoceratiterna, hvilka ligga alldeles oskadda eller obrutna i kalkstenen. Då vi vidare erinra att en stor del af Entomostrakiterna redan ägde ögon, och tillika fästa vår uppmärksamhet på den ofantligt stora mängden af både dem och Orthoceratiterna, så kunna vi ej nog förundra oss öfver den kraftiga organisation, hvarmed naturen hos oss straxt uppträdde, mera än i sydligare Europa. Uti Sveitzerska öfvergångs-kalkstenen finner man intet sådant, utan i dess ställe Ammoniter, och Phaciter, hvilka genom den starka sammanrullning de äga, tyckas, i öfverensstämmelse med allt annat, visa att de lefvat i ett vida oroligare element, der de icke heller på långt när så mycket kunnat sprida och föröka sig. Under det man närmar sig till norden finner man Orthoceratiter först på Hartzberget, men ännu så små och få att de mångfaldigt stå efter de nordiska. Ännu en omständighet förtjenar att anmärkas om Svenska Öfvergångs-petrifikaterna, nämligen den att de mer än några andra tillhört en viss stenart och icke funnits utom den. Alla våra blinda Entomostrakiter finnas endast i den orsten, som är blandad med alunschiffer, och det, hvad de minsta vidkommer, så tätt att de tyckas uppstått som en hufvud-beståndsdel deruti. De med ögon försedda Entomostrakiterna, och ännu me-

ra Orthoceratiterna, tillhöra så bestämdt kalkstenslagret, att blott små lemningar efter dem finnas i det uppomvarande schiffer-lagret. Denna egenskap, att väsendtligt tillhöra stenarten, bevisar ytterligare dessa petrifikaters stora ålder. Åfvenledes finner man dem vara mycket mera afsöndrade från yngre petrifikater, än uti andra länder; man ser icke, hvarken från Entomostrakiterna eller från Orthoceratiterna, den jemna successiva öfvergång till ännu lefvande varelser, som från Ammoniterna, genom Nautiliterna, till de ännu lefvande Nautili i sydligare länder. Med denna utmärkt rika öfvergångs-bildning tyckes också naturen i norden för det mesta slutat den præadamitiska generationen. Sedan vi i det föregående beundrat nordens rikedom i bildning, få vi i de efterföljande formationerna förundra oss öfver dess fattigdom eller brist på all generation.

Flötz-formationen saknas mestadels, på ett förundransvärdt sätt, i nästan hela Sverige. Man finner hos oss intet spår efter sådana, med enrummiga spiralsnäckor uppfyllda kalkberg, eller efter äldre och större, med aftryck efter skogsväxter i synnerhet ormbunkar försedda kolflötzer, eller efter lerschiffer-lager med intryck af fiskar, eller efter sådana flötzberg, som på topparna äro belagda med Basalt, hvilket allt till sådan mängd finnes i inre delarna af Tyskland. Hos oss finnes inuti landet alldeles ingen Flötz-bildning, utan allt hvad vi af sådan art äga är inskränkt till sydligaste uddens stränder eller nedlagdt omkring Skånes yttersta kant, samt är der den yngre, till hafsstränder äf-

ven i andra länder inskränkta bildning, som består af calcinerade lager af muschelkalk och krita med något stenkol, hvilka lagers beskaffenhet nedanför närmare skall bestämmas.

Den tredje och sista præadamitiska organiska bildning, som i Tyskland och tillgränsande länder uppstått, sedan alla fasta bergen voro fulländade, saknas, tillika med dess tuff- och sugkalks- samt gips-lager, på ett ännu mera förundransvärdt sätt, på hela Skandinaviska halfön. Af alla de fossila skeletter efter fyrfotade djur och tecken till begrafna skogar, som i Tyskland och Frankrike uppgräfvas ur de hopgyttrade och uppslammade jordlagren, har man hos oss ej upptäckt något tecken. De få fiskknotor, som hos oss äro fundna, äro i jemförelse alltför obetydliga och kanske för det mesta tillfälligtvis i sednare perioder tillkomna; och de skeletter af idisslande djur, som finnas i Skånes torfmossar, tillhöra en ännu nyare period. Man kan ej nog förundra sig deröfver, att Sverige således under två stora formationer till största delen förblifvit utan all lifsyttring, utan att lemna tecken det någon förändring på dess yta tilldragit sig; så att af alla de bildningar, som på Karstens Tabeller, 2:a Upplagan från början af sidan 81 till och med 84, anföras, finnes hos oss endast litet af den ofvanpå sidan 83 upptagna strandbildningen af Muschel-kalk, krita och sandsten med litet stenkol (att icke nämna klappur eller det så kallade Gerülle, som strax skall anföras). I allmänhet har hos oss ingen organisation, som lefvat på torra landet, ägt rum fö-

re den ännu bestående, utan allt det gamla utdöda, som vi hafva, har lefvat i vatten. -- Men vid den tid, då den sista af dessa formationer förstördes eller nedbäddades i de lösa jordlagren, finna vi på en gång tecken till de största rörelser, hvilka hufvudsakligast kommit från Sverige och mest rasat på dess yta. Ofvanpå de jordlager, som i Tyskland begrafvit de sist omnämde stora djuren och träden, ligga stora stenblock, hvilka således ditkommit efter förstörelsen. Då man efterforskar hvarifrån de kommit, så befinnas de vara från Sverige. Man finner ingen sådan hällart i det tillgränsande Tyskland, och dessutom tilltaga de både i storlek och mängd ju mera man närmar sig Östersjöns stränder, der man tillika finner stenar af Öfvergångs-formationen, som alldeles otvifvelaktigt kommit från Sverige. När man vidare kommer öfver till Sverige, så finner man samma slags urstens-block icke allenast kastade öfver Skånes yngre bildningar, utan också betäckande hela Sveriges yta. I de slätare, särdeles de medlersta Sveriges Provincer, iakttagas vissa stora sten- och sandåsar, sträckande sig från norr till söder, hvilkas stenarter också kommit norr ifrån, t. ex. de vid Upsala från Dalarna. Att allt detta blifvit kringkastadt i en enda katastroph tyckes tydligt af den likformighet, som råder i allt, utan inblandade lager af finare jord, som annars skolat sätta sig i stillare perioder; och att denna katastroph tilldragit sig nyss förr än landet fick sin nu varande organiska betäckning, synes bevisligt deraf att lika litet något deraf finnes begrafvit deruti, som af den sista præadamitiska Tyska organisationen, hvilken den

föröfrigt i Tyskland betäcker. Först sedan Svenska jordytan, genom denna katastroph, fått sin nuvarande beskaffenhet, synas de hafs-snäcklager, som finnas vid Uddevalla, blifvit nedlagda och äfven de mindre hafslemningarne vid Upsala, m. fl. st., hafva satt sig. En organisation har slutligen tillkommit vittnande om dylik stillhet i elementerna, som den under Öfvergångs-formationens tillkomst. Skandinaviska jorden synes nu åter utveckla sina varelser med ordentligare lugn, än sydligare tillgränsande länder, oaktadt de större afbrott som årstiderna göra; hvarjemte den visar en mildhet och produktivitet, större än något annat lika nordligt land, hvilken tyckes öfverensstämma med dess aldraäldsta natur. Ännu, liksom under öfvergångs-perioden, är landet benäget att frambringa en stor mängd individer af samma slag, åtminstone af växtriket, ehuru otjenlig dess gråstens-yta tyckes vara, i jemförelse med den både mångfaldigt lösare och materielt mera närande kalkhaltiga tyska jordytan. De många nyare lager af flötz-kalk, tuff, sugkalk m. m., hvaraf Tysklands grund består, gifva åt dess jordyta en mergelartad beskaffenhet, och genom de många organiska ting de förut framalstradt, och hvilkas lemningar de innehålla, en förberedelse att nära organisationen, samt derjemte en löshet, som bestämmer dess större fruktbarhet. Tyska jorden är i allmänhet så lös, att inga landsvägar derpå kunna bestå utan lagd stengrund, hvarföre också namnet landsväg förbytes i de hos oss lika okända som opassande benämningarna stendam eller Chaussee. Med denna löshet och mergelartade natur följer tillika en smutsighet

och en lämplighet för åkerbruk, hvars make ingenstädes finnes i Sverige. I jemförelse med allt detta har Sverige icke allenast för det mesta sin bara granitgrund, utan också sin lösa betäckning, bestående af gråsten, eller, i fördelaktigare fall, deremellan af mera obemängd sand och lera, hvilket allt gör dess yta renlig, hård, tjenlig mera för en vild, perenn vegetation, än för ett omväxlande åkerbruk. Detta allt bestämmer mera än klimatet dess mindre duglighet för odling; men ger också, under det jemna klimatets medverkan, åt invånarne en charakters-stadga, som något ersätter deras ringa mängd. Att några enskildta trakter till någon grad härutinnan afvika från allmänna förhållandet, skall nedanför anmärkas.

Sedan vi funnit alla dessa egenheter i Sveriges bildning, jemförelsevis med närmaste länder, eftersökom äfven huru de kunnat uppstå. Att våra uråldriga berg äro bildade mindre i höjd, men mycket mera i vidd än Alperna, tyckes hafva kommit af en mindre häftigt verkande, mindre till vissa punkter concentrerad urkraft. Det ser ut som hade denna urkraft, genom sin mindre häftighet, lemnat stenmassan mera tillfälle att hårdna, hvarefter en utgång på annat ställe, eller utvidgning, blifvit nödvändig. Då vi i vårt granskap icke finna minsta tecken till vulkaner, icke heller till heta källor eller ens till vatten af större chemisk halt, såsom de i Tyskland så bekanta medicinal-källorna, så synes man kunna antaga att jorden här förr kallnat, men mera småningom och i stillhet, hvarigenom den sist

qvarblifna urkraften fått mera tillfälle att samla sig i vissa större vatten och der nedlägga de stora, högst ordentliga Öfvergångs-formationerna, som vi ej nog kunna beundra. Efter denna tid tyckes Svenska jorden förlorat all bildningsförmåga, under det att urkraften omkring Alperna tyckes börjat convergera allt mer och mer, och söka sin utgång genom vissa punkter, hvilka derigenom blifvit till vulkaner. Från dessas granskap och från den jordvärma, som stått i samband med dem, tyckes man kunna härleda den i Tyskland fortfarande bildningen; och då man ser att vulkanerna vid Alperna förr varit flera än nu, så är det väl sannolikt att de der kunnat sprida en värma i atmospheren, som icke tillåtit några oblidare årstider, och att således djur och växter der kunnat lefva den tiden, hvilka nu endast finnas i Indierna, der ännu inga olika årstider fått insteg. Att de nyare bildningarna mot norden fordrat understöd af Vulkanernas inflytelse, bestyrkes deraf, att Grönland och Island med sina vulkaner hafva långt nyare bildningar än Sverige. Sannolikt har Sverige, under det Tyskland af ofvannämnde orsaker njöt en beständig sommar, fått vidkännas en oafbruten vinter och blifvit allt mer och mer belagdt med snö af de starka meteorer, som vulkanerna på större afstånd låtit falla. Det synes som hade vulkanerna, eller den i samma trakter utgående jordvärman, ännu bildat omkring hela jorden en atmospher af den tjocklek, att solen än icke kunnat rätt verka på jorden, och att derigenom i synnerhet de nordliga länder, hvilka ej stodo under vulkaniska trakternas direktare inflytelse, blifvit dubbelt van-

lottade. Att derefter en stor revolution tilldragit sig på jordytan, i synnerhet mot norden, är otvifvelaktigt; och att denna uppstått deraf, att solen då fått kraft nog att verka uppkomsten af nu varande olika årstider och klimater, finna-vi troligast. Det är väl sannolikt att jord-atmospherens förändrade beskaffenhet hufvudsakligast dertill gifvit anledning, och att en mängd vulkaner slocknat, samt att jordvärman omkring dem aftagit, m. m. till den grad, att luftkretsen blifvit mera genomträngelig för solens värma än förut. Då nu härigenom en helt ny ordning skulle uppstå på jorden, kunde ej annat inträffa än att de starkaste rörelser på dess yta skulle uppkomma, hvilka synas hafva drabbat Skandinavien, mer än något annat Europeiskt land. Vår nord kunde då ej mera blifva så vanlottad, som i näst föregående perioder, utan det ser ut som hade då solen på en gång smält de massor af snö och is, hvilka förut till stor mängd synas hafva samlats på dess vidlyftigt utbredda yta, och derigenom förorsakat en flod, som sträckt sin verkan så vida utom dess gränsor som vi finna de omtalte stenblocken. I likhet med det, som ännu hvarje vår händer, blir det troligt, att solen först verkat på fasta landet och mest längre in på detsamma; att derigenom snö-smältningens vatten först utbredt sig från de inre delarna af landet, och således betäckt det utom varande landet med stenblock, samt äfven kastat dem på det ännu med is belagda hafvet, hvarpå de sedan, då hafvet från söder först blifvit öppet, flutit söder åt och slutligen blifvit nedlagda på Tysklands slätter. På detta sätt tyckes Sverige hafva blifvit, hvad det

nu är, så utmärkt genom sin starkt utbredda urbergsgrund, sina få, men jemna och vida öfvergångsplaner, sin brist på nyare petrifikat- och fossilbildningar, samt slutligen sin myckenhet af gråstenskastningar och steril sand, som betäcker större delen af dess yta.

3. Afdelningen.

Sveriges särskilda delar i geologiskt afseende närmare betraktade och jemförde med hvarandra.

Sveriges uråldriga bergs-grund och de derpå förekommande ojemnheter äro i allmänhet mycket mindre olika i särskildta provincer, än man föreställer sig. Det enda, som rätt utmärker sig, är fjällryggen, hvilken man lämpligast kan föreställa sig som ett starkt lutande plan, småningom från Svenska sidan höjande sig tills det mot norrska hafvet afbrytes och bildar en sönderbruten, upphöjd kant. Der detta plan börjar att sönderbrytas, eller der dess kant är som högst och ännu sammanhängande, har det i Lappmarken vanligen blott 2000 fots högd, i Södra Norrige stundom 3500 fots upphöjning. På denna högd uppstå ofta mera från hvarandra afskilda bergshufvuden, som i Lappmarken stundom hinna 5700 fots högd, i Södra Norrige till det högsta 7600 fot. Vidare bortåt Svenska sidan stå allestädes mindre höga bergshufvuden, som stundom bilda rader eller bergskedjor, hvilka endast mindre egentligt kunna kallas fjällryggens grenar. Egentligast att tala finnes väl ingen mera bergsrygg i Sverige än stora

fjällryggen; allt det öfriga är att anse som särskildta bergshufvuden, hvilka ibland stå så mycket i rad, att de bilda mindre ordentliga kedjor, oftare närma sig i grupper, oftast sänka sig till mindre betydliga bergknallar på den ojemna granitgrunden. Allt detta sker med så tätt repeterad omväxling, att man fåfängt bemödar sig att ge en generel beskrifning deröfver. Knappt finnes någon så speciel province-Charta, att den skulle kunna upptaga de större af våra oräkneliga granit-kullar. Den vidsträcktaste grupp af granithufvuden i Sverige är förmodligen den, som från Jemtland och Härjeådalen sträcker sig ned till Bottenhafvets strand i Medelpad, oftast med en höjd af 700 fot. En annan utmärkt stor grupp står på södra sidan om sjön Siljan i Dalarna, och kan månända sägas derifrån sträcka sig genom norra Vermland, utmed Norrska gränsen till norra delen af Dalsland, äfvenledes af vid pass 700 fots höjd öfver hafvet. Derefter förtjenar måske att nämnas den Småländska berggruppen mellan Taberg och Ekesjö, som kanske hinner 600 fots höjd. Föröfrigt kan såsom mindre bergskedjor anmärkas den emellan Dalarne och Vestmanland; den emellan Nerike och Vermland; den som går på norra sidan om Motala ström, från Vetterns norra del till Östersjön m. fl., hvilka knapt hinna öfver 300 eller 400 fots höjd. Större delen af landet har blott lägre granitstockar i en oändlig omväxling till läge och vidd, men allestädes till den grad närvarande att de, oberäknadt någon i det hela mindre betydlig igenfylld sjöbotten, blott saknas på de stora öfvergångs-plateauerna, hvilka i det hela äro de enda, som till större vidd jemna landet. De för Sverige så utmärkta jern-

malms-lagren, tillhöra mest dessa sistnämnda lägre granit-hällarna och förekomma mest i landets största bredd från Dannemora och Utö till Philipstads Bergslag, så att de på ett märkvärdigt sätt åtfölja urbergets största utplattning i vidd. *)

Öfvergångs-formationen, hvars väsentligaste del hos oss är det med Orthoceratiter och Entomostrakiter späckade kalkstens-lagret, visar sig annars i olika trakter af Sverige mycket olika till läge och lagrens mångfald. Man tyckes bäst kunna indela de olika trakterna efter läget i följande 4 afdelningar: 1) de som alternera med granit eller någon annan chrystallinisk bergart, såsom Dalarnas, och förmodligen äfven Jemtlands; 2) de som isolerade upphöja sig på någon slätt och visa ut åt afbrutna kanter, såsom Gottland, Öland och Westergöthland; 3) sådana

*) Af allt detta finner man att författaren icke allenast ogillar den föreställningen, som skulle Sverige likna ett på sidan liggande benrangel, med sina från ryggraden utgående refben, utan äfven förkastar allt begrepp om bestämda bergsryggar, utom fjällryggen, i synnerhet då man tänker sig dessa ryggar såsom afskiljande vattendragen. I det hela äro Svenska bergen så oregelmässigt grupperade, att man gör bäst att icke upptaga dem på generella Chartor vidare, än som skett på de nya Hermelinska, af Geographiske Inrättningen fortsatta Chartorna, der de få, som blifvit utsatta, också äro rätt lämpeligen chatterade. Deremot förekomma några andra Chartor med sina många och starkt bestämda bergsryggar såsom en verklig vanställd bild af Sverige, hvilken utvisar många gränsor mellan dalar och vattendrag som i naturen äro omärkliga. I allmänhet finnes väl ingen naturligare indelning af Sverige än den som de gamla Landskapen uppgifva.

som bilda låga slätter och med kanten tyckas stöta intill högre granitberg, till hvilken afdelning höra Östergöthlands, Nerikes och kanske Roslagens flotrakter; och 4) som lägga sig bredvid graniten och tillika ordna sina lager mera utom än på hvarandra, såsom Skåne. Enligt denna indelning skola öfvergångs-trakterna nedanföre beskrifvas, sedan nu först något litet blifvit nämndt om de olika lagren. Bland alla särskildta öfvergångs-trakterna är Vestergöthlands den enda, som har alla, till en complett öfvergångs-formation hörande, olika lagren ordentligt lagda på hvarandra, nemligen 1) Sandsten utan tydliga petrifikater; 2) Alunschiffer med inblandade orstens-hvarf fulla af blinda Entomostrakiter; 3) Kalksten med Orthoceratiter och Entomostrakiter försedda med ögon; 4) Lerschiffer (utan orstens-lager) ägande mest ritningar efter små Orthoceratiter eller så kallade Graptolither, hvarföre den lämpeligen kallas Graptolith-schiffer, till skillnad från den under kalkstenen liggande lerschiffern, i synnerhet då den sednare ej utgör riktig Alunschiffer; 5) Trapp, som alltid är utan petrificater, stundom visande någon sådighet i friskt brott, men aldrig tydliga chrystaller. Näst efter Vestgötha-bergen komma, i anseende till lagrens talrikhet, de Skånska; derefter Ölands, Nerikes och Östergöthlands, hvilka tremne sistnämnda hafva blott de tre nedre lagren; sedan Gottland, som har endast sandsten och kalk, samt slutligen Dalarnas, nästan blott af kalksten bestående öfvergångs-lager.

Dalarne, och derofvanför varande trakter, före-

te de största ovanligheter i anseende till öfvergångs-formationen. På sidan af stora fjällryggen, midt för Röräs, anlägger sig en sandstens-formation, som derifrån sträcker sig söderåt så långt, att den till vidd, och ännu mera till höjd, mångfaldigt öfverträffar allt dylikt i norden. Från Helags-fjället till Tränstrand utgör den en sträcka af åtminstone 20 svenska mil, med en odelad basis af merendels 2500 fots högd och kullar, hvilka hinna 4000 fot öfver hafvet, så att den, i anseende till yttre utseendet, bildar en gren af fjällryggen. Från denna höga sandstens-ås utgrenar sig Öfvergångs-formationen åt två eller tre sidor, nemligen genom Norrige nedåt Christianiafjorden, genom Dalarne nedåt Siljan och kanske äfven genom Jemtland åt Storsjön. Det är högst märkvärdigt att alla ernå de fullkomligt petrifikatförande lager icke förr än på yttre ändan, då de hinna de nämnde stora, lägre ned i landet belägna, vattensamlingarne, liksom hade de icke kunnat bildas annars än under deras vattenyta. Hvad Norrska grenen vidkommer, så hörer den icke egentligen inom de för denna afhandling utstakade gränser; och huruvida den stora sandstens-formationen riktigt sammanhänger med den vid Storsjön i Jemtland varande Öfvergångs-flolägriga trakten, känner man äfven så litet som den sednares bestämda beskaffenhet. Det återstår då att blott omtala den Dalska. På sidan om den nämnde höga sandstens-ryggen utbreder sig en lägre sandstens-grund, ända nedåt Siljans vestra strand, på hvilken grund lägga sig porphyr-lager af åtskillig mägtighet i ungefär horizontelt läge, utan att man på något ställe deri-

bland märker riktig granit. Nedanför denna trakt, på norra sidan om Siljan, råkar man sedan den mest utbildade Öfvergångs-formationen, hvari på ett högst ovanligt och oväntadt sätt orthoceratit-kalk blandar sig med granit, i merendels nästan vertikalt stående lager. Denna bildning skall nu blifva föremålet för en närmare beskrifning. Petrifikat-bergen på norra sidan om sjön Siljan utgöra nästan en half cirkelbåge, hvars yttre gräns bildas ungefärligen af Lerdalselfven och Gärsesjön, östra stranden af Oresjön, Skatungesjön och den delen af Ore elf, som derifrån löper i Orsasjön, och Orsasjön sjelf. Den bågformiga, upphöjda figuren kan, vid närmare betraktande, sägas bestå af två skänklar; den Östra har sin största bredd mellan Öja by och Lerdal, utgörande nära en och en half mil, och afsmalnar derifrån allt beständigt uppåt Ore; den vestra delen utgöres af en mera enkel bergsrygg, som i landet är känd under namn af Digerberget, och sträcker sig från Noret uppåt Skatunge-sjön med en bredd, som sällan lärer hinna en half mil. Emellan dessa båda norr ut sig förenande bergshöjder och Siljan, eller i den trakten som upptager Ickån, Icksjön, Dragsjön och Smefougsjön, finnes icke annat än uppslammadt land, som närmare åt Siljan är sandaktigt och längre inåt myrländigt, så att Siljan, vid dessa petrifikat-bergs tillkomst, tyckes hafva gått till deras inre sida. Närmast utomkring denna petrifikatbergs-trakt finnes också på alla sidor lågt uppslammadt land, så att den vid sin uppkomst tyckes hafva utgjort en bågformig ö uti Siljan, hvilken ö endast vid Lerdal kommit nära intill den uråldriga,

från Leksands-trakten kommande högre bergssträckningen. Denna bågformiga ö består, för det mesta, af nästan vertikalt på kant stående kalkstens-lameller, alternerande med lika så ställd granit eller annan chrystallinisk bergart, allt sträckande sig ungefärligen i norr och söder, likasom den bågformiga figurens båda ben. Alla stenslagens uppstående kanter bilda ungefär lika höga ryggar, som hinna 150 till 200 fots högd öfver Siljan. Det är högst märkeligt, huru denna trakten, med sina små kullar och eggar, bildar ett slags ojemnt lågland i jemförelse med de på längre afstånd, i synnerhet å södra sidan om Siljan, varande uråldriga bergen, hvilka äga mångfaldigt större högd och mycket mera ojemn storlek. Redan yttre utseendet lofvar således en helt olika daning, icke allenast mot de sistnämnda bergen, utan äfven mot alla andra i Sverige. Då man närmare undersöker denna petrifikat-trakten, kan man ej nog förundra sig öfver de täta omväxlingarna mellan Orthoceratit-kalken och de chrystalliniska bergarterna, hvarvid likväl de sednare till massa blifva vida mera rådande, då man måske undantager sjelfva Osmunds-berget. Den chrystalliniska bergarten och dess sammanstötande med kalken, är icke i alla trakter lika. I vestra delen, som stöter intill porphyr-trakten, finnes dels porphyr dels grönsten stötande alldeles intill kalkstenen, t. ex. vid Åberga och Skatunge byn. Den södra ändan af östra grenen, från Ickån till bortåt Rättviks kyrka, har ganska mycken granit, med få och tunna kalklager emellan, utan någon förenande stenart, så att den tyckes liksom närma sig till naturen af de mot-

svarande uråldriga bergen. Vid Rättviks kyrka visar sig ett kalkstens-lager med inblandade sandkorn utan petrifikater. Denna blandning är märkvärdig äfven derföre, att den endast förekommer i trakter, som icke hafva någon lerschiffer emellan sandstens-lagret och kalk-lagret. Längre norr åt, vid Boda Capell, upptages ett sandstens-lager emellan kalken och graniten. I Osmunds-berget tillkommer dertill ett lerschiffer-lager med Graptolither (således af den arten, som i Vestgöthabergen ligger öfver kalkstenen), så att der åtminstone 5 slags lager, ehuru af högst olika mägtighet, äro på en gång närvarande. Detta berg utgör också, i alla afseenden, den mest utbildade petrifikat-formationen af hela trakten, utmärkt med sina mera åt horizontal-läge sig närmande lager, och med sin något större högd af kanske, 300 fot öfver Siljan. Dess på petrifikater utmärkt rika kulle har mot norr, samt öster och vester, afbrutna sidor, hvilket ger den ett temligen isoleradt, nästan Gottlands-likt utseende. Också finnes i Osmunds-bergets öfversta lager, utom vanliga Entomostrakiter, en sådan mängd Anomiter, Mytiliter, Turbiniter och Madrepora stellaris, med flere korall-artade ting, att dylikt ej förekommer annorstädes än på Gottland. Dessutom har det de egna Entomostracites crassicauda och laticauda. Man måste således beundra dervarande mer än annorstädes rika organiska bildning, så mycket mera som den är mindre aflägsnad från rikliga chrystalliniska, kisel-artade bergarter, än någon annan i Sverige. Hela denna petrifikat-traktens kalksten utmärker sig från de mesta andra Svenska trakters, och närmar sig

till Gottlands, med sina allestädes förekommande Enkrinit-stumpar, hvilka, då kalkstenen tillika blir röd till färgen, utgör något alldeles charakteristikt för denna orten. Orthoceratiter och den vanligaste sorten Entomostrakiter äro här lika allmänna som på Kinnekulle, nemligen vid rödaktiga aflossningar. Annars finnas ställen der kalkstenen blir utmärkt hvit och fri från petrifikater (verkligen liknande Sveitziska Alp-kalkstenen) och någon gång får den till och med en utmärkt inblandning af blyglants, som ännu mer visar dess åldriga bildning. Ehuru Dalarnas kalkmassa, i anseende till den yta som visar sig i dagen, är kanske den minsta i hela riket, så måste man framför alla andra anse den märkvärdig, för sin omväxling från äldsta, nästan petrifikat-fria lager, blandade med bara granit, till de alldra petrifikatrikaste. Att icke minsta tecken till Alunschiffer och dermed blandad Orsten finnes, är verkligen en stor märkvärdighet; det tyckes som hade all leran i stället blifvit använd till den ofvanför varande porphyrbildningen.

Gottland öfverensstämmer, i anseende till petrifikaternas art och kalkstenens beskaffenhet, så mycket med Osmunds-berget, att man icke kan finna olämpligt att afhandla det näst derefter, än mindre tvifla, att de i ålder komma nära öfverens, ehuru vidden och belägenheten äro högst olika. Bland alla Sveriges petrifikat-trakter är Gottland så ojemförligt den största, att det intager nästan så stor yta på jorden, som alla de andra tillsammans. Detta tyckes stå i ett tydligt sammanhang med den mång-

dubbelt större vidden af den vattenbassin, hvaruti det bildats, nemligen Östersjön. Det är i högsta grad isoleradt på alla sidor, så att ingen granitklippa är sedd på mindre än 8 mils afstånd derifrån; men att det icke dess mindre hvilar på en mycket utplattad, under hafsytan varande granit-grund utan ojemnheter, tyckes af den ringa djuphet, som hafvet på alla sidor derinvid äger, vara säkert. I öfverensstämmelse härmed utbreder sjelfva landet sitt kalk-stratum alldeles horizontelt, till ungefärligen lika högd allestädes, då man blott undantager ett försök, som naturen midt på landets längd synes hafva gjort, att liksom fördubbla kalk-stratum i den så kallade Thorsborgen, af vid pass 200 fots högd. Hvad slags underlager denna stora kalkbädd har, är för det mesta obekant; man har blott på ett ställe, vid landets södra ända, kunnat blotta ett underliggande kalkhaltigt sandstens-stratum, i hvars förening med kalk-lagret Hr Hisinger funnit en dylik Mytilit med den, som förekommer på Osmundsberget. Detta allt ökar i hög grad likheten mellan dessa från hvarandra så afskilda trakter. Ingenstädes på Gottland är något tecken till lerschiffer funnet, hvarken af öfre eller undre slaget. Kalklagret är i det hela ganska tätt, ljusgrått till färgen och fattigt på petrifikater; men vid de undra aflossningarna finnes en stor mängd af den romunsten, som utbildar sig till en sort Phacit och ensamt tillhör Gottland. Å de öfre lossningsytorna förekommer allestädes en sådan mängd ovanligt stora Enkriniter, Anomiter, Milleporer m. m. samt på öfversta ytan en mängd stora Koraller, Turbiniter o. fl. som man

ensamt kan vänta sig i det största, uti egentliga hafvet inest bildade lagret, bland alla våra petrifikatberg. Att bland allt detta mycket för Gottland eget förekommer, tillhör speciella petrifikat-beskrifningen att visa.

Öland öfverensstämmer med Gottland mera i anseende till läget, än till inre beskaffenheten. Det står likaså isoleradt upphöjdt på släta hafsbottnen, utan att någon uppstående granit finnes bredvid detsamma. Dess kalk-lager sträcker sig utan afbrott på ett ojemförligt sätt i längden, med bibehållande af så fullkomligt sammanhang att det ingenstädes är afdeladt, icke en gång i någon liten ö. Härmed förenar det fullkomlig jemnhet och, åtminstone hvad södra delen vidkommer, den största nakenhet från jordbetäckning, hvarigenom dess så kallade alfvar uppkommer, hvilken är oskicklig att underhålla skog. Det kalk-lagret, af högst 140 fots tjocklek, som utgör hela ön, betäcker så grunden att man blott vid vestra sidan, på några få ställen, funnit underliggande sten-art blottad, och der sett den vara af följande beskaffenhet. Vid Aleklinta finnes nederst en sandsten, som, är mycket tät och fri från kalkhalt och, så vida man genom gräfning hunnit undersöka den samma, föga mägtig i lager. Derofvanpå ligger en brandschiffer med inblandade Orstens-lager utan petrifikater. På några andra ställen söder åt har man äfven funnit detta schiffer-lagret blottadt, men allestädes lika ofullkomligt utbildadt, tills man hinner Södra Möckleby, der det på en enda i hafvet utskjutande udde får sådan mägtighet, att det

förvandlas till riktig Alunschiffer, med de vanligaste små blinda Entomostrakiterna i sina Orstens-lager, och små Anomites lenticularis. Det stora kalk-lagret är för det mesta rödt till färgen och temligen fullt med Orthoceratiter och den vanligaste Entomostracites expansus, men föröfrigt så beröfvadt alla hafspetrifikater, till och med den vanliga Enkriniten, att man ej nog kan förundra sig öfver sådan fattigdom, så nära intill det på sådana naturalster rika Gottland.

Vestergöthlands petrifikat-trakt är på ett ovanligt sätt delad i flera från hvarandra skiljda berg, så att petrifikat-lagrens vidd alldeles icke blir stor; men detta ersättes genom lagrens tjocklek och mångfald, samt ordentlighet till den grad, att dessa berg upphäfva sig till kronan för alla svenska petrifikatberg. Den stora Vestgötha-slätten, som är utsträckt mellan Venern, Tiveden, öfre delen af Tida-ån och början af Götha-elf, visar allestädes små granitknallar i sin yta, hvilka på hela denna vidd allestädes iakttaga en jemn högd, så att de i vestra trakten ingenstädes särdeles uppstiga öfver Venerns nu varande vattenyta, men mot öster något mera höja sig. Mot hvart och ett af de flolägriga bergen jemnar sig granit-ytan ännu mer, så att dessa kunna sägas ligga på en alldeles slät pall (plateau), alldeles afsöndrade från uråldriga bergets ojemnheter. Denna omständighet tyckes ovilkorligen hafva fordrats för bildningen af så höga, ordentliga, horizontella lager. Då man betraktar detta och tillika iakttager, att på de mellan flolägriga bergen allestädes

blottade granit-knallar, aldrig finnes minsta fastsittande flo-stenart, så kan man väl ej förmoda, att dessa nu åtskiljda bergen någonsin utgjort ett endå berg, ehuru lika deras lager äro både till högd och beskaffenhet. Icke nog dermed att granit-knallarna jemna sig utmed flo-lägriga bergen, utan de blifva äfven, särdeles vid den östra stora flotrakten, belagda med ett eget slags granit, som i stället för glimmer upptager grönjord *) (Grünerde) i sin sammansättning, och tillika får en så stark Fältspaths-vittring, att den för sin alkaliska halts skull fräser med syror, samt blir multnande mot ytan. Denna stenart är allravackrast vid Lugnås, och lemnar de bekanta qvarnstenarna. Derofvanpå, vid en högd af vid pass 527 sv. fot öfver hafsytan, i den stora östra trakten, börja egentliga flo-lagren med ett *Sandstens-hvarf* af 79 sv. fots tjocklek, hvilket ännu icke äger några tydliga spår efter organiska varelser. Öfver detsamma ligger *Alunschiffer-lagret*, som nederst äger egentligaste och renaste Alun-malmen; mot öfre ytan oftast blott brandschiffer, mellanlagd med betydliga lager af Orsten **) och Orstens-bollar, hvaruti i synnerhet de för Alunschiffer-lagret charakteriserande blinda Entomostrakiterna ligga. Alltsammans bildar ett hufvudlager af ungefär

*) Denna Grönjord finnes äfven uti alunschiffer-lagrets orsten och någon gång äfven i kalk-lagret, som är något rätt eget för denna trakten.

**) Det förtjenar anmärkas att, emedan denna orsten befinnes tjenligast till kalkbränning, så får hela lagret bland allmogen namn af Limhäll eller Limstensklefven, då deremot kalk-lagret, i anseende till sin mindre duglighet till kalkbränning, än stenhuggning, kallas täljsten.

samma tjocklek som det föregående, nemligen 86 sv. fot. Detta betäckes återigen af det stora *kalk-lagret*, som är det mägtigaste af alla, utgörande ensamt 207 sv. fots tjocklek. Hela denna massan utgöres väl af kalksten, utan mellanlag af någon annan stenart; men denna kalk skiljer sig på olika djup, så väl i anseende till färgen, som petrifikaternas beskaffenhet. Nederst är den mera hvit, half-chrystallinisk, innehållande nästan blott Echinosphærites Pomum; derefter mera grå och fläckig, försedd med den vanligaste stora Entomostrakiten och färre Orthoceratiter; slutligen öfverst och till största delen rödfärgad, samt öfverflödande af stora Orthoceratiter. Deruppå följa nu de tvenne, i svenska öfvergångsbergen ingenstädes annars, till sådan fullkomlighet förekommande lagren. Näst kalken har man återigen ett stort *Lerschiffer-lager*, som också till mägtighet kommer kalk-lagret närmast, såsom ägande 125 sv. fots tjocklek; men till stenartens utseende varierar det mera än något annat, och består icke allestädes, såsom namnet ger anledning att vänta, af klyfbar sten, utan äger ofta emellanåt solidare lager. Nederst kommer det till färg och beskaffenhet så nära öfverens med det undre Lerschifferlagrets brandschiffer, och blir äfven stundom bituminöst, så att man, för att kunna skilja dess stenart, verkligen behöfver gifva akt på aftryck efter de små Orthoceratiter, som blifvit kallade Graptolither, och kan deraf gifva den namnet Graptolith-schiffer. Derofvanpå har detta lager oftast en flintelik, nästan lefverfärgad stenart, som bildar stundom fots-tjocka hällar, hvilka inuti sig äga kulor af Echinosphærites Aurantium;

och slutligen följer öfverst en sandstenslik, hvitaktig sten, som ofta utgör 1 qvarters tjocka odelbara flisor, omvexlande med en utmärkt ljus eller gulaktig schiffersten. Oaktadt detta mycket olika utseende är alltsammans verkligen af leraktig *) natur, och det mera utan inblandning än i det undre schifferlagret, så att man finner en icke olämplig öfvergång till följande lager. *Trapp-lagret*, som utgör öfversta kronan af Vestgötha-bergen, har 106 sv. fots tjocklek, och liksom föregående lager stark lerhalt, men som så vida antagit chrystallinisk natur att hela massan genom vittring, under meteorernas fria åverkan, sönderfaller till mer eller mindre grofva sandkorn **) och derföre bland allmogen icke utan allt skäl kallas sandsten. Härmed tyckes följa hela lagrets benägenhet att dela sig i motsatt riktning, mot de föregåendes, genom perpendikulära sprickor, som sönderdela massan i fyrkantiga, stående pelare. Med den chrystalliniska texturen har också alla spår efter lefvande varelser försvunnit derur,

*) Här brukas allestädes gamla mineralogiska benämningar och uttryck, såsom de der närmast öfverensstämma med allmänna språkbruket, hvarifrån man i geologiska och geographiska skrifter icke synes kunna betydligt afvika. Med leraktig menas således det, som nära öfverensstämmer med hvad allmänheten kallar lera och visst icke består af öfvervägande chemisk ren lerjord.

**) Detta vittrings-sätt skiljer Trappen, så väl å ena sidan från den äldre *Grünstein*, hvilken består af större så inemellan hvarandra fogade chrystaller, att massan genom vittring spricker blott i större bitar, som å andra sidan från den yngre *Basalten*, hvaruti en jemn hufvudmassa finnes; som upptager strödda chrystaller, och alldeles icke vittrar sönder.

och dermed följer äfven en oskicklighet att nära närvarande organisation, som vi straxt nedanför bättre få utmärka. -- Då vi nu vilja öfvergå till betraktande af bergens utsträckning få vi först anföra, att denna nästan ensamt bestämmes af kalk-lagret och trapp-lagret, utom hvilka de näst under hvardera liggande lagren aldrig betydligt sträcka sig. Man har alltid att iakttaga kalk-slätten och trapp-slätten, på hvilka man så mycket mera fäster uppmärksamheten, som de till sin inflytelse på nu lefvande organisation äro af nästan motsatta egenskaper. Den förra utmärker sig genom sin fruktbarhet, härrörande af den lösa mergel, som uppkommit af lera från lerschiffer-lagret, blandad med kalklagrets söndersmulade yta. Den sednare deremot, är besynnerlig genom sin ofruktbarhet och otjenlighet att nära annat än barrskog, hvilket kommer af dess blott till en ganska mager och skarp sand sönderfallande chrystalliniska massa. -- Allt det som nu blifvit anfördt gäller i synnerhet om den stora Vestgötha flolägriga bergstrakten, som är utsträckt till nästan 5 mils längd från början af Lidån bortåt Tidåns utlopp i Venern. Hela denna bergstrakt står på en gemensam sandstensgrund, och sönderdelas derpå, medelst smala dalar eller inskärningar, i 3 särskildta kalkstens-plateauer eller pallar, som hvardera bära 2 eller 3 särskildta trapp-kullar. 1) Den egentligaste *Falbygden*, som har Falköping till medelpunkt, äger af alla den vidsträcktaste blottade kalkstens-slätten, Storfalan kallad, hvilken i ursprunglig fruktbarhet torde öfverträffa all annan jord i riket. Vid hvar sin motsatta sida af denna slätten stå de verk-

ligen högst utmärkta bergskullarna Mösseberg och Ålleberg, hvilka blifva märkvärdiga, äfven för de blottade sidor af den hvita sandstenslika lerschiffern, som de å hvar sin inre mot Falköping vända sida ymnigt framvisa, nemligen Mösseberg uti de så kallade Betstorps katarakter, och Ålleberg på den så kallade Ållebergs ända. 2) Öster om denna egentliga Falbygden finnes en dylik lika lång kalk-plateau, som mest skiljer sig från den föregående derigenom, att medlersta delen betäckes af det stora Fåredalsberget och derigenom beröfvas största delen af sin märkvärdighet. 3) *Billings-trakten* äger väl den längsta kalk-flö i hela Vestergöthland, men denna betäckes, till tre fjerdedelar af sin utsträckning, af det ojemförligt vidsträcktaste trapp-lager i hela Sverige, hvilket egentligen får namn af Billingen och lika mycket utmärker sig genom sin vildhet, som egentliga Falbygden genom sin odling. Snedt för ändan af Billingen ligger den lilla högden Lugnås, som egentligen är blott början till ett dylikt flolägrigt berg, hvaraf blott de två nedersta lagerna af sandsten och litet alunschiffer blifvit färdiga. Kanske har orsaken dertill varit, att naturen för mycket sysselsatt sig med bildningen af den till qvarnsten förvandlade underliggande graniten.

Vester om den stora flolägriga trakten finnas tvenne berg, nemligen Kinnekulle, och tvillingsfostren Halle- och Hunneberg, hvilka nog skilja sig från nu anförda allmänna beskaffenhet, för att förtjena särskilt omtalas. *Kinnekulle* ligger till sin grund betydligt lägre än de förra bergen, såsom

icke stående på någon, öfver Venerns nu varande yta, betydligt upphöjd granit-bas, utan dess sandstens-hvarf börjar nära Venerns vattubryn och äger sedan, tillika med alunschiffer-lagret, ungefär samma tjocklek som i de förra bergen. Kalkstens-lagret är sedan blott 154 fot tjockt. Dessa tre lagren bilda på alla sidor om berget så tydliga afsättningar, att de här mer än på något annat ställe bli märkbara. Öfre sidan af kalkstens-lagret är också till större delen mera blottadt från damjord, än på något annat ställe i Vestergöthland, och framvisar för forskaren de största Orthoceratiter och Entomostrakiter, som ännu blifvit funna; men bortåt norra ändan betäckes det med tjocka jordlager, ur hvilka Högkullen upphäfver sig, med sin föga vida trapp-krans, till 482 sv. fot öfver stora kalkstens-planen, utan att man, för jordbetäcknings skull, kan urskilja huru mycket af denna derstädes ansenliga högd tillhör hvardera af de öfre lagren. Man har endast så mycket sett af den svarta Graptolith-schiffern och den flintelika stenarten, att man känner lerschiffer-lagrets närvaro. Således uppstår ett flolägrigt berg af 780 fots tjocklek, som är det mesta Sverige i den delen kan uppvisa. *Halle-* och *Hunneberg*, belägna på ett märkvärdigt sätt vid Götha elfs utlopp, bestå nästan blott af svarta stenarter. Sandstens-hvarfvet är till upphöjning och tjocklek ungefärligen lika som i Kinnekulle. Derofvanpå följer ett 54 fot tjockt alunschiffer-lager med orsten, och sedan ett ungefär lika mägtigt lerschiffer-lager, utan tecken till mellanvarande kalksten. På denna underbädd hvilar det tjockaste trapp-lager, som Sverige

äger, utgörande i Halleberg 166 fot och i Hunneberg 128 fot *). Dessa bergens hela höjd blir emellan 330 och 307 fot.

Petrifikaterna i Vestgöthabergen äro bland annat märkvärdiga derföre, att de i vissa lager hinna en annorstädes osedd fullkomlighet, i andra åter intaga ett ovanligt läge. Alunschiffer-lagret, som i Vestergöthland är ojemförligt mer vidsträckt och allestädes fullkomligare utbildadt, än i någon annan svensk flotrakt; så att det gifvit änledning till 5 alunverk, då de andra trakterna icke hafva i hvardera, eller blott 3 tillsammans, äger i sin botten tvenne arter *stora*, behornade, blinda Entomostrakiter, hvartill man ingenstädes annars sett minsta tecken. Äfven de små blinda Entomostrakiterna äro der allmännare än på andra ställen; men föröfrigt finner man icke eller der andra petrifikater i Alunschifferlagret, än blott en liten Anomites lenticularis. Det *stora* kalkstenslagret har, förutan de stora Orthoceratiterna och den vanligaste Entomostrakiten samt Echinosph. Pomum, nästan alldeles inga petrifikater. Man saknar deruti

*) Dessa uppgifter om lagrens mägtighet äro tagna ur Gyllenhals manuscripter i Kongl. Vet. Societetens Bibliothek. På samma högtförtjente och icke nog saknade mans mätningar, anstälda å nordvestra sidan af Mösseberg förbi Ugglums Kyrka nedåt Hornborga sjöns vatten, grundar sig det, som ofvanför blifvit uppgifvit om lagrens tjocklek i den stora Falbygdstrakten; Att detta allt icke öfverensstämmer med förhållandet mellan lagernas mägtighet å Herr Hisingers ofta åberopade profil-tabell, behöfver ej försvaras, då derstädes i allmänhet föga afseende på sådant synes ägt rum.

till sin förundran alla korallartade petrifikater och alla Anomier, hvilka man sedan deremot helt oförmodadt återfinner uti den, näst under Trapplagret liggande, sandstenslika ler-schiffern, vid en höjd af 800 fot öfver hafvet. Detta är utan jemförelse det högsta ställe, som tydliga hafs-petrifikater hos oss intaga, och det är visst märkvärdigt att de i hvarje berg hafva sökt det öfversta lagret, så vidt ske kunnat, liksom hade det omgifvande liquidum till slut fått den mesta likheten med nu varande hafs beskaffenhet. Derjemte har man i detta lager flere ovanliga Entomostrakiter, jemte de allestädes i samma lager förekommande Graptolitherna.

Östergöthlands öfvergångs-flotrakt utgör, enligt vår uti inledningen angifna ordning, den första af dem, som icke upphöja sig till något anseende öfver landet och som derföre länge förblefvo så obekanta, att Linné ännu, i Öländska resan s. 339, kunde tvifla om dennas tillvarelse. Den sträcker sin nordvestra gräns, från norra ändan af Omberg längs efter Vetterns strand, till Råsnäset och derifrån efter Motala ström, till Roxens vestra ända. På denna linea äro flere stora kalkbrott upptagna, nämligen: Vesterlösa så nära bredvid Ombergs norra ända, att uråldriga berget uppskjuter utmed detsamma; Råsnäset, Kongs Norrby, Ljung och Berg vid Roxen. De första af dessa kalkbrott stå med sin öfre yta, blott en eller annan famn öfver Vetterns nu varande vattenyta; de sednare deremot, i synnerhet Berg, få ett något mera upphöjdt läge, särdeles i

jemförelse med det sig sänkande vattendraget. Man känner alldeles icke grunden hvarpå de 4 förstnämnda hvila; endast vid Berg har man hunnit genombryta kalklagret och funnit derunder en sort Alunschiffer, med Orsten och de vanligaste små blinda Entomostrakiterna, ehuru efter utseende icke nog mägtig för att underhålla ett Alunbruk. Kalkstenen är i de mesta brotten grå och fattig på petrifikater, så att man endast finner den vanligaste orthoceratiten och Entomostrakiten i ringa mängd; blott Ljungs kalkbrott har i det hela rödsten, mera uppfyld af petrifikater och deribland äfven Lituiter. Vid Väfversunda, nedom Ombergs östra sida, uppskjuter ett brandschiffer-lager, med inblandad orsten och de vanligaste blinda Entomostrakiterna; men huruvida detta åt sidorna går under kalkstenslagret vid Vesterlösa, är mig obekant. Inom den kroklinea, som de nu anförde brotten bilda, eller längre åt öster och söder, är landet så öfvertäckt af lösa jordhvarf, att ingenstädes fast brott blifvit blottadt. Man vet således icke visst, huru långt flo-lagren sträcka sig inåt slätt-landet. Man ser blott att granithällar icke möta uppom jordytan förr, än straxt söder om Tåkern och vid Öjebro, bortåt hvilka ställen sannolikt flolagren äfven sträcka sig *). Förutan denna petri-

*) Enligt flera uppgifter finnes väl kalksten flerestädes inuti landet och äfven söder om Omberg och Tåkern; men på så många af dessa ställen, som jag haft tillfälle undersöka, är det ej annat än lösa jordstenar, ehuru stundom till den mängd, att kalkugnar äro anlagda för deras skull. I allmänhet synes Östgöthalagret lidit mycken våldsamhet, hvarpå i synnerhet de annorstädes icke förekommande, uppvräkta åsarna af schiffer och or-

fikat-förande flo-trakt, finnes en tunn beklädning af sandsten utanpå det uråldriga Ombergs yttre sida, och äfven en smal kant utom de uråldriga bergen bortåt Grenna; men allt detta synes mig vara af en ganska ung tuffaktig natur och i alla fall till vidden obetydligt. Förmodligen är den sandsten, som man sett vid Roxen och flerestädes i Östergöthland, af samma unga bildning, och icke af det slaget som ligger under alunschiffern.

Nerikes öfvergångs-flo, vester om Hjelmarn, bildar väl en låg slätt mellan höga uråldriga bergssträckningar; men denna slätt upptager midtpå sin yta liksom en ö af uråldriga, mindre höga hällar, sträckande sig från Rista i Mällösa socken till Sanna och Hesselkulla grufvor. Således återstår för den egentligen flolägriga grunden en krokig, nästan hästskolik yta, hvars norra gren likväl är både kort och i alla afseenden mindre betydlig, samt utan petrifikat-lager. De öfriga vestra och södra grenarna lägga sig ganska bestämdt intill de vestra och södra, temligen höga, uråldriga bergskedjorna, hvilka omsluta Nerikes slätt. Båda dessa hufvudgrenar af flo-trakten skilja sig betydligt till stenartens natur, så nämligen att den södra framter mera kalk, den vestra mera alunschiffer. På den södra grenen är kalk-

sten lemna bevis. En sådan utmärkt lös schifferbacke finnes vid Valltorp i Appunna socken, hvilkens schiffer är så rostad eller förvittrad, att hela backen ser ut som slammhögarna efter ett alunverk. På en dylik backe vid Ullevi fann Bromell den, i Act. Upsal. 1729. p. 530, omtalte Entomolithen.

stens-lagret blottadt till ansenlig vidd vid Hällebråten, Säby, o. fl. st. inom Kumla socken, och har äfven blifvit sedt i Askers och Lännäs socknar, allestädes innehållande den vanliga Orthoceratiten och Entomostrakiten. Huruvida och på hvad sätt detta kalkstens-lagret förenar sig med den utmärkt schifferhaltiga vestra flotrakten kan ej undersökas; i anseende till betäckande sandlager. Den vestra flotrakten upphöjer, utmed vestra uråldriga bergen, en backsträckning, som löper från SSV till NNO emellan norra ändan af sjön Tysslingen och Quistbro, och som hufvudsakligen består af ett ganska mägtigt alunschiffer-lager. Ofvanpå detta lager ligger väl ett några fots tjockt kalkstenshvarf, men som är så illaluktande och vittrande under luftens tillträde, i likhet med Alunschiffern, och så alldeles fritt från orthoceratiter o. d., att man blir föranlåten att anse det såsom hörande till alunschifferlagret och icke utgörande något eget sjelfständigt kalklager. Ehuru Alunschifferlagret är så mägtigt till tjockleken och så vidsträckt, att en dylik tillgång på alunmalm icke finnes någorstädes i Sverige utom i Vestergöthland, så innehåller det dock icke annat än de vanligaste små blinda Entomostrakiterna, hvarföre Nerike i det hela blir mera fattigt på särskilda petrifikater, än någon annan flo-trakt. Sjelfva schiffern är utmärkt brännbar och upptager äfven, liksom i Vestergöthland, en icke schiffrig, brännbar lerart, som man först orätt ansåg för stenkol, sedan för kolm, mellan sina lager jemte den vanliga orstenen.

Upland framvisar, från Norrtelje ända till Up-

sala, en mängd lösa kalkstenar, hvilkas fasta lager ännu är obekant. Den största mängden deraf finnes vid Nodsta i Frötuna socken, der den befinnes särdeles rik på Orthoceratiter, Lituiter, Helicites obvallatus och Entomostracites expansus. Det är ännu ovisst om denna kalksten är bildad inom Mälarns vattenregion, eller i hafvet utom Roslagsskären, tillsammans med den derifrån kommande sandstenen.

Skånska öfvergångstrakten äger väl en kalkflo, som till sin utbredda, jemna och låga belägenhet tyckes öfverensstämma med de näst föregående trakternas, men kalkstenen är, på ett annorstädes hos oss osedt sätt, kolhaltig eller svart till färgen, och de öfriga öfvergångslagerna på ett så ovanligt sätt belägna, att denna öfvergångstrakt blir till beskaffenheten mycket skild från alla föregående. Skåne genomstrykes i en direktion af VNV och OSO af tvenne bestämdt granitartade, uråldriga bergskedjor. Den Norra af dem, merendels Norra åsen kallad, börjar midt för Christianstad och sträcker sig söder om Vanneberg och Ignaberga, med 200 till 300 fots högd, i en sådan direktion, att den tyckes söka förening med Hallands ås eller också med Kullabergen. Den Södra har sin medelpunkt i det vid pass 300 fot höga Romeleklint, och tyckes derifrån sträcka sig åt båda sidor i den ofvan anförda riktningen. Inom eller söder om den Norra åsen upphäfver sig en icke mindre hög ås, som mot Östersjön är utmärkt betäckt med sand och derstädes inuti, t. ex. vid Forsakar söder om Degeberga by, befinnes bestå af en så grof-

kornig sandsten, att den blifvit ansedd för röd granit, och äfven verkligen blott genom brist på glimmer och fältspath skiljes derifrån. Denna stenart bildar utan tvifvel hufvudsakligen Linderödsåsen och kanske äfven den så kallade Söderås, belägen söder om Rönneån. Från denna utmärkta, höga sandstensås utgår en sandstensgrund, som sträcker sig under hela slätten alt borttill Romeleklint och de derifrån utgående granitkullarna å ena sidan, samt till Östersjön i trakten af Cimbrishamn å en annan sida. Denna sandstensgrund uppsticker på låglandet eller slätten ofta små knallar. genom de betäckande stenarterna, hvilka knallar då alltid hafva en mera tät, isig eller quartzlik textur, och ofta visa snedt stående lager. Sjelfva Stenshufvud tyckes vara en upphöjning af sandstensgrunden, hvilken antagit en mera kornig textur, analog med höga Sandstensåsen. Den malmfyndighet, som i denna sandsten bemärkes vid Gislöf m. fl. st., tyckes bestyrka dess åldriga natur, närmande sig till granitens. På denna sandstensgrund ligga de till sin natur mera tydligen flostens-artade lagren, som här äro alunschiffer, kalk, graptolithschiffer och trapp, och det, som det tyckes, nästan alla direkte på sandstenen, utan att underbädda för hvarandra. 1) *Alunschiffer* finnes, så vida bekant är, i hela Skåne ingenstädes mer än vid Andrarum bredvid den högsta sandstensåsen; men der är den, till ersättning för den bristande utbredningen, så sammanhopad i ett tjockt lager, att dylikt ej finnes i hela Sverige. Andrarums alunschiffer tyckes intaga liksom en djup grop i sandstensgrunden, ty på alla

sidor deromkring uppstår sandstenen, och likväl har man genombrutit schifferlagret till 400 fots djup, utan att finna bottnen af detsamma. På djupet tyckes alunschiffern vara mera kiseljordshaltig; mot ytan är den mera godartad, eller lättare att begagna till alunsvinnande, än någon annan i Sverige, dock utan så mycken jordfetma, att den blir brännbar i samma grad som vanlig alunschiffer. Mot öfre ytan har den några utmärkt tjocka orstenslager, som framvisa spår på en i orstenen ovanligt stor blind Entomostrakit, men som ännu ej funnits nog tydlig, för att kunna till sin art nogare bestämmas. Ingen annan kalksten finnes någorstädes ofvanpå eller bredvid alunschifferlagret, än den nu nämnda orstenen, Föröfrigt äro Hepatit- och Anthrakonit-bollarna i detta lager en beståndsdel, som ingenstädes annars i Sverige förekommer. Utom de vanligaste blinda små Entomostrakiterna, som här äro ovanligt ymnigt inblandade i sjelfva alunmalmen, har man endast der funnit fullkomliga exemplar af Entomostracites spinulosus. — 2) *Kalkstens-lagret* utbreder sig till ansenlig vidd öfver nästan hela den ofvan utmärkta slätten, allt från Fogelsång vid Lund, förbi Bjerröds ladugård, till Kronevall, Tåstarp, Listarum och Tommarp, emellan hvilka fyra sistnämnda ställen det hinner största bredden, och förmodligen äfven mägtigheten. Man har nämligen derstädes, under sökande efter stenkol, genomslagit det till många hundrade fots djup, utan att hinna dess botten, hvaraf man tyckes kunna sluta, att den icke har någon alunschiffer-bädd under sig, utan hvilar i en fördjup-

ning i sandstens-grunden. Oaktadt den stora tjockleken håller lagret sig ganska jemnt ofvanpå, i en allestädes ungefärligen lika höjd af 50 fot öfver hafsytan, utan att någonstädes visa blottade kanter, än mindre några betydliga höjder. Således kommer det till läget alldeles öfverens med Östergöthlands och Nerikes kalklager. Det har allestädes på slätten, särdeles på djupet, en utmärkt svart färg af kolhalt och visar derstädes blott sparsamma, måttligt stora Orthoceratiter och Entomostrakiter. Endast vid Bjerröds ladugård, der lagret är mera upphöjdt, har det tillika derigenom fått en blekare grå färg och en betydligare halt af Enkrinit-stumpar och andra korallartade ting, samt Anomiter, hvilka vi förut sett söka ytan eller det högsta af hvarje trakt; men ingenstädes visar kalkstenen någon röd färg. Så vida man ännu blottat denna Skånska kalkstenen hafva dess lager allestädes fullkomligt vågrätt läge, hvilken omständighet är af betydenhet vid frågan om föreningen med de följande lagerna. — 3) *Svårt lerschiffer* åtföljer altid kalkstenslagret på hela Skånska slätten och ligger, om icke alltid tydligen uppå det sammas blottade mindre upphöjningar, åtminstone bredvid dem i fördjupningar, der vattendragen framgå. Man finner på några ställen i denna schiffer större Orthoceratiter och allestädes små Graptolither, Anomites Pecten, en liten Mytilus, små Enkrinit-bitar o. s. v. hvilket allt, jemte läget och bristande orstens inblandning, visar att det är en till öfre sidan af kalkstenslagret hörande graptolithschiffer och alldeles ingen alunschiffer. Dess lameller ligga väl för det mesta

vågrätt liksom kalkstenslagret, men binda sig dock icke alltid så noga vid detta läge. Ingenstädes gör denna schiffer i och för sig sjelf betydliga upphöjningar på slätten. — 4) *Trapp* bildar några små, men till sin sträckning och tvära upphöjning ganska märkliga kullar på slätten, hvilka tydligen utgöra sista länken af Skånska öfvergångs-bildningen. Man ser en rad sådana kullar sträcka sig tvärs öfver den bredaste kalkstensslätten från SSV till NNO, (således parallelt med stora Skandinaviska fjällryggen), nämligen från Bollerup till Tunbyholm. Straxt öster om Bollerups by framstryker denna kedja på jemna slätten så ordentligt rangerad, som vore det en militärisk förskansningslinea, så mycket mera utmärkt äfven på långt håll, som kullarnas toppar äro, på den annars skoglösa slätten, besatta med barrträd, hvilka alltid på så bestämdt sätt åtfölja trappgrund. Sjelfva trappstratum är icke mer än några famnar tjockt, underbäddadt af en ljus lerschiffer, icke så olik den, som i Vestgöthabergen ligger näst under trappen. Denna schiffer blir längre ned mörkare och tunnare, tills den af fältets damjord öfvertäckes, sedan den blott några famnar varit upphöjd deröfver. Den visar icke ofvan fältets yta några Graptolither, men skulle dock på djupet kunna äga dem. Trappkullarna vester om Tunby upphöja sig på samma sätt och till samma höjd som de föregående, men visa icke ofvan jord någon underbäddning af lerschiffer, utan blott en schifrig trapp. Egentligen är det, som man ser ofvan jord, så väl vid Bollerup som Tunby, blott kanten eller hörnet af ett

mot vester sig upphöjande lager, hvilket nedsänker sin plansida åt öster med vid pass 40 graders lutning från vågräta linien. Denna starka lutning, som allestädes är lika, synes visa att lagret ej kan ligga på den allestädes horizontella kalken, utan sannolikt sänker det sig nedigenom kalklagret och hvilar direkte på sandstensgrunden, hvilken ofta, t. ex. vid Vasaholm, uppsticker ryggar, som hafva en dylik lutning. *)

Innan vi gå vidare till de yngre formationerna, som i Skåne komma så nära intill de nu beskrifna, så kastom en öfverblick på alla nu omtalta öfvergångstrakterna. Att de alla höra till samma formation är otvifvelaktigt af deras orthoceratiter, entomostrakiter, läge emot uråldriga berget, o. s. v. Den i förra seklet rådande tankan, att dessa trakter vore blott mera mechaniska depositioner af ett hela jordklotet öfvertäckande haf, kan väl icke bestå vid en nogare kännedom af läge och beskaffenhet. Om så vore, skulle de väl icke intaga så bestämda och omgränsade ställen, emellan hvilka intet spår till dylikt finnes; icke eller tyckas de då hafva kunnat få så

*) Enligt hela den nu anförda kännedomen af Skånes öfvergångstrakt, blir den af Hr Hisinger gifna profil för östra Skåne, icke allenast ofullständig, utan också alldeles oriktig. Jag hade tänkt gifva en ny profil-ritning deraf, liksom af den äfvenledes mindre riktigt å oftanämnde tabell tecknade trakten vid Siljan; men omöjligheten att meddela dem sådana som sig bordt, har afskräckt mig; och föröfrigt torde en uppmärksam läsare, med tillhjelp af de nu mera tillgängliga förträffliga Chartorna öfver Skåne, kunna dessförutan göra sig begrepp om hela läget.

olika beskaffenhet och olika upphöjning. Man finner att hvart och ett af våra större vatten har, inom sina gamla stränder, en petrifikat-trakt, som både i storlek och upphöjning temligen svarar mot hvart och ett af dessa vattens ännu varande reciproka vidd och upphöjning. Östersjön har de ojemförligt största lagerna, Gottland och Öland, med 100-200 fots höjd öfver dess nu varande yta. Venern visar den dernäst största trakten, uppvuxen från hjertat af Södra Sveriges granitgrund, med de mångfaldigaste lagerna, till 600 fot öfver Venerns nu varande yta. Siljans trakt har åter, i anseende till sina färre lager, blott 200 fots upphöjning öfver nu varande vattenytan. De öfriga petrifikat-trakterna, nämligen Vetterns, Hjelmarns och Skånes, öfverensstämma ännu närmare med hvardera vattnets höjd, oaktadt den samma är som mest olika. Af allt detta blir det väl mer än blott troligt, att på den tid, då hvardera af dessa vatten erhöll sin petrifikat-trakt, var det verkligen skildt från de öfriga och från hafvet. Att de från nu varande hafvet mest skilda petrifikat-lagerna, såsom Dalarnes, äga nästan lika många hafs-försteningar som Gottland, och således måste hafva bildats i nästan lika salt vatten, bevisar intet emot det anförda. Det är ganska möjligt att allt vatten, i större vattensamlingar på jorden, under den tiden, genom någon okänd geologisk process fick sälta, och att sedermera denna saltbildning eller resultatet deraf längst bibehållit sig i hafvet, såsom varande den största af alla vattensamlingar och kommande närmast jordens inre massa, sedan den i mindre, mera upp-

höjda vattensamlingar, icke allenast upphört att finnas, utan också till minsta spår blifvit bortsköljd. De saltlager, som i Södra Europa ofta finnas i höga instängda bergsdalar, tyckas göra detta än mera troligt. Föröfrigt då man hvad korallhalten i olika berg vidkommer, erinrar att Öland, som ännu är beläget uti salt vatten, saknat alla koraller, så kommer man på helt andra tankar om orsaken till denna olikhet, än mer eller mindre salt vatten. Man ser tydligen att öfvergångstrakter, som icke äga något mera petrifikat-förande lager än kalken, concentrerat sin petrifikat-bildande förmåga till densamma och således gjort den rikast; då deremot de trakter, som äga många olika lager, måst liksom dela sin förmåga till dem alla och lägga i öfre lerschifferlagret, hvad som annars kommit i kalklagret, såsom man ser i Vestergöthland och till en del äfven i Skåne. Det tyckes som hade en lefvande, både för stenmassan och petrifikaterna gemensam, bildningskraft styrt hela processen på ett sätt, hvilket nu ej mera visar sig för våra ögon och som då upphäft nästan allt sådant beroende af yttre omständigheter, som nu mera äger rum i den oorganiska naturen. De trakter, som blott hafva kalklager förete en kalk, som är mera fri från lerhalt, så att den allmänt kan nyttjas till kalkbränning, såsom på Gottland och i Dalarne. En förmodad orsak till Dalska petrifikattraktens fattigdom på lera är redan uppgifven. Hvad Gottland vidkommer, tyckes belägenheten långt ut i hafvet kunnat verka detsamma. Det är åtminstone visst, att de lerhaltiga lagren sedan tilltaga allt mer och mer

inåt landet, tills de i Vestergöthland hinna sin största mägtighet. Näst efter dessa petrifikat-trakters belägenhet vid och uti de största vattnen, tyckes deras utsträckning förtjena uppmärksamhet. Man kan icke se Ölands raka utsträckning från NNO till SSV parallelt med granitkusten, utan att bli uppmärksam derpå. Gottland har samma sträckning, särdeles hvad hufvud-åsarna vidkommer. Vid östra sidan stå de högsta punkterna, Thorsborg och Hoburgen, i denna rigtning, och vid vestra sidan finner man Carlsöarna, Wisby trakten, Högaklint m. fl. på samma sätt. Hos Vestgöthabergen är Billingens sträckning bestämdt densamma, och de andra kullarna närma sig ansenligt derintill. Siljans petrifikat-trakt hafva vi funnit bestå af tvänne grenar, hvaraf den vestra bildar Digerberget, och den östra är liksom sammansatt af flere ryggar: allt med den uppgifva hufvudsträckningen i NNO och SSV. Med den stora alunschifferbädden i Nerike förhåller det sig på samma sätt, och äfvenså med trappkullarna i sydöstra Skåne. Då man nu eftersinnar att denna petrifikatbergens sträckning är alldeles parallel med stora Skandinaviska fjällryggens, från Lindesnäs ända till NordCap, och med meddellinien af södra Sverige särskildt, såsom en något särskild del af Skandinaviska halfön, så följer väl otvunget deraf, att samma krafter deltagit i bådas bildande. Åtankan ledes härvid på den magnetiska kraften, som ofta, äfven i sednare århundraden, haft samma rigtning, och mot polen mera utströmmar ur jorden än närmare æquatorn. Det förefaller mig som hade de

största vattensamlingarna varit liksom utledningspunkter för magnetiska kraften, i förening med petrifikat-bildande förmågan, och att detta utströmmande i synnerhet concentrerat sig till vissa, under dessa vattenmassor belägna ytor på grundberget, der petrifikatbergens bildning blifvit liksom en fortsättning af uråldriga bergets. De mindre skiljaktigheterna mellan våra särskildta öfvergångsbergs natur torde kunna härledas från deras olika läge. Att Dalarnes petrifikat-berg vid Siljan äro af alla de mest blottade på allt brännbart, och till sitt läge mest liknande graniten, tyckes komma af deras större afstånd från stora hafvet och granskap med stora fjällryggen. Vestgöthabergen kunna anses, såsom nyss anfördes, hafva fått sin öfvervägande höjd af sin belägenhet på Södra Sveriges meddellinea. Den öfvervägande kolhalt och deraf härrörande svarta färg, som utmärker Skånska öfvergångskalken, liksom den Norrska vester om Christiania, tyckes hafva uppkommit af granskapet med stora Oceanen, som i England och Frankrike tyckes nedlagt sådan stor mängd af dylikt ämne. I synnerhet tyckes läget vid sund hafva bidragit dertill, hvarom mera nedanföre i anledning af Kol-lagret vid Öresund.

Slutligen måste några anmärkningar bifogas om den högre grad och olika art af odling samt nytta, som öfvergångstrakterna medföra, i jemförelse med den öfriga uråldriga grunden. Det har förut i allmänhet blifvit anmärkt, att ju yngre en bergsformation är, dess lösare är den att sönderdela, dess tjen-

ligare att förvandlas i fruktbar damjord, och dess mera passande att snart frambringa organiska ting, och derigenom dugligare till vexelbruk och jordfrukters odling, med hvilket allt följer en hög grad af smutsigt utseende. Så fruktbara och smutsiga trakter, som en stor del af Tyskland äger (t. ex. vid Göttingen, der all jorden af detta skäl är så lös att inga landsvägar kunna bestå, utan underlag af sten) hafva vi alldeles icke, i brist på Flötzformation af nog utbredning. Vi sakna således i detta afseende den ena ytterligheten, och få nöja oss med att jemföra den mellanlänk vi äga uti öfvergångsbergen, med den andra ytterligheten, eller den magra, renliga urbergstrakternas art. Våra öfvergångs-bergstrakter, som utgöra nästan våra enda slätter af större vidd, utmärka sig tillräckligen genom en särdeles smutsig, lös jordmån, skogsbrist, godt åkerbruk och derföre små, dåliga korsverkshus med halmtak och trögare, smutsigare invånare. Man igenkänner på denna beskrifning lätt Skånska slätten, Falbygden i Vestergöthland, slätten mellan Vettern och Roxen i Östergöthland o. s. v. Ingen kan resa från Skåne uppåt Småland, utan att märka den stora olikheten mellan båda provincerna: och om man sedan kommer ned på den nämnde Östgötha-slätten, tyckes man åter hafva hunnit åtminstone ett halft Skåne. Då vi se de stora fördelarna till landodling, som öfvergångstrakterna äga, i jemförelse med de uråldriga, måste vi väl beklaga att de förra icke intaga större yta af riket, hvarigenom det med samma klimat skulle hafva blifvit ansenligt folkrikare. Men å andra sidan

tröstas vi i de magra, renliga, för skogs- och gräsväxt tjenligare urbergs-trakterna af invånarnes bättre charakter och själsodling, som något ersätter deras ringa antal och gör Sverige till det, som det alltid visat sig vara. — Vid frågan om den öfriga nyttan af öfvergångstrakterna, komma väl Alunbruken i främsta rummet, hvilka ensamt tillhöra dem. Sedermera kan väl brandschiffern ihågkommas såsom tjenlig till kalkbränning m. m.; men någon annan stor nytta deraf, till eldning i mera slutna rum, torde knapt vara att vänta, i anseende till det odrägliga, svafvellika oset. Ännu otjenligare är den så kallade kolm, hvilken väl till utseende liknar vissa sorter stenkol, men i sjelfva verket blott till texturen skiljer sig från den andra brandschiffern; och att dessa trakter icke äga riktiga stenkol är beklagligen allt för säkert.

Verklig Flötz-formation af den charakter, som ofvanför blifvit uppgifven, finnes, såsom äfven redan nämndt är, endast vid Skånes stränder, samt utgör äfven der endast några små strödda fläckar af sådan calcinerad art, som tillhör hafsstränder och bildar slutet af flötz-formationen. Man urskiljer trenne former deraf, nemligen Muschelkalksten, Krita och Stenkolsflötz.

1) *Muschelkalksten* i nordöstra delen af Skåne; mellan Småländska bergen, norra åsen och Östersjön eller emellan Ifö- och Finja-sjöar. Den tyckes bland Skånska flötzlagerna böra sättas främst, äfven till följe af sina myckna utdöda skalkräk, hvaribland Be-

lemniterna och Ammoniterna i synnerhet äro märkvärdiga, såsom ingenstädes annars hos oss förekommande, ehuru allmänna de ock äro i all Tysk flötzkalksten. Föröfrigt äger denna kalk blott tvåskaliga musslor med cartilaginös cardo, hvilken omständighet hänförer den till Tyska Mussle-kalken, ehuru den å andra sidan skiljer sig från all bekant kalksten, i synnerhet med sina Anomiæ craniolares af flere förändringar. Man har deraf flere blottade brott, ungefärligen i en linea från Öster till Vester, hvilka något skilja sig i 3 olika trakter. a) Den Östligaste trakten omkring Ifö är den minst undersökta, men den mest utmärkta med sitt ymniga förråd af de fabulösa Brattenborgs-penningarna (Anomia craniolaris, Linn.), hvilka nu mera mest ligga lösa. Man har likväl också funnit dem fastsittande i stycken af en ganska fast, tät och alldeles icke vittrande kalksten, hvars lager ännu är mig obekant. Så vida man ännu vet ligger Ifö kalklager föga upphöjdt öfver hafvet, utan att stödja sig mot uråldrig klyft. — b) Vid Bahlsberg ligger ett kalklager, som tilldragit sig mycken uppmärksamhet och bör nogare beskrifvas. Sjelfva Bahlsberget är uråldrigt, bestående helt och hållet af riktig granitmassa, som mot söder utskjuter en lägre stenudde till midten af Råbbelöfssjöns vestra sida, nedemot gården Näs eller midt emot den på andra sidan om sjön belägna Österlöfs kyrka. Det anses för det högsta berg i orten och näst Rommeleklint för det högsta i Skåne, hvilket icke saknar all riktighet, då dess af få besökta och från all matjord blottade granittopp verkligen stiger mer än 200 fot

öfver närmaste sjö. På sidan af detta berg mot sydvest, i tätaste skogen, visas lemning efter en uti dammjorden uppkastad graf, som blifvit kallad F l ä s k e-g r a f v e n, derföre att den under Snapphane-tiden tjent till sofvelvarors undangömmande. Ännu längre åt vester, der skogen upphör att växa i anseende till den förut på Bahlsbergets sida varande goda matjordens upphörande, finnes en liten däld, som skiljer egentliga Bahlsbergets växtliga sida från en utom varande steril sandbacke, öfverströdd med stora, rundade granitblock. Denna sandbacke kommer med sin yttre sida helt nära intill Råby gård i Filkesta socken, och tyckes med sin högsta kulle icke hinna mer än 70 fot öfver Råbbelöfs sjön. I den nämnde lilla dälden och bortåt sandbackens sida finnes öppningen till de namnkunniga underjordiska gångarna, hvilka derifrån sträcka sig mot vester inunder sandbacken och af allmogen anses för att vara utfrätta af det vatten, som ses utrinna i öppningen och åter i fortsatt riktning nedgå i jorden. Det ser ut som hade vattnet, sedan det ofvanför samlat sig på Bahlsbergets ogenomträngliga granithäll, flutit nedåt och genomfrätt det ofvanpå hällen liggande kalklagret, samt således åstadkommit de beundrade underjordiska gångarna, hvilkas hvalf på ett ställe blifvit så svagt att det brustit, och derigenom bildat den omtalte dälden och öppningen deri. För detta vattnets skull, som ömsom vidmagthåller öppningen, ömsom låter den tillfalla, har ingen kalksten kunnat brytas i de naturliga gångarna, utan man har straxt söder om den naturliga öppningen gjort en graf och derifrån indrifvit en stoll uti

det vester om varande kalklagret, hvilken stoll går ansenligt djupt under sandbacken och kanske sjelf icke har 50 till 40 fots höjd öfver Råbbelöfssjön. *) Sjelfva kalklagret, ehuru bestående nästan blott af Mussleskal, är så hårdt, att man till kalkstenens vinnande måste spränga med krut, så mycket mera som det icke har några aflossningar; men då stenen får ligga i luften vittrar den på ytan och faller småningom sönder, under afgifvande af en ammoniakalisk, eller kanske mera phosphorisk lukt. Snäckskalen uti denna stenen äro icke allenast ymnigare, utan också större än i de andra lagerna, mest bestående af Ostracites labiatus och diluvianus, Terebratuliter, Anomites costatus, Belemniter m. m. — c). **Ignaberga-kalklager** ligger på roten af den granitås, som med vid pass 150 fots höjd sträcker sig från Skepparslöf till Finjasjön. Sjelfva kalklagret är något upphöjdt öfver den norr om varande dalens botten, och bildar ett slätt fält af obestämd vidd, men som i utsträckning visst mycket öfverträffar Bahlsbergslagret. Det egentligaste Ignaberga kalkbrott,

*) De gamla beskrifningarna på det märkvärdiga Bahlbergslagret hafva derom förr meddelat mig ett så orikfigt begrepp, att jag, efter undersökning på stället, trott mig böra genom en omständligare beskrifning gifva andra ett bättre. Man må icke tro att sjelfva Bahlsberget är af kalk; det har blott ett kalklager på sin fot mot vester. Äfven på den annars så förträffliga Chartan öfver Skåne, af Geographiska Inrättningen, står ett Bahlsberg tecknadt vid Bahlsbyn, hvilket alldeles icke finnes. Bahlsberg och Bahlsby ligga icke bredvid hvarandra, utan på hvar sin sida om Råbbelöfssjön. Kalkgrafven, Fläskegrafven och de underjordiska gångarna äro icke detsamma, ut an alla väl skiljda från hvarandra.

som tyckes intaga medelpunkten af hela lagret, vid pass en åttondedels mil sydost om Kyrkan, visar den vackraste kalk i hela orten, bestående af hvita korn, för det mesta af senapsfröns storlek, så litet förenade att massan faller sönder för fingrarna. Af denna korngyttring bildas hvarf, i hvilkas aflossningar allestädes ligga glest strödda så kallade Crania ignabergensia, (som annorstädes icke äro funna, och aldrig öfvergå i Brattenburgensia) tillika med Terebratuliter, Ostracites auricularis, Anomites spathulatus, Belemniter, taggar och vårtor af Echinites Cidaris, små bitar af Milleporer m. m. Den närmast derintill varande öppningen är Tykarps kalkgrufva eller stoll, som drifves i en nästan lika lös, kornig kalk, men som är nästan utan alla skal och dessutom har uti sig små runda körtlar (som Hasselnötter) eller afnötta bitar af kiselartad natur, hvilka kanske hafva någon analogi med kritlagernas flint-bollar. Litet längre bort vid Vedhygget har varit ett kalkbrott, som gifvit grå och mycket sandblandad kalk, utan andra petrifikater än små släta Ostrakiter, sådana vi nedanför finna i mera kritaktiga lager. Då alla dessa kalklagrena i godhet så snart aftaga mot sidorna och föröfrigt äro af så olika beskaffenhet, har man väl ej skäl att, tvärt emot allt utseende, nödvändigt vilja anse dem alla för sammanhängande. Fast mera synas de vara afsöndrade bäddar, nedlagda temligen tillfälligtvis och utan förberedelse genom någon öfvergångs-stenart, på den uråldriga granitgrunden; och förmodligen hafva de i ålder och natur mera likhet med följande lager, än man vid första påseendet förmodar.

2) *De lösare kritaktiga lagerna*, som ligga vid Skånes sydligaste strand eller utom de uråldriga höjder, hvilka mot söder begränsa den redan beskrifna, af svarta stenarter bestående öfvergångstrakten, äro ännu mera från hvarandra afsöndrade och till vidd obetydligare än de nyss anförda kalkstenslagerna. De synas bäst kunna anföras efter deras belägenhet från öster till vester, och sannolikt skall man efter läget snarast finna någon likhet, så väl med de redan beskrifna östra lagerna, som med den nedanför följande vestra Flötzen. A) Vid Svenstorps qvarn (mölla), i gränsen mellan Herresta och Ingelsta härader, finnes en mycket sandhaltig kalkstensbädd, som blifvit genomskuren der landsvägen går öfver vattendraget. Den består af omväxlande stenhårda, mest kalkhaltiga lager och sandlika, mest af kiselsand bestående floar, hvilka båda innehålla samma bugtade cylindrar och analoga små Ostreæ samt andra organiska former, med dem som finnas i nästföljande kritlager. Man kan verkligen säga, att denna sandaktiga kalk å ena sidan närmar sig till den ofvannämnde Vedhyggestenen, och å andra sidan skulle den alldelos likna kritlager, om blott dess sandhalt vore sammansmält till flintbollar. B) Kritlagret vid Limhamn, söder om Malmö, innehåller till största delen rätt fasta kalkstensflisor, som icke äro olika de fastare floarna vid Svenstorp; men mellan dessa flisor ligger alldeles pulverulent krita, späckad med flintbollar och Echiniter, alldeles liknande Möens och Rügens kritlager. Genom hvilken operation naturen så lätt kunnat förvandla sandig kalk till flint-

bollar och krita är alldeles obegripligt. Man känner icke Limhamns lagrets utsträckning, men efter allt utseende kan det icke gå vida med bibehållande af samma natur. Det höjer sig icke många alnar öfver hafsytan och röjer sig således alldeles icke under den allt betäckande dammjorden, hvarutinnan det mycket skiljer sig från de nyssnämnda utländska kritbergen. För det närvarande uppbrytes kalkstenen vid Limhamn utur några gropar, grafna i en åker flere stenkast från kalkugnen och hafsstranden. Man finner der, jemte Echinites scutatus och de nämnde bugtade cylindrarne, några koniska former, som tyckas äga analogi med Gösarps tutformiga bildningar uti mergel. Huruvida och på hvad sätt denna krithaltiga bildningen sammanstöter med den nu följande, kolförande sandstenen, är väl obekant, men det synes ej otroligt, att sedan den omkring Skånes stränder strödda Flötzbildningen från nordöstra sidan, der den består nästan blott af kalk, under fortskridningen åt söder upptagit allt mer och mer sand i sin blandning, får den på vestra sidan alldeles öfvervägande sandhalt och tillika, i stället för kalken, lera och stenkol emellan sina lager. Det är åtminstone visst att alla dessa Flötzer till bildningstid så öfverensstämma, att de alldeles med rätta blifvit satta bredvid hvarandra på Karstens åberopade Tabeller.

5) *Stenkolsförande Sandstenslagret vid Öresund* är ganska märkvärdigt, icke allenast såsom hos oss det enda i sitt slag, utan äfven för den stora nytta som man deraf lofvat sig. Ehuru i sig sjelft till

vidden föga betydligt, är det dock ojemförligt det största af alla Flötzlager i Sverige. Sjelfva sandstenslagret har en temligen ansenlig sträckning utmed stranden, men kolfyndigheten inskränker sig inom en dryg svensk mils bredd på alla sidor om Öresund, då nämligen sjelfva sundet antages för 1 mil långt från Helsingborg till Viken (hvarigenom hela den kolfyndiga trakten blir inalles 5 mil i längden). Denna likformiga utsträckning omkring sundet tyckes hafva sammanhang med kolets tillkomst, och det så mycket mera som den ofvanbeskrifna skånska svarta kalkstenen har ett något analogt läge i ett forntidens sund, af hvilket allt blir troligt att hafsvattnet, under dess rörelse genom dessa trånga öppningar, fått särdeles tillfälle att nedsätta ämne för kolbildningen. Denna kolförande sandstenen är mycket mera tunnskifvig och lös än den ofvan omtalta Öfvergångs-sandstenen, och dessutom mycket lätt derifrån skild genom sin benägenhet att emellan sina lager upptaga åtskilliga lösare jord- och stenarter, i synnerhet lera och mergel, samt slutligen stenkol, hvilka sednare på långt håll gifva sig tillkänna genom en egen så kallad stenkolssvärta emellan sandstensskifvorna; och allt detta med en obeständighet i lagerförhållanden, som äfven hänvisar på dess unga, mera tillfälliga ursprung. Der stenkolssvärtan samlat sig till betydlig mängd bildar den först tillsammans med leran så kallad svarthall, som är en, i anseende till sprakande och andra i elden visade oarter, till eldning oduglig sort brandschiffer, uti hvilken sedermera, under tilltagande godhet, uppkomma fina, glänsande ränder af kol, som göra den till så kallad flis eller brukbar brand-

schiffer. Dessa båda schiffersorter äro dock af helt annan natur, än den uti öfvergångsbergen befintliga Brandschiffern. Då dessa kolränder utgöra vid pass hälften mot den icke glänsande svärtan får massan namn af dåliga stenkol; men då kolränderna bli så rådande att alltsammans kan spricka på tvären och der öfverdraga sig med en hvit hinna, heter det goda stenkol. De icke glänsande svärtränderna förblifva dock merendels, äfven i de goda kolen, synliga och bestämma massan att hufvudsakligast dela sig på längden, hvilket gör att denna kolsort förtjenar namn af schifferkol och tillika får en mager, mindre stark beskaffenhet. De mesta stenkol, som i Skåne blifvit upptagna vid Vallåkra, Bosarp m. fl. st., hafva varit så magra, att de i eld icke gifvit tecken till pösning, slaggning och sammanlödning, således nästan odugliga till jerns smidning. Ehuru sedermera vid Höganäs kolen tilltagit i fetma och styrka, så hafva de dock alldrig af allmänheten blifvit lika värderade med de i handel vanliga och egentligen i sin sort sämre Engelska stenkolen, förmodligen derföre att de icke beständigt visat samma goda egenskaper *). Ibland finnes så väl i sandstenen,

*) Man känner så litet på ett vettenskapligt sätt orsaken till stenkolssorternas olika egenskaper, att man måste antaga allmänhetens uttryck vid deras omtalande. Sådana schifferkol, som de svenska äro, kallas väl magra i synnerhet för deras förhållande i eld; men de visa äfven utan på mera glasglans än fetaktigt utseende. I allmänhet befinnas de stenkol magrast, som, i likhet med dessa svenska, förekomma i de yngsta bildningar i sammanhang med kalk och i synnerhet kritlager. Deremot hafva de kol visat sig vara fetast och bäst, som ligga i

t. ex. vid Ryd, som i svarthallen vid Bosarp, små fläckar af fibröst kolämne (fasriger anthrazit: Karsten), som af allmänheten orätt anses för verkliga trädkol. Annårs hafva i Bosarps grufva stammar, som det tyckes, af verkligen förkoladt träd blifvit funna, hvilka i elden bläddra och kröka sig på ett eget sätt, samt efterlemna en hvit aska. Dessa stammar synas härröra af drifved, som med hafvet kommit från andra länder, emedan intet mera tecken hvarken till grenar eller blad funnits. Hela den kolförande sandstensflötzen är, på ett besynnerligt sätt, i saknad af alla slags lemningar efter på stället lefvande organiska ting, hvilket skall vara händelsen med alla dylika unga, stenkolsförande bildningar. Man

de äldsta flötzlagerna, nära intill större uråldriga berg och emellan stora lerschifferlager, helst af mycken jernhalt, hvilka beklagligen visst icke finnes hos oss. Uti sådana äldre stora kolflötzer visa sig en mängd aftryck efter landväxter i den omgifvande schiffern. Sjelfva kollagret är icke omgifvit af dylika svärtor som hos oss, än mindre finnes sådant inuti kolen; utan hela kolmassan är mera likformig allt igenom, liksom genomdragen af en fetma och visande en fetaktig glans på hela tvärbrottet, hvarmed dess feta, pösande och vidlådande, samt starkt och länge hettande förmåga i eld tyckes stå i sammanhang. Det ser ut som ägde en mera jemn och fullkomlig förening mellan kolämnet och bitumen rum i de äldre, så kallade feta kolen; då deremot i de yngre magra kolen icke allenast en del af kolämnet låge utanpå som svärta, utan äfven det öfriga släpte sitt bitumen för snart ifrån sig i elden. Med kolens jemnare godhet i de äldre utländska, kolförande flötzerna följer också en större beständighet i sjelfva kollagrets tjocklek och sträckning, hvilket allt gör att de kunna arbetas med fördel, då de yngre icke en gång bära kostnaden.

har endast vid Rya, uti sandstens-aflossningarna, funnit svarta mer eller mindre breda, stundom greniga streck, någon gång sönderbrutna i rutor liknande fjällen på en fisk, som alltförväl kunna vara blotta figurationer.

De lösa jordlagerna i Sverige bestå hufvudsakligen af större och mindre granitstycken, som allmänt äro kända under namn af gråsten och som allestädes äro så kastade öfver landet, att icke en gång de af öfvergångskalk bestående, långt ut i Östersjön belägna öarna, äro fria från denna betäckning. Endast dalslätter och sandfält visa en annan yta, hvilka utan tvifvel bildats af det slamm, som lagt sig öfver den äfven derstädes varande gråstensgrunden. Detta förhållande tyckes vara så allmänt öfver hela Sverige, att man föröfrigt hvad de lösa jordlagerna vidkommer, icke har att anmärka mer än en eller annan märkvärdighet för särskildta trakter. Det besynnerligaste är visst de stora ryggar af grus och sten, som på Mälarns och Hjelmarns slätter stryka från norr till söder så oafbrutet, att de fortfara tvärs igenom sjelfva dessa stora sjöars vattenbassin. Den mängd af porphyrbitar, som finnas åtminstone i de östligaste af dessa, såsom i Upsala-åsen, bevisa att det vatten, som nedlagt dem, kommit från Dalarna; och då man betraktar Dalelfvens ursprungliga riktning blir det icke osannolikt, att densamma hufvudsakligen kunnat åstadkomma allesammans i den stora flödning, som vi se hafva öfvergått Sverige och hvarom ofvanför är taladt. Sjelfva Käglan och Tveden tyckas hufvudsakligen vara sådana uppkastnin-

gar. Alla dessa åsar och hedar i medlersta Sverige äro dock icke så ofruktbara, att icke åtminstone skog kan växa på dem. En sådan olycklig märkvärdighet tillhör ensamt södra Sverige, och bör visst icke med stillatigande förbigås. Några för sin stenighets skull alldeles skoglösa trakter finnas i Vestergöthland och Vestra delen af Småland, t. ex. nordvest om Mösseberg. Att dessa, liksom nästan alla andra Svenska trakter, fått sin gråstensbetäckning långväga norr ifrån, synes vara bevisligt bland annat af den sten, som ligger på norra sidan af Kinnekulle och hvarom talas i V. A. H. 1767. s. 29. Ännu mera underlig tyckes den stora, för sands skull skoglösa trakten af sydvestra Småland vara, hvilken utmed Lagaåns medlersta del sträcker sig allt från Dörarp till Traheryd. En dylik, men mera stenig, skoglös trakt förekommer i Nordvestra Skåne omkring Rya, Örkelljunga m. m. Att detta allt härrör från den stora katastrophen, som bildat Svenska jordlagerna, är ingen tvifvel.

Sedan allt detta erhållit sin ungefär nu varande utbildning fick landet sin närvarande organiska verld, så väl af växt- som djur-riket, och sin befolkning. Att båda delarna förut felades, är ingen tvifvel, då inga lemningar efter någondera finnas, hvarken i fasta bergen eller i lösa jordlagerna. Efter den tiden tyckas skalbergen vid Uddevalla tillkommit, i hvilka ben af vertebral-djur verkligen förekomma, äfvensom de små hafslemningarna vid Upsala och flerestädes. Så vida bekant är finnas ingenstädes på jor-

den lemningar efter nu lefvande varelser, bland de utdöda, som äro begrafne i bergen och de större lösa jordlagerna. Åfven de nyligen vid Guadeloupe uti löst liggande kalkstensgyttringar funna menniskobenrangel tillhöra säkert en nyare tid, som visst icke är oförmögen af all slags stenbildning i smått, men helt säkert af den bergsbildning i stort, hvilken utgör Geologiens föremål och bestämmer dess gräns.

G. Wahlenberg.

ANMÅRKNINGAR
ÖFVER
GAMLA NORDISKA SÅNGEN.

Uti inledningen till första delen af de Svenska folkvisorna, utgifna af Geijer och Afzelius, har jag låtit yttra: 1) att de gamla nordiska visorna hade en egen scala, skild så väl från Kyrkotonernas, som de moderna ton-arternas, — samt 2) att denna scala vore gemensam för den Skandinaviska, Tyska, Engelska och Skotska folksången. Jag vill nu genom några anmärkningar upplysa och beriktiga dessa yttranden. Den gamla Nordiska scalan är: d, e, f, g, a, b, c, d, upp- och nedåt: — så vidt den nemligen på claveret kan uttryckas; ty äkta sångare och sångerskor bland allmogen, på hvilkas öron den moderna musiken ej haft någon inflytelse, taga i denna scala, efter hvad man kunnat iakttaga, tonerna b och c högre än vi. Huru de öfriga tonerna sväfva, kan jag ej ännu med säkerhet säga. Man borde, för att fullkomligt bestämma scalan, hafva hört och jemfört folksången i de flesta af rikets Provincer. Undersökningen vore intressant. Men till att anställa den är jag för fattig, och hvem vill väl bestå kostnaden?

Jag förutser en invändning. Man skall säga: denna så kallade egna Nordiska scala är ju ej annat än en transposition af Kyrkoscalan i a, eller såsom den vanligtvis kallas den Æoliska tonen? Genom hvad jag anmärkt om tonernas sväfning i den Nor-

diska scalan, är redan detta inkast i sjelfva verket vederlagdt. Jag anmärker dock vidare: att man i de äkta, gamla folksångerna aldrig skall finna en enda öfverskridande eller förminskande följd, t. ex. f, gis, — h, f, — c, gis o. s. v. — svårligen ett 6 toners språng. Kan allt det samma sägas om Kyrkoscalan i a? och äro dessa skilnader blott tillfälliga? — Hela gången af modulationen visar dessutom en olikhet, som bättre låter sig kännas än beskrifvas. Slutfallen hafva många egenheter, hvilkas alla förändringar jag ej ens ännu, efter så lång tids sysselsättning med den Nordiska folksången, tilltror mig att uppgifva. För våra Dur- och Moll-öron låta många af dessa besynnerligt. Ej så för allmogen, som vid dem är van och ännu för den moderna musiken mest förblifvit främmande. Vill man i de gamla visorna införa några af dessa förmenta förbättringar i melodien, som ett modernt öra skulle fordra, svaras ofta af den sjungande: Herrn vill att vi skola sjunga på nya viset. Jag har sjelf fått detta svar, så i Tyskland som i Sverige.

Jag har haft tillfälle att jemföra en stor mängd af dessa melodier. Jag har i synnerhet fästat mig vid dem, som, derigenom att de i modulationer afveko från våra vanliga tonarter, uttryckte en originell charakter. Resultatet af denna jemförelse har varit, att deras grundscala är den, som jag här uppgifvit. Jag medger att man i minsta delen vanligtvis träffar den fullkomligt ren och utan främmande och sednare tillsatser. Dessa tillsatser äro ofta af en

sådan beskaffenhet, att jag ej alltid kunnat återställa sången till hvad jag ansett dess ursprungliga renhet fordra. Det har ej alltid varit möjligt att afgöra, om afvikelserna skolat sättas på en okunnig uppteckmares eller sångares räkning, och jag befinner mig sjelf för nära hufvudstaden, för att ofta ha tillfälle att höra den äkta sången ur folkets mun. Jag är öfvertygad att om detta tillfälle gåfves, skulle de mesta af dessa störande afvikelser i melodierna af sig sjelfva försvinna, och visa sig såsom främmande tillsatser.

En djupare gripande anomali måste jag dock nämna. Det finnes för de gamla visorna ännu en scala, som jag i början höll för den rätta nordiska. Den är sålunda sammansatt: d, e, f, g, a, b, a, h, c, d, deremot nedåt alltid, d, c, h, a, g, f, e, d. Det vill säga att om en melodi ej går öfver 6 toner tages alltid lilla Sexten, men går melodien öfver 6 toner tages alltid stora Sexten. Inledningstoner inblandas öfverallt, såsom i tonen a, t. ex. a, gis, a; men faller melodien t. ex. e, d, e, h, a, g, så tages alltid bestämdt g, aldrig gis, och det till och med i de minsta figurer, såsom:

$\frac{1}{4}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{1}{8}$ $\frac{1}{4}$
a, gis, a, g,

om nemligen perioden slutar. Dissonanser förekomma aldrig, om ej såsom genomgående: och man skall härvid ej låta förvilla sig af sångarens förslagsnoter, hvilka göras med den största hvasshet. Många anse dessa orätt för stam-noter.

Denna nu nämnda Scalas egenheter återfinner man verkligen i de flesta gamla nordiska visor. Jag har likväl kommit ifrån den tankan, att anse den för den ursprungliga. Den är dertill för mycket sammansatt, hvilken jag derföre vill kalla den sammansatta Scalan. När och huru denna uppkommit af den förra enklare, vill jag ej åtaga mig att säkert bestämma. Jag tror dock att den uppkommit under Medeltiden genom Presterna.

Ju längre man kommer från hufvudstaden och in i landet, ju renare är i allmänhet folksången. -- Man kan säga att Choralsångens renhet efter dess egna scalor tilltager i samma förhållande. Allmogen sjunger ofta sina Choraler förundransvärdt riktigt, i synnerhet der intet orgelverk finnes. Det är merendels organisterna, som misshandla dessa Choraler, hvilka dock äro det största, som den Tyska musiken har att uppvisa; ty Luthers Choral är vida skild ifrån Latinska Sången. -- Sjelfva visorna sjungas alltid enstämmigt. Jag känner intet enda undantag från denna regel. Ringlekar äro de enda jag hört sjungas flerstämmigt af allmogen. Deremot sjungas visorna ej sällan med accompagnement af en fiol (eller nyckelharpa), men med en annan stämning, än den vanliga. Den Accompagnerande rättar sig deri efter sångaren, att tonerna *b* och *c* i scalan blifva högre än i vår vanliga. Näst Fiol och Nyckelharpa är Vallhornet det enda instrument, som jag vet varit i bruk bland Svenska Allmogen. Det brukas äfven

att accompagnera, och har högst 9 toner, ej andra än de, som tillhöra den omnämnda scalan; *b* och *h* tagas med half betäckning på det hål, som tillhör denna ton. Andra Vallhorn äro utan hål och brukas till rop och signaler. -- Efter hvad här anfördt är om sättet att föredraga folkvisor, kunde det ej falla mig in, att sätta dem flerstämmigt *) eller någon del af dem, t. ex. det så kallade omqvädet, i chor, hvartill detta väl aldrig varit ämnadt. Deremot tillåta de gamla visorna, både genom sin natur och ett redan gällande bruk, instrumental-accompagnement, och jag har gifvit ett sådant, i den tanka att ett accompagnement, rätt behandladt, skulle kraftigare utveckla den originella charakteren af sången. Dertill fordras åter att strängt hålla sig vid den grundsats, att ingen ton må i accompagnement förekomma, som ej hör till sångens egna, naturliga scala; -- samma grundsats, som gäller om den harmoniska behandlingen af Kyrko-tonerna. -- Jag har i de nyligen utkomna bägge häften af folkvisorna följt denna grundsats vid alla de melodier, hvilkas ålder och äkthet synas mig satta utom tvifvel. Någon gång har jag för jemförelsens skull lemnat både en modern och en antik behandling af samma melodi. De rent

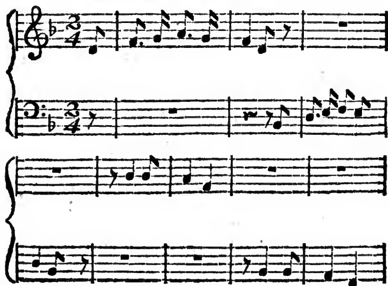
*) En fyrstämmigt satt melodi finnes likväl af mig under N:o 7 i första delen af Folkvisorna. Jag behandlade den så för ro skull, emedan den på detta sätt liknade en gammal, hvad man kallar, Rundgesang, och emedan sjelfva melodien, enligt min öfvertygelse, ej är af de rätta och äkta, och behöfver ännu, efter flera undersökningar, rättelser, innan den med säkerhet kan bestämmas.
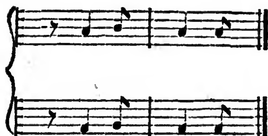
moderna melodierna har jag naturligtvis ej gjort mig samvete af, att handtera såsom sådana; men de flesta dock med hänseende till deras charakter t. ex. Ack hör du liten Karin! -- I den första delen skall man i allmänhet, i dessa afseenden, finna mig mindre consequent. Det kommer deraf att jag, ehuru gammal, lärt något sedan det skrefs.

Den här uppgifna scalan anser jag ligga till grund ej blott för den Svenska, utan äfven för hela den Skandinaviska folksången, som således i sina gamla lemningar enligt denna bör behandlas. Att det samma äfven skulle gälla om den Engelska och Skotska, är ett yttrande, som jag vid närmare betänkande hellre vill återtaga än bevisa. Deremot leda mig flera spår på den tankan, att denna slägtskap äger rum emellan den Skandinaviska och gamla Tyska folksången.

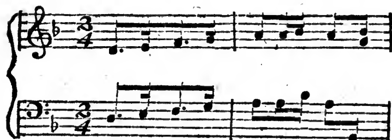
Jag är född i Thüringen, hölls tidigt till musik, spelte från 9 års ålder orgorna till den Kyrkomusik, som om söndagarne uppfördes af Scholgossar, Handtverkare och Bönder, hvarvid Scholmästaren gjorde Capellmästare-tjenst. Om hösten var fogeljagten ett af mina käraste tidsfördrif. Jag uppehöll mig då i skogen flere dagar, stundom 2 mil från mitt hem, ibland kolare. Några af dessa voro mina bästa vänner; de kunde många Sagor och en otalig mängd så kallade Snapperlieder -- så benämnas folkvisor i min hemort. — Att sitta hos dem i deras hyttor och höra på äfventyr om förtrollade Prin-

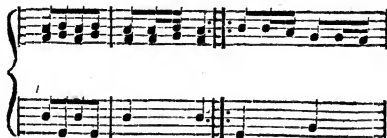
sar och Prinsessor under det den nattliga vinden susade i de uråldriga träden — trakten var mellan Oberschönau och Sturtzhausen — gaf mig ett nöje, som jag ännu påminner mig med en vällustig rysning. I synnerhet kommer jag ihog en dialogiserad Saga om en Prinsessa, som förvandlades i en fogel och fängslades i bur. Detta tillstånd skulle vara till dess hennes älskare, hvilken naturligtvis var en Prins, skulle under hvad skepnad som helst åtnjuta hennes högsta gunst. En medlidsam Trollquinna förvandlar älskaren i en Domherre, på det han måtte kunna uppsöka den sköna. De älskande träffas efter många äfventyr, vilkoret uppfylles, förtrollningen upphör och i detta ögnablick instämma bägge ömsesidigt i en kort sång, hvars melodi outplånligt fästat sig i mitt minne, ehuru jag alldeles förgätit orden. Melodien var sådan som den här finnes anförd:
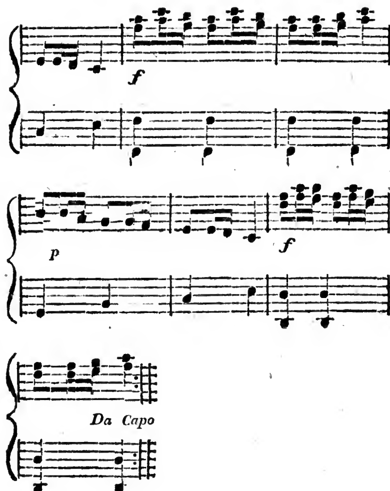

Jag påminner mig äfven melodien till en dans från Thüringen. Jag hörde den der ofta bland folket vid deras bröllopp, då man efter gammal plägsed dansade kronan af bruden. Jag bifogar den äfven:

Vid de takter som äro betecknade med **Forte**, instämde hela menigheten med skri. Begge dessa melodier äro i samma scala, som den jag angifvit ligga till grund för den Nordiska folksången.
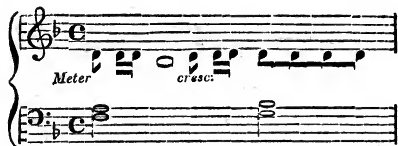
Att den Lappska sången, ehuru till charakteren helt olika, dock -- enligt allt hvad jag af den känner — rör sig innom samma grund-tonart, som den nationella Svenska, är äfven en underrättelse, som ej skall sakna intresse. På 1780talet kommo några Lappar med Renar till Stockholm. De befattade sig med att spå, hade trummor, pipor, och ett slags fiol, samt äfven ett instrument, som liknade Trumpet marin. Dessa Lappar besökte mig under sitt vistande i staden ofta, nästan hvar eftermiddag, trakterades med Kaffe, Bränvin och Tobak, hvaremot de regalerade mig med spådom och musik efter deras sätt. Fingo de intet eller för litet till bästa, så bekom jag straffsånger. En af dem talade väl Svenska. De voro tvenne mans- och trenne qvinspersoner. All deras sång föreföll mig som improvisation, hvilken de beledsagade med olika åtbörder. Deras melodi var mer declamation, än långsam, än hastig; än declamerade en alldeles ensam, än alla tillsammans. Stundom gränsade denna mimiska declamation till det mest sublima. Den declamerande tycktes rasa, hans tal flög som ljungelden. I synnerhet var detta fallet, då han föll i en spådom om det tillkommande. Introductionen, som alltid rättade sig efter ämnet, var vid dessa tillfällen högst imponerande. En enda sjöng långsamt med accompagnement af deras instrumenter, men stundom blef sången flerstämmig. -- Efter mycket besvär och upprepadt åhörande fann jag, att den harmoniska följden af deras modulationer var ungefär sådan, som följande bilaga utvisar:

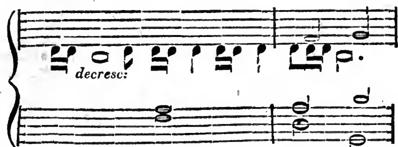
ff p f
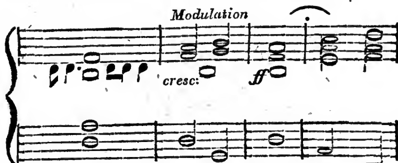
sf sf
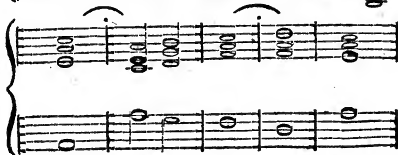
cresc. f p
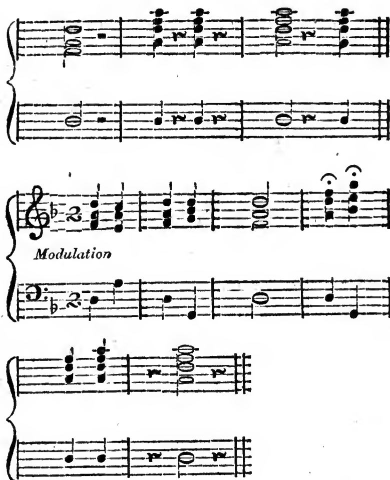
f pp decresc:

Meter
cresc:

decresc:

Modulation
cresc:
ff

Här har jag äfven börjat med en af deras intrader. Vid det sista Fortissimo upphäfde de alla med höjda armar ett skri. Åtskilliga takter förlängdes till 4 och 8 takters tid. Tvenne särskildta final-Cadenser kunde jag bestämdt urskilja. Dessa stå upptagna vid slutet. Dock tyckte jag mig märka att de

nyttjade den sista i en högtidligare mening. För öfrigt gälde om deras sång, hvad jag redan anmärkt om den nationella Svenska. Man hörde aldrig någon öfverskridande eller förminskande följd. -- Ännu en egenhet var att modulationen från *d* till *f* alldrig förekom. — Capellmästaren Nauman var den tiden i Stockholm och hörde dessa Lappar flera gånger. Sedan vi åhört dem och jag upptecknat egenheterna i deras modulation, sade han en gång med ifver: *Sonderbar! — Rohe Nationen, die keinen Begriff von Musik haben, beschämen Musiker von Profession.* Om jag ej haft för mycken aktning för Nauman skulle jag svarat med Reichardt's ord (*Musik. Kunst-Magazin* 1. B. s. 6) *Halbes Studium der Kunst entfernt von der Natur. Nur ganzes Studium bringt erst wieder der Natur nahe.* Men här må dessa ord stå på sitt ställe.

Man kan för öfrigt ej nog förundra sig öfver den stora okunnighet, som öfverallt röjer sig hos dem, hvilka skrifvit öfver den Nordiska National-musiken. -- Så finner man uti *Deutsche Monatsschrift*, 2:ter Band. Berlin, 1792. en afhandling: *Ueber die National-musik einiger Nordischen Völker*, hvarest det sid. 126 säges: *Der Schwede hat ganz und gar keine National-Musik, sein Loos ist andern nachzuahmen. Der Däne hat einige vortreffliche Melodien, man muss aber nicht vergessen, dass die meisten ursprünglich Isländisch sind.* I detta allt har Förf., som signerat sig D. M., fullkomligen orätt, ty att Svenskarne hafva en både alldeles egen och förträfflig National-Musik, är redan tillräckligt bevist; Danskarnas deremot anser jag vara ursprungligen Svensk,

och hvad Isländska Musiken angår, har jag icke haft tillfälle att om densamma inhämta någon kännedom; dock tror jag, att den äfven till sitt ursprung är Svensk eller Norsk, emedan, som man vet, Svenskar och Norrmän i 9:de Seklet först befolkat denna ö.

Samma okunnighet och skefhet i omdömmet om Nordens national-musik finnes i *C. F. D. Schubart's Ideen zu einer Ästhetik der Tonkunst*, Wien 1806. s. 240, hvarest, då Förf. omtalar Sveriges och Danmarks Musik, han yttrar sig: *Diese beyden Königreiche haben nie Epoche in der Tonkunst gemacht: der Geschmack anderer Nationen hat sie in der Musik geleitet*; samt då han serskilt talar om Sveriges, så förnämt säger: *Schweden hat indess doch einen Nationalgesang; doch dieser Nationalgesang ist so unbedeutend, dissonirt so sehr mit dem Stimmeisen der Natur, dass es den Leser langweilen würde, wenn ich ihm nur ein einziges Schwedisches Beyspiel vorlegte.* -- Denna okunnighet hos utländningen om vår national-musik torde dock kunna förlåtas; men att vi sjelfva till den grad förakta våra gamla och herrliga Nordiska sånger, att vi icke engång bemöda oss att lära känna deras originella skönhet och natur, utan hällre med största begärlighet lära oss, att eftergnola Franska Vaudevilles, Airs, Chansons och mera dylikt, det kan aldrig förlåtas! -- Ej under då, om utländningen påstår, att vår musik blott består i efterhärmning!

HÆFFNER.

FEODALISM OCH REPUBLICANISM.

ETT BIDRAG TILL SAMHÅLLSFÖRFATTNINGENS HISTORIA.

Det är betraktelsen af tidernas olikhet, som gör sysselsättningen med Historien på en gång angenäm för tänkaren och den blott nyfikne; och vi vilje på intet vis nedsätta det nöje, som deraf kan hämtas. Likväl måste den, som i Historien söker någon ting mer än nyhetens behag, med denna betraktelse af tidernas olikhet, nödvändigt förbinda en annan, neml. betraktelsen af tidernas likhet. I sjelfva verket kan det ena ej vara utan det andra. Ty allt iakttagande af olikhet förutsätter först och främst, att föremålen i något afseende skola vara lika, eljest kunde de ej ens med hvarandra jemföras. Frågar man hvar denna likhet, detta enahanda och oföränderliga, hvarigenom all olikhet och förändring först urskiljes och mätes, i Historien är till finnandes, så kan det ej vara annorstädes, än i de Eviga Ideerna för allt menskligt samhälle; hvilka hvar och en tid, ehuru på sitt sätt, uttrycker. Att öfverallt utforska och besinna dessa ideer -- och de skönjas, mer eller mindre klart, öfverallt; ja ur de mest förderfvade tider kan man för Samhällsordningen hämta ex absurdo de förträffligaste bevis, då det Onda i allmänhet blott är det omvända eller uppnedvända Goda -- att säger jag söka och iakttaga dessa ideer, är att midt i förgängligheten betrakta det Eviga; hvilket utan tvifvel är menskliga sinnets värdigaste sysselsättning. Man behöfde således ej serskildt anbefalla

den åt vår tid. Emellertid finnes det dock ett skäl, som för det närvarande slägtet gör en sådan betraktelse serdeles vigtig. Genom ovanligheten af de öden, som detta slägte undergått, är det neml. allt för mycket benäget för att anse sig satt utom all jemförelse med de föregående. Och sant är äfven, att så mycket af de bestående samhällsinrättningarna genom våra dagars hvälfningar blifvit förstördt, att föga annat återstår att bygga på, än de eviga grunderna för allt menskligt samhälle. Men så mycket vigtigare äro just dessa; och att denna vigt erkännes visar sig äfven i det lifliga deltagande, hvarmed constitutionella frågor nu af nästan alla Europeiska Folk omfattas. Såsom detta interesse, nu mer än förr, utgår från ett verkligt behof, att ge sig en författning, eller åtminstone från grunden befästa och förbättra den som finnes, så har det äfven mer än förr tagit en practisk riktning. Man tyckes ha ledsnat att bygga slott i luften, upphört att i pappers-constitutioner söka den underbara talisman, som skulle försäkra allmänna välfärden. Man vill bygga denna välfärd på menskliga sakernas natur, och den grund erfarenheten lägger. Allt detta skall nödvändigt, ej blott öfverhufvud ge Historien, som innehåller denna folkslagens erfarenhet, utan i synnerhet hvad vi kallat det eviga och sig lika i Historien, större betydelse. Ty detta senare är hvad som förblifver användbart på hvar och en tid, den må förefalla sig sjelf, och äfven vara så afvikande från allmänna regeln som helst.

Vi ha föresatt oss, att äfven i Medeltidens sam-

hällsförfattning eftersöka, om ej några af dessa eviga samhällsideer, oss till lärdom, finnas; och vi ha med betänkande valt denna tid, emedan det svårligen är någon annan, till hvilken den nyare och nyaste tiden trott sig stå i så afgjord motsats. Vi tänka således ej heller att låta afskräcka oss genom den farhoga, hvars yttrande nu på en tid blifvit mångas fältskri, att neml. medeltidens hela barbari är för dörren, och af ett annat visst parti, som loftalar öfver detta barbari, med det första kommer att införas. Vi ämne hvarken loftala eller förtala. Men den öfvertygelsen kunne vi genast yttra: Medeltiden är en högst lärorik tid, och väl värd att man derom vet mera, än att straxt bortom Luther och Americas upptäckt ligger det stora barbariet; ungefär som man säger, att strax bortom Europa ligger Siberien.

Man har stridt, om det borgerliga samhället är genom Konsten, eller af Naturen. -- Att båda meningarna funnit talrika och skickeliga försvarare, utan att någondera partiet kunnat vederlägga det andra, tyckes väl visa, att här gäller hvad sagtmodige män i hvarjehanda tvister så gerna föra på tungan, att neml. begge parterna ha rätt. Härmed är likväl ej mycket vunnit, då detta de sagtmodigas medgifvande, så vida derpå ingen förlikning följt, af de ifrigare med skäl kan omvändas til det påståendet, att begge parterna ha orätt: och genom begge dessa motsatta domar kastas sjelfva frågan blott i en allt större förvirring. För att, efter vår förmåga, söka bidraga till utredandet af denna förvirring, vilje vi först göra för oss klart, hvad på hvardera sidan menas. Vi säga då, att de hvilka påstå, att samhället är genom

konsten, äro de samma, som grunda samhället på Fördrag (samhällsfördraget, contrat social); då deremot de andra, hvilka förmena det vara af naturen, med det samma ej blott påstå, att det aldrig genom fördrag i sjelfva verket uppkommit, utan äfven, theoretiskt, ej ur något fördrag kan förklaras. För de förra är samhället ett Frihetens verk, genom öfverenskommelse; för de senare är samhället någon ting ursprungligen genom Nödvändighet gifvet, och som långt ifrån att på fördrag kunna grundas, tvertom sjelf ligger allt fördrag till grund, och är dess första vilkor.

Hvar och en ser, att skilnaden emellan dessa begge åsigter är hufvudsaklig, ja att de äro hvarannan emotsatte. -- -- Men det hela är ju blott en scholstrid, hvars spitsfundigheter på det allmänna lefvernet väl aldrig haft eller kunna få något inflytande? -- torde mer än en läsare säga. -- Liksom ej scholstriderna af ålder och i senare tider allt mera, så vida de neml. blifvit förda angående menniskans vigtigaste angelägenheter, äfven haft det vigtigaste inflytande! Scholan (jag menar uppfostran genom vetenskap och konst i allmänhet) har äfven alltid varit Mensklighetens schola, den öfningsplats, der alla de frågor, som sedermera utgångna i det stora, practiska lifvet, oftast haft allt för stora verkningar, först blifvit väckta, behandlade och till hela sin vigt erkända. Philosophiens Historia är i synnerhet i detta afseende en profetisk Historia. Hvad sedermera händer i verlden har alltid i den händt förr. Ingen förändring i den senare har varit utan det märkligaste inflytande på den förra. Man kan säga, att de största revo-

lutioner först timat innom ett enda hufvud. Ej såsom detta hufvud vore sjelfva den verkande orsaken -- denna ligger i sådana fall altid uppöfver all enskild förmåga och förtjenst -- utan emedan just i detta, tidens eller framtidens anda kraftigast verkar och först säger sitt eget namn. Ett sådant hufvud föder en tanka, -- eller rättare ger blott **ordet** åt hvad många redan dunkelt anande tänkt, och hvarigenom de på en gång tänka det klarare -- tankan öfvergår till ett allmänt tänkesätt, och bringar med detsamma ej blott tusende hufvuden, utan äfven tusende armar och ben i rörelse; utan att ofta i tidens framfart de förra, (eller hufvudena) veta mer än de senare (eller armarna och benen) hvarifrån den tanka kommer, som sätter dem så i verksamhet. Ty merendels befinner sig Tidehvarfvet sjelf, i fråga om sitt tänkesätts anor -- ehuru vetenskapernas eller scholans profetiska Historia lägger dessa anor tydligt nog för dagen -- i en oskuldsfull okunnighet. Det tror att man ej annorlunda kan tänka med riktiga sinnen och förmögenheter. Dess **förvärfvade** tänkesätt förefaller det såsom **naturligt**, ja såsom det enda naturliga; hvarföre man också hör ett sådant allmänt tänkesätt, ett i allmänna lefvernet utvext system af opinioner, sjelf företrädesvis i tusende munnar hälsa sig med namnet: **sundt förnuft** (sens commun). Ehuru det 18:de seklet egenteligen bragte detta namn, med alla dess anspråk, rätt i omlopp, så bedrar man sig dock, om man tror att ej hvarje tidehvarf haft sitt. Den som känner Historien vet, att hon är rikt sorterad med sunda förnufter eller olika slag af sens commun, som alla ungefär haft i

grunden lika fordringar, och äfven alltid som mest ropat på sin sundhet och ofelbarhet, då de hållit på att rymma platsen för ett nytt.

Hvad nu vår fråga eller frågan om borgerliga samhällets grund och väsende angår, så är den, ehuru ur scholan utgången, så litet nu mera innom den innesluten, att tvertom i detta ögnablick ingen fråga mer sysselsätter alla hufvuden, och att äfven den, som i vår framställning ej vill känna igen den och förklarar den för ett onyttigt gräl, kanske mer än en gång med all häftighet disputerat om den samma, åtminstone i någon af de mångfaldiga skepnader hvarunder den kan förekomma. -- Hvad delar i denna tid mest tänkesätten? Är det ej öfverallt frågan om det Gamla och det Nya? Om det förgångnas rätt, som vill göra sig gällande, och det närvarandes fordringar, som ej låta afvisa sig? -- Och hvem har ej i dessa frågor tagit parti? Hvem är, i det odlade Europa, den lycklige, hvilken tiden ej lagt besvarandet af sådana frågor nära?

Jag säger att striden om allt detta, i fall man neml. för sjelfva ämnet vill göra sig reda, är till sin grund den samma, som den vi nyss framställt, och rör vid samhällets innersta rot. -- Så långt är man verkligen kommen, att de djupaste frågor blifvit frågorna för dagen. -- . --

Striden är, sade vi, i grunden den samma. Ty hvad är detta i Nationernas namn så ofta hörda ropet på Författning, annat än ett uttryck af den meningen, att samhället i sig sjelft är ett fördrag,

och att således en ny eller förbättrad samhällsordning endast på ett uttryckligt sådant kan och bör grundas? Åter om å andra sidan finnas många och mägtiga, som neka eller undvika en sådan fordran, och uteslutande försvara de gamla samhällsinrättningarna, röjer ej detta den öfvertygelsen, att samhällsordningen bör vara satt uppöfver ej blott hvarje enskild mans, utan äfven hvarje enskildt slägtes godtycke? Dessa senare, i fall de här i allmänhet ville medge tillämpningen af begreppet fördrag, skulle säkert genast så bestämma samhällsfördraget, att det vore ett fördrag mellan de gångna slägter och det närvarande, hvilket således ej af det senare kunde ensidigt upphäfvas *). De skulle, med ett ord, strax göra fördraget till en ursprunglig förbindelse, som hvarje ny generation är skyldig att erkänna.

Märkligt är, och ger anledning att förmoda ett eget förhållande, att hvardera af dessa stridiga meningar, ensidigt och för sig tagen, practiskt löper ut i den andra eller slutar med att leda till sin egen motsats. Så ha samhällsfördragets försvarare visserligen orätt ansett sig uteslutande för frihetens apostlar och, — troende sig sitta ensamma vid källan af alla liberala ideer — brännmerkt sina motståndare, såsom servila anhängare af all slags despotism. Att de så kallade Liberalas theori, ensidigt eller i blinda anhängares tanka liberalast tagen, gent leder till despotismen; och de så kallade Servilas deremot,

*) Att någonting sant äfven ligger i denna åsigt kan ses deraf, att i alla nationella acter Konungar eller Folk förbinda sig ej blott för egen, utan äfven för efterkommandes räkning.

likaledes i sin ensidighet, practiskt kan föra till frihetens högsta sjelfsvåld, är tvertom en sats, som väl låter sig försvaras och som erfarenheten bestyrkt. Begge partiernas namn ha derföre lika liten mening, som vanligen partinamn ha; och den, som blott efter dessa benämningar vill bedömma saken, befunne sig visserligen i en rätt stor villfarelse. De Liberala taga neml. väl friheten in i sjelfva principen, men redan här så nära beslägtad med godtycket och tillfälligheten, att de i resultatet måste kalla in nödvändigheten i sin råaste gestalt såsom våld och physisk öfvermagt, och få oaktadt alla frihetssatser, till sin egen förundran, sitt samhälle ej utan styrkans rätt färdigt. De Servila begynna åter med en nödvändighet engång för alla gifven; men just denna stränghet, ja hårdhet i principen gör att de, i den practiska användningen af den samma, måste beständigt gå mildrande till väga. För att öfverhufvud kunna tillämpa den, måste de i tillämpningen beständigt ge med sig. Men ju strängare sjelfva grundsatsen är, ju mer är allt medgifvande förknippadt med sjelfsvåldets fara.

Europas Historia har redan hunnit ge exempel på båda dessa utgångar.

Man såg i våra dagar ett helt folk uppstå med protest mot den gällande samhällsordningen, och derigenom föranleda en Revolution, hvars verkningar, såsom de klarsyntare genast förutsade, snart gjorde sin rund kring Europa. Betraktar man naturen af denna protest, så faller det i ögonen, att de

enskilda öfverklagade missbruken, som voro dess närmaste anledning, ingalunda voro dess egenteliga föremål. Huru obetydliga förefalla ej för ett senare slägte, olyckslärdt genom oerhörda uppoffringar, de financiella förlägenheter, som kastade Frankrike in i Revolutionens hvirfvel! -- Hvad Historien långt för detta undervisat om, att man nemligen bör noga skilja emellan anledningarna och orsakerna till Revolutioner -- hvad de gamla ordspråken innebära, att en droppa gör öfversvämning, der måttet är fullt, att en gnista gör en stor brand, der bränbara ämnen i myckenhet äro samlade, desssa hvardags sanningar har ingen tid, så grundligt som vår, genom egen erfarenhet fått omlära. -- Allt som Revolutionen kom mer till medvetande; (ty ingen sådan vet i början rätt hvad han vill: han lär det --) blef det tydligare, att det ej var fråga om enskilda förändringar, utan om en så vidt gripande, stor och vigtig, att den rörde det innersta af samhällets väsende. Ty om jag säger, att man egenteligen protesterade mot det förflutna och ville upphäfva all gemenskap dermed, så måste detta yttrande tagas på engång i sin vidsträcktaste och strängaste mening. Det var ej blott den närmast förflutna tiden, som protesten gälde; det var förtidens inflytande på det närvarande i allmänhet, förfädrens rätt att i något afseende besluta och handla för efterkommande, som man angrep och förnekade. Förändringar af det gamla hade man förr ofta sett. -- Hvilken Historia lemnar ej derpå exempel? och hur vore hon sjelf dessförutan tänkbar? -- Dock hade den förstörelse, som mer eller mindre från förändringar är oskiljak-

tig, vanligtvis blifvit ansedd snarare för ett nödvändigt ondt, än såsom i sig sjelf önskansvärd, och vid inträdet i ett nytt tillstånd hade man åtminstone, genom erkännande af någon ting oföränderligt och helgadt, sparat sig den lefvande gemenskapen med det föregående, hvilken bevarar continuiteten i samhällets lif och medvetande. Här blef deremot förstörelsen ändamål; ty det gälde att såsom grundsats genomdrifva samtidens fullkomliga oberoende af all förtid *), ett högmod, som fann sin näring i tidens egen öfvertygelse om sin ojemförliga fullkomlighet. Revolutionens charakter, och hvad som utmerker honom för alla andra af samma namn, ligger deri, att den i strängaste mening vill förklara samhället endast för ett contract emellan de samtidiga, och försökte att ge verlden exempel af ett sådant contracts verkliga afslutande. Representerar nu hvarje slägte nödvändigt ej blott sig, utan äfven de föregående, och fordrar att representeras af de efterkommande; omfattar samhället ej endast dem, som lefva med, utan äfven dem, som lefva efter hvarandra; gifves det, för att så säga, äfven ett samhälle på längden, och ej endast i bredden; så skulle, för att bli vid liknelsen, försöket att afskaffa den ena af samhällets naturliga dimensioner, genom sakens natur, nödvändigt misslyckas. Om det enskildas försök att upphäfva det allmänna i samhället är uppror, så var Revolutionen ett sådant i större mening, än man förut vetat af. Det var en generations uppror mot alla de an-

*) Att denna uppgift är riktig torde äfven för den mindre uppmerksamma bli klart, om han påminner sig att tidehvarfvets protest var egentligast riktad mot all ärftelig rätt.

dra, ett enskildt slägtes försök, att, trädande ur den allmänna kedjan, utgöra ett helt för sig och efter godtycke bestämma det hela -- det var, i annan mening, upprepandet af det Archimediska utropet: "Gif mig en plats utom verlden och jag skall röra den". Att i den moraliska, ej mer än i den physiska, en sådan plats gifves, har väl erfarenheten tillräckeligt lärt. Emellertid var det genom denna riktning, som Revolutionen fick den himmelsstormande, gigantiska charakter, hvars framträdande i Historien allt ifrån det första fallet, liksom genom en egen, uråldrig afgrunds-sympathi, mer än något annat fängslat och förryckt menniskors sinnen -- en charakter, som sluteligen sammanträngande alla sina krafter innom en enda man, Revolutionens man par excellence, gjorde honom i allmänna tänkesättet stor, genom det behof af häpnad, som mängden älskar att få tillfridsställa. Genom honom tog denna verldshvälfning den utgång, Burke's profetiska blick redan strax i början (ensam) förutsåg, nemligen genom en hela Europa hotande militärisk despotism, farligast och förrädligast utöfvad i de så kallade liberala ideernas namn, tills ändteligen denna täckemantel ej ens fanns nödvändig, och det rena våldet, utan slöja, framstälde sig att tillbedjas af en i stoftet kufvad verld 1).

Om allt detta visat oss utgången af försöket att, så vidt ske kan, uppgöra hela samhällsförbindelsen liksom genom ett vanligt contract emellan de enskilda, hvaraf följer att den äfven, strängt tagen, endast kunde vara en öfvergående förbindelse emellan

de samtidiga, (ty hvarje nytt slägte kunde naturligtvis blott förbindas genom ett nytt contract) och att våldet således nödvändigt snart skulle bli den enda regerande magten i ett tillstånd, som till sjelfva sin grund var ohjelpligen ombytligt; så har deremot Historien äfven förvarat oss exempel af den motsatta principens öfvervälde, som gör samhället till en ursprunglig, naturlig förbindelse, hvars förhållanden äro engång för alla gifna. -- Detta tillämpar sig först och främst sjelf på det enklaste samfundet, på Familjen eller Hushållet. Förhållanden sådana som mellan makar, mellan föräldrar och barn, och det dermed nära beslägtade mellan husbonde och tjenare (så vida den förre öfver sitt husfolk alltid måste äga en till sitt väsende faderlig magt,) äro af alla de, som naturen sjelf mest bestämt, och minst lemnat åt menskligt godtycke att kunna förändra. Öfverallt således, hvarest familjen blifvit förebild för staten, igenfinne vi äfven den nämnda principens välde. Detta visar sig derigenom, att sådana stater, så litet som möjligt, erkänna någon förvärfvad rätt och således, så mycket som möjligt göra all rätt till en af naturen sjelf gifven, det vill säga, till medfödd. Detta skulle dock nödvändigt leda till en helt annan följd, än den jemnlikhet nyare Theorier velat draga ur läran om de medfödda, för alla gemensamma rättigheter. Det första samhället eller familjen känner ej denna jemnlikhet, utan innebär tvertom en ursprunglig olikhet 2). Denna samma olikhet, öfverförd på det borgerliga samhället och der uttryckt i vida större mått, blef genom det för sådana (efter familjens mönster danade) stater naturliga

begreppet om rättigheters meddelande genom födseln, eller deras ärftlighet engång för alla bestämd och innom vissa skrankor fästad. -- Deraf de ärfteliga stånden, deraf denna fördelning i strängt söndrade caster, som i Asien synes lika gammal med civilisation sjelf; inrättningar, hvilka så onaturliga de än förefalla oss, dock ha en ganska naturlig grund, och ej äro annat än ett strängt ordnande af hela staten efter familj- eller slägtförhållanden.

Den republikanska principen, -- och dermed menar jag den, som grundar samhället på fördrag mellan likar -- har väl hos Europeerna (och detta utgör dessas egentliga kännemärke) af ålder haft för mycken öfvervigt, att vi hos dem skulle finna lika fullständiga exempel på allt, hvad som är denna princips raka motsats. Likväl erbjuder äfven Europas Historia ett sådant exempel, neml. af egen Europeisk art. Det är det mer omtalta än kända Feodal-Systemet, hvars källa man redan finner i den Germaniska folkstammens äldsta författning, hvilken hos alla nationer af denna stam var ursprungligen lika 3).

Man urskiljde hos dessa folkslag af ålder trenne klasser: Adel, Fria och Ofria 4). Till denna indelning finnes redan spor i de första historiska underrättelserna. Väl ha Häfdatecknare befunnit sig i förlägenhet, att bestämdt uppgifva skillnaden emellan de begge första af dessa klasser i äldre tider; hvarföre äfven flere på denna grund nekat tillvarelsen af en adel, såsom ett ursprungligen serskildt stånd. Ty menas med denna adel blott det anseende personli-

ga förtjenster ger, och att detta naturligen kastar sin glans äfven på efterkommande och ger dem i allmänna meningen en upphöjdare plats; så var adel ej ett serskildt stånd, utan det bästa i hvad för stånd som helst. Frågan blir således: funnos hos våra förfäder och de öfrige, med dem beslägtade folk, af den stora Germaniska stammen, bestämda företrädes rättigheter af ålder fästade vid börd? Härvid förekommer först, att sjelfva de frias rättigheter voro strängt ärfteliga, och att de frie således i ansende till de öfriga utgjorde en verklig adel. Men de ofrie gälla ej i räkningen, då frågan är om nationen i egentelig mening. Hela den fries rätt gjorde honom först till en Man, det vill säga till en sådan, som i alla förhållanden svarar för sig sjelf, och således i nationen utgör en stämma, hvilket på intet sätt tillkom den ofrie. Men var den frie först i nationell mening en man, så blir frågan: fanns det någon genom börd bestämd företrädesrätt, som gjorde ägaren till bättre man, och med det samma afgjordt upphöjde honom öfver den blott frie? -- Det finnes blott en enda sådan företrädesrätt vitsordad af de gamla minnes-märkena, och den tillhörde de regerande slägterna, som således voro de enda egentligen ädla. Regering var åter hos dessa folkslag öfverallt ärftlig, ej nödvändigt från far till äldsta son -- ehuru merendels -- utan i det hela innom familjen; hvilket å folkets sida således ej uteslöt ett val. Första adel var konungaslägt, förste adelsmän idel konungar eller sådane, som i kraft af sin börd kunde bli det 5). Hvarvid ej kan invändas, att man gör det till Stånd, som är öfver allt

stånd, och som i alla fall, i anseende till det ringa antalet, ej skulle kunna göra anspråk på namnet. Ty antalet behöfde ej vara ringa, då, enligt gammal nordisk sed, hvarje konunga-ättling, kommen till vapenför ålder, opåtalt antog konunganamn, utan annat rike, än öfver de tappra, som följde honom på krigiska äfventyr. Att det samma ägde rum hos de gamla Tyskarne röjer redan Tacitus 6). Huru talrika dessa konungaätter voro i det gamla norden är af Historien tillräckligen bekant; och öfverhufvud regerades alla Germaniska folk af en mängd serskilda stamfurstar (fylkes Konungar), efta under ett gemensamt öfverhufvud, som då stod i spetsen för ett helt folkförbund och var öfver-Konung. Ett sådant förbund var det gamla Sviarike under Upsala-konung. För öfrigt var hvarje regent älven naturligen förman för sin slägt; men all denna konungaslägt tillsammans, så vida en verklig regerande cast, att hvarje dess medlem hade medfödda anspråk på anförarskap och konungadöme, och folket äfven alldrig, i fall ej genom revolution, med sitt val gick utom casten.

Detta är, om ej den vanliga, dock, som mig synes, den enda sanna åsigten af första adel, såsom ett ärfteligt stånd hos oss och våra stamförvandter. Man kunde således blott ännu fråga, då denna adel var sträng börds-adel, huru den blifvit det? Äfven derpå svara de gamla minnena. Konunga-ätterna troddes härstämma från Gudarna, hvilkas borna prester konungarne äfven voro. Ja de buro såsom sådana, i äldsta tiderna, sjelfve de Gudars namn, hvil-

kas gudstjenst de förestodo 7); hvarigenom konunga-genealogierna så mycket snarare förlorade sig i det öfvermenskliga. Konungaslägt var således äfven Gudaslägt, och en adel, som låg i blodet. Deraf den gamla nordiska adelns utomordentliga omsorg för slägtregistren: en omsorg som ensamt skapat Isländska Litteraturen, och derigenom gjort bebyggarne af denna ö -- för det mesta Norsk konunga-adel, som, då mångväldet i Norrige upphörde, heldre utflyttade än att lyda en enda, och på Island stiftade en egen högst merkvärdig republik -- till bevarare af hela Nordens äldsta minnen.

Jemte denna adel bestod folket fritt; ty sjelfva de regerandes magt var, såsom sådan, högst inskränkt. Till konungadöme hörde treggehanda: Högsta presterskap, högsta domsrätt, och anförarskap i krig. Det nationella presterskapet utöfvades vid de stora offerfesterna, som tillika voro national-församlingar. Den presterliga värdigheten var konungens både helgd och fara: det förra genom den högre aktning, som gemenskapen med Gudarne gaf; det senare, emedan folket gjorde honom ansvarig för dessas nåd och välgärningar, t. ex. för god årsvext, och, om en sådan länge uteblef, ofta fordrade hans lif till försonings-offer. Föröfrigt var det endast i kraft af sin presterliga värdighet, som Konungen kunde straffa 8), -- egenteligen för helgerån, eller sådana gärningar af uppenbart förakt för Gudarna, som gjorde gärningsmannen till Vargr i veum, och för hvilka allmänna tänkesättet dessutom sjelfmant krafde hämd. Straffrätt tillhörde honom ej såsom domare; emedan

ingen domare, i fråga om fria männer, egenteligen ägde den. All rätt mellan dessa var Frid, en ömsesidig öfverenskommelse om säkerhet till personer och egendom; och brott emot denna frid försontes genom skade-ersättning och böter, enligt ett af likar åsämdt värde. Domen innebar förlikning, ej straff, det vill säga, kunde ej gå å lif eller lem; ty öfver dessa erkände den frie ingen herre, och kunde således ej heller till lif eller lem lagligen dömmas, utan att först ha förverkat sin egenskap af fri man, eller, som var det samma, sin ära 9). Var således all dom emellan fria förlikning -- (och den var det så mycket säkrare, som det stod parterna fritt, om ej domen förlikte dem, att i ärlig fejd afgöra sin strid) -- -- så var ej heller konungs dom något annat. Konungen var den högste förlikaren, och dömde äfven den frie, ej utan hans likar; ty all dom skedde med folket, eller, som är detsamma, med nämnd. -- I krig var konungen anförare, dock följde honom ej folket ovilkorligen i något annat än det sjelf varit med om att besluta, eller fienden i landet gjorde nödvändigt 10). Allt annat krig var ej nationalkrig, utan fejd, som det ock stod konungen fritt att utföra med sina män, d. ä. de som voro honom med serskildt troskap förpliktade (fideles) eller för tillfället förbundo sig med honom 11). Ty ingen fri, om äfven under konung, var konungens man, utan sin egen. För att heta det förra fordrades en serskild förbindelse.

Denna förbindelse berodde åter på en för furstarna personlig företrädesrätt, vigtigare för deras

magt, än de, såsom vi sett, högst inskränkta rättigheter regeringen gaf: rätten neml. att i sitt följe och sin tjenst upptaga fria män, utan att för de senare detta beroende var förnedrande 12) eller förknippadt med frihetens förlust eller minskning, hvilket eljest i allmänna meningen åtföljde all afhängighet af en annan. Ty fri hette endast den, som i allo var sin egen, eller, såsom de gamle sig uttryckte: en man för sig. Allmänna tänkesättet hade för konungatjenst gjort ett undantag, dock ursprungligen endast så vida denna tjenst var krigstjenst; emedan kriget var uteslutande de fries handtverk, liksom äfven konungarnes ärofullaste sysselsättning. De krigare, som voro en konung med serskild plikt förbundna, utgjorde hans Hof, -- det Följe (Comitatus) som Tacitus, så lifligt och så noga öfverensstämmande med det gamla Nordens minnen, hos Germanerna skildrar. Detta Germaniska Konungaföljе var adelns andra och Feodalismens första källa i Europa, och förtjenar att närmare betraktas till sin ursprungliga beskaffenhet. -- Det grundade sig på en personlig förpligtelse emellan Konungen och den som inträdde i hans följe, hvarigenom den inträdande blef konungens man, på samma sätt som i allmänhet tjenaren var husbondens, dock här med den skillnad, att konungatjenst, då den var krigisk, ej skadade friheten, och att äran gjorde bandet mellan konung och följeslagare heligare 13). Hvarje konungaföljе var ett enskildt mer eller mindre talrikt krigarförbund under konungen såsom anförare 14). Krigare var äfven hvarje fri man och folket sjelft ett krigsförbund -- det samma som Nationalarmeen, hvarföre

det äfven hos oss kallades i fordna dagar Bondehären, Landshären 15), och var till hela sin indelning i Hundraden och Fylken militariskt. Skillnaden emellan den nationelle krigaren och krigaren i konungaföljet var, att den senare var krigare till profession, och hette äfven derföre hos oss Kämpe, tills detta namn sedermera förvandlades i Hirdman, Hofman eller Följeman. Konungaföljet var företrädesvis krigsstånd 16). Detta krigsstånd var rörligare än landshären, och kriget det mest konungsliga göromål; deraf -- då konungarna i afseende på den nationella hären voro beroende af folkets goda vilja, -- inbördes täflan dem emellan, hvem som skulle omkring sig äga de namnkunnigaste kämpar, det talrikaste och tappraste krigarfölje, hvilket af sin anförare berodde, och ej kände annan sysselsättning än härnad 17). Ej heller var denna täflan inskränkt till de verkligen regerande; den var föremål för hvarje konungaättlings äregirighet. Utan rike blef han Härkonung. Till konungsliga börden hörde om ej land dock följe nödvändigt, och det senare var medlet att förvärfva det förra. -- Ej mindre yttrade sig denna samma täflan emellan kämparne sjelfva, att i följet äga det högre rummet 18), och i allmänhet hos alla fria ynglingar, att i ett namnkunnigt konungafölje bli upptagne. Konungagunst och förvärfvad ära å en sådan plats gaf adel eller Thignarnamn. — Denne krigar-adel var en tjenst- och hofadel och gaf länge ej, och först med Konungamagtens utvidgande, några företrädesrättigheter i afseende på folket. Ingen af de förmåner, som åtföljde den samma, voro heller ärftelige eller ens beständiga hos personen. Ty denne kunde uppsäga sin tjenst 19),

och återträdde med detsamma innom den fria menigheten, eller odal-allmogen, i fall han ej slöt sig till ett nytt följe. Förmåner fästade vid tjensten voro **Krigsbefäl** och **Län**. Det förra utöfvade Hofmannen innom sjelfva följet, i fall han der ägde en högre grad, troligen ock uti nationella krig öfver den fria menigheten, (hvilken dock äfven hade egna nationella höfvidsmän). Hvad de senare eller länen beträffar, så måste man för att finna dessas sannolika första beskaffenhet, betänka hvad ursprungligen konungarna ägde att ge af. Först från fiender, byte, hvilket således var en källa till konungarnes frikostighet 20): sedan från egne, ej skatt, (ty ingen ordentlig sådan häftade af ålder på odaljord eller fri egendom) utan frivilliga sammanskott i naturalier 21). Det kallades i norden **Veitsla**, som betyder gästabud. Följet deltog i konungens veitsla eller var hos honom, eller på hans vägnar hos folket gäst, och Tacitus säger uttryckeligen, att detta var dess enda lön 22). Då det ursprungliga bruket var sådant förundrar det oss ej mer, att i den gamla Norska Konungaspegeln 23) finna en egen del af konungens följemän kallade **Gäster**: ett namn som egentligen tillkom hela hofvet, hvilket åt Konungens bröd. Veitsla eller fritt underhåll var således första län 24), i detta sista ords äldsta bemärkelse af gåfva, förläning i allmänhet 25). Senare har den vanliga, inskränktare bemärkelsen uppkommit, i hvilken län är nyttjande rätt emot tjenst, det egentliga med ett barbariskt namn så kallade **Feodum** eller **Feudum**, hvilket dock oriktigt inskränkes till land eller fast egendom; ty all slags förytter-

lig rätt kunde som Feodum gifvas och tagas. Sluteligen må anmerkas, att land i län gifvit från början mäst utgå af konungarnas enskilda egendom, de kongliga domänerna, der sådana funnos 26); och att alt län, så vida det från Veitsla eller underhållet skiljes, var å gifvarens sida till sin natur frivilligt, frikostighet ej plikt; hvarföre man äfven på latin uttryckte det med beneficium. Huru denna krigar-adel och de vid den fästade färmåner, krigsbefäl och län, från personlig blef ärftelig länsadel är det första momentet i feodalismens historia. Huru denna adel, sedan den fått förhållandet öfver sig, eller till konungen bestämdt, enligt samma grundsats ordnade folket under sig i mångfalldiga grader af ärfteligt beroende, hvarigenom den gamla national-friheten gick förlorad, är det andra. Endast hos få nationer af Germanisk stam gick feodalismen ej ens fullt igenom första momentet: -- t. ex. i Skandinavien (utom Danmark) kom det ej till länens ärftelighet, mindre till lifegenskap hos folket, som förblef närmare sin gamla frihet hos oss, liksom hos Alpernas Svenskar, Sveitzarne 27). -- Hos de flesta andra vexte feodalismen ut, neml. hos alla dem, hvilka utvandrande, eröfrande i de fordna Romerska provinserna stiftade nya välden; men i synnerhet skedde denna feodalismens utbildning hos och genom Frankerna, de störste landvinnare af dem alla. Redan sjelfva eröfringen skulle nödvändigt mest föröka det professionella krigsståndets eller konungaföljets magt, då konungarna i anseende till hela massan af de fordna Romerska undersåtarne på engång

inträdde i alla kejsarnes rättigheter och således hade oändligen mer att ge af, hvilket närmast kom deras egna män eller följet till godo. Väl delte den frie Germanen med sin konung, -- till hvilken han äfven efter eröfringen länge förblef i samma oafhängiga förhållande, som förr -- och tog sin lott i land och egendom: dock var konungens naturligtvis störst, i och för sig sjelf, och emedan han sannolikt tog på engång för sig och sitt följe, och slutligen, emedan all enskild kejserlig egendom (de fordna res privatæ Principis) i provinsen tillföll honom. Snart vexte derföre genom förläningar Följets magt 28), så mycket mer hos Frankerna, som rikets ständiga delningar mellan konungasönerna födde ständiga krig, hvilka dessa med sina egna hof-män mest utförde, och derigenom sattes i nödvändighet, att genom allt större förmåner fästa dem vid sina personer, och göra dem allt talrikare. Så utvidgades länsystemet, så blefvo förläningarna först bekräftade åt innehafvaren på lifstid, derpå ärfteliga, så steg småningom följets välbefästade anseende så högt, att dess hufvudmän -- Majores Domus Regiæ, Jarlarne -- mer hade att säga än konungarna sjelfva och slutligen trädde i deras plats, äfven till namnet, sedan de redan länge ägt magten. Det var första Dynasti-förändringen i Frankernas rike. En läns-adel var redan ur det gamla konungaföljet bildad, hvilken dock till en början bedrogs i sitt hopp, i fall den det hyst, att, genom sin hufvudmans upphöjelse på thronen, sjelf vinna. De fordna Jarlarna, nu konungar, kraftfulla, såsom vanligen usurpatorer, hade dessutom lärt af sina förra herrars öde. De uppkallade derföre de ännu talrika fria till motvigt mot adeln,

förbundo dermed de förra närmare med sitt intresse och sysselsatte för öfrigt både folk och adel med ständiga krig. Det var Carl den stores politik -- i det hela en eröfrings-politik, som inrättar sig för tillfället -- hvarför ock hans statsinrättning -- den bild af gamla nationalförfattningen, som han i många mål, dock mest i militariskt afseende, genom återuppkallandet af landshären eller folket såsom nationalarmée, syntes ånyo upplifva -- förföll, försvann, då hans egen blick och hand ej mera vakade deröfver. På feodalsystemets utbildning har han, om ock mot sin afsigt, kraftigt verkat: -- först genom vidden af sina eröfringar, som efter honom skulle mångdubbla och invickla länsförhållandena; sedan, och hufvudsakligast, genom upplifvandet af Kejsarvärdigheten, hvarigenom feodalismen, som beständigt blott har att göra med en annorstädes ifrån härledd, anförtrodd, förlänad magt, ändteligen fick en högsta helgad punkt, hvarifrån den med sitt emanationssystem kunde utgå. Sjelfva den vigt Carl sökte återgifva folket blef för detsamma förderflig, och öpnade öfverallt nya vägar till systemets utbredande nedåt. Landshären utarmades genom de ständiga krigen, och råkade allt mer i beroende af sina egna, förr sjelfvalda, nu af kejsaren utnämda Officerare, hvilka under hans svaga efterföjare snart visste att göra sina tjenster ärfteliga, och de förra gemensamma sammanskotten i krigstider, till sin egen förmån beständiga 29). Men med skatters införande var den gamla odalfriheten borta, och snart behöfdes ej ens folkets utan endast länsadelns samtycke till deras utgörande. De följande oupphörliga stridigheterna, delningarna emellan Carolingiska furstarna sjelfva skulle nödvändigt höja

dennas magt och oafhängigdet, under det den allmänna osäkerheten, förökad genom Norrmäns, Ungrares och Saraceners samtidiga anfall -- härjningsströmmar, som från norr, öster och söder nära mötte hvarandra i hjertat af Europa -- gaf allt mer massan af folket och de återstående fria i närmaste beskyddares, det vill säga, i närmaste mägtiga vasalls hand. Den förmögnare -- då den dyrare ryttaretjensten, hvilken företrädesvis var hoftjenst, efterhand utträngde det gamla nationalinfanteriet -- trädde in i hans krigiska följe. Den fattige betalte honom sitt försvar, men förlorade ock med vapnen den fries rätt och ära, hvilken de betecknade, och sönk alt djupare i ofrihet. Så var redan, då Carolingiska stammen upphörde att regera, så långt Frankiskt välde och inflytande sig sträckt, det är, öfver största delen af det Germaniska eller Germaniserade Europa, hela samhällsordningen, mer eller mindre, dock öfverallt till sina grunddrag, afgjordt feodalistisk.

Vi ha framställt dessa allmännaste drag af feodalismens historia endast för att sätta systemets princip i klar dag, och sammanfatta i detta afseende här resultaterna. I. Historiskt visar sig principen först i det gamla Germaniska konunga-följet. Redan häraf följer, att all feodal-förbindelse utgick ur ett familje-förhållande; och att detta grund-förhållande bestämdt var förhållandet emellan husfader och husfolk, ty konungens män hörde till hans hus och buro deraf namnet 30). Den feodalistiska terminologien påminner under alla systemets perioder om denna första betydelse 31). II. Enda skilnaden var, att husfadren här var konung och hans hushåll krigiskt 32),

och denna skillnad förklarar också huru, under gynnande omständigheter, hela samhällsförfattningen kunde bildas enligt mönstret af en eljest till sin natur privat förbindelse. III. Krigar-profession räddade egenskapen af fri man åt den, som uppgifvit sin personliga sjelfständighet i en konungs tjenst, eller gjorde åtminstone att denna afhängighet ej ansågs vanhederlig, ehuru hofmannen enligt regeln trädde ur de frias lag: utvidgad konungamagt adlade denna samma afhängighet. All adel är således ur konungens hus 33). Första adel konungaslägt, andra adel konunga-umgängelse. Den ena ursprungligen börds- den andra tjenst-adel, men som med tjensternas eller befälets, samt länens ärftlighet sjelf blef ärftelig. IV. Ju mer denna härigenom kom i ett oberoende förhållande till konungarna, ju mer gjorde den sin rätt gällande, att sjelf hålla hof med län och tjenster, som småningom gingo i arf liksom de kongliga. Tidernas osäkerhet gynnade detta adelns bemödande att göra de frie af sig afhängige. Så bildade sig vasaller under vasaller i flera grader och med mångfaldigt olika art af beroende, tills hela samhället utgjordes af feodalförbindelser. V. Om dessa i allmänhet vilje viblott tillägg a: all hoftjenst, högre eller lägre, ur hvilken länsförhållandet från början härledde sig 34), var till sin natur krigstjenst och förblef det (med personligt undantag för de andeliga, som dock ej heller altid iakttogs). Feodalsystemet omfattade således egenteligen allt det som förblef under vapen, och som behöll sin krigiska ära; det öfriga folket afkläddes vapen och frihet, blef ofrälst. Vidare: från konungen utgick all feodalförbindelse, som från sin källa, så att,

ordentligtvis, äfven vasallen endast såsom konungens vasall, kunde sjelf ha vasaller 55).

Vill man nu i en sats uttrycka hela denna författnings princip, så är den följande: All-rätt och magt i samhället kommer uppifrån -- utgår från en högre, såsom gåfva och förläning -- hvilken princip härstammar rakt ur sjelfva familjen, och uttrycker dess ursprungliga författning under en husfaders välde. Ej mindre påminner sjelfva det sätt, hvarpå denna princip gjorde sig gällande, om samma ursprung, nemligen genom den rådande benägenheten att göra all, ehuru till sjelfva åtkomsten förlänad rätt, dock till besittningen ärftelig; -- hvilken benägenhet för rättigheters ärftelighet vi redan anfört såsom utmerkande kännetecken på de samhällsförfattningar, i hvilka familje-elementet är det herrskande. Vi ha således löst vår uppgift, som var att visa det feodalsystemet är en sådan författning: en sanning ingalunda ny, men hittills, så vida jag vet, hvarken tillräckeligt bestämd, eller sedd i hela sitt sammanhang med statens theori i allmänhet. Till denna theori hör dock den funna principen så hufvudsakligen, att den öfver hela jorden i samhällets bildning varit medverkande. Feodalförfattningen är derpå blott ett enskildt Europeiskt exempel. Och frågar man hvad i detta exempel är det enskildt utmerkande, så ligger svaret i feodalsystemets afgjordt krigiska natur, hvilken ur principen ej nödvändigt följer, utan var en frukt af serskilda anlag och omständigheter. Emedlertid må, med anmerkande af denna egenhet, det vara oss tillåtet att i allmänhet beteckna principen med namn af den feo-

dalistiska. Ty i denna gestalt angår han egenteligen oss.

Äfven denna princip har haft sin katastrof, som historiskt ligger för oss i — Korstågen. För att visa denna verdshändelses sammanhang med feodalismen, må här blott följande anföras. Det låg i sakens natur att systemets princip: All rätt och magt utgår från en högre, af Kyrkan upptagen skulle heta — från den Högste, och, då den Högste är osynlig, — från dess synliga representant på jorden, som kallade sig Christi Ståthållare. Hierarkien är helt och hållet vext på feodalistisk grund, och gaf blott systemet sträng consequens. Derföre, då påfven, hvars sjelfva namn (Papa, fader) innebar en familjemagt öfver Christenheten, ändteligen öppet uttalade den grundsatsen: All verdslig magt är län af Kyrkan, lågo dessa anspråk redan så i alla sinnen förberedda, att för ingen annan än allmänna tänkesättets magt Kejsarne i striden dukade under. Måste de ej? då det mest utomordentliga bevis på detta tänkesätts herravälde, just är samtidigt med epoken för andeliga och verdsliga magtens inre strider — Korstågen af millioner företagna i Kyrkans namn och för dess intresse. Äfven i denna sin sista fulländade gestalt af Hierarki förnekade ej systemet sin krigiska charakter. Denna fick blott en ny riktning. För hvarje korståg, som satte en hel verdsdels kraft i rörelse, var Påfven præsumtif anförare, hvarje deltagare ända till konungen kyrkans soldat. Och hvilka följder lågo ej, efter feodalistiska begrepp, i detta förhållande? — Vi ha sett att feodalförbindelserna egenteligen voro militäriska. Kyr-

kans förebild och behof fullbordade nu Krigsståndets bildning genom en inom sig sluten orden, med plikter till den andeliga magtens försvar. Det var Ridderskapet -- en egentelig profession eller skrå med grader af lärlingar och mästare, (armigeri et milites) för den som uteslutande helgade sig åt krigslefnaden, hvilken nu i striden mot trons fiender fått ett heligt föremål 56). I detta ridderskap -- feodalismens högsta blomma -- uppkom en förtjenstadel inom adeln, äfven merkelig derföre, att den sednare nu först ifrån läns - eller tjenst-adel blef slägt-adel i sträng mening, och således behöfde för förtjensten ett eget tecken. Slägtadel hade nemligen väl äfven länsadeln varit, så vida länen blifvit ärfteliga, men den var dock till sin natur tjenstadel, som med länets möjliga förlust gick förlorad. Med familjenamns och vapens uppkomst i en tid, då länsmännen dessutom gjort sig nästan oberoende af sina Herrar, blef adeln först i verket och till namnet bördsadel. Och att denna förändring först inträffade under Korstågen, som, sammanblandande krigare af alla nationer gjorde sådana kännetecken nödvändiga, är bekant 57). Dermed var adeln färdig såsom ärfteligt stånd -- feodalismens egenteliga frukt -- äfven i det afseendet, att frukten i hvarje vext löser sig af från sin stam, och innehåller fröet till nya bildningar. Förändringen hade det vigtigaste inflytande på hela samhällets skick; ty just med denna frukts mognad upphörde äfven feodalsystemet att vara samhällets enda system; nemligen på följande sätt. Det faller i ögonen -- hvad vi allthitills uppskjutit att anmerka -- att konungarna med feodalsystemets utbildning uppgifvit och förlorat det gamla nationella konungadömet för ett länsherr-

skap, som hade sin egenteliga grund i en privat förbindelse. De kunde anse detta såsom ett medel till utvidgande af sin magt, så länge den gamla folkfriheten stod dem i vägen. De kunde, då denna försvunnit och feodalförbindelser utgjorde hela samhället, äfven sedan tjenarne begynte blifva herrar, dock i det hänseendet vara nöjda med sin plats, att den i systemet var den högsta, att utom det ingen fanns, och således ej heller någon anledning till jemnförelse. Men med detsamma som den fordna länsadeln knäpte ihop och tillslöt sig som slägtadel, samt blef en egen cast, framställde den sig nödvändigt ej mer som det hela, utan såsom en del, ett stånd i samhället, och konungen, om han fortfor i sitt förra förhållande, var ej mera folkschef utan chef för en adel, som dessutom af honom gjort sig så godt som oafhängig. Ville han ej bli blott den förste privatmannen i sitt rike, så måste han söka återställa det gamla konungaskapet. Det kunde åter ej ske utan genom biträde af folket, och då detta nu bestämdt var söndradt från adelsståndet, genom uppkallande af folket såsom motstånd. Och så begynte tredje ståndets intresse bli konunga-intresse. Dertill kom att hela feodalsystemet genom hierarkiens mellankomst lidit till sin princip en omsättning på annan hand, som oundvikligen skulle skilja systemets intresse från furstarnas.

Så visar korstågsperioden en allmän brytning i samhällsförfattningen, feodalsystemets fullkomliga utbildning, men också uppkomsten af ett motsystem, hvilket, sedan den deraf föranledda gäsningen i medeltidens sista sekler var förbi, först tjente konungarna till souvrainitetens införande (enligt den gamla

herrskareregeln divide et impera!) tills detta motsystem i våra dagar sjelf fick öfverhanden, och vågade försöket att rent utkasta det i staten quarblifna feodalistiska elementet; hvarvid konunga-magten följde med. Det skedde genom Franska Revolutionen, hvars princip vi väl theoretiskt antydt såsom den der uteslutande grundade samhället på fördrag, men ännu ej historiskt utvicklat. Emedlertid tills detta sker kunne vi, på revolutionens eget högljudda intyg, taga för afgjordt, att den var feodalismen rakt motsatt, då sjelfva detta ord blef liksom en lösen, hvarpå denna tid igenkände alt hvad den ansåg mest fiendtligt, och derföre sökte utplåna, hvad derom påminte, från jorden. Korstågsepoken och Revolutionen äro således de bägge ytterligheterna i Europeiska författningens Historia, och som sådana, i afseende på sjelfva samhällsordningens inre väsende, lärorikast af alla. Ty ytterligheterna måste man känna för att finna midten.

Men innan vi gå vidare i den historiska betraktelsen, vore här stället att visa, hur feodalsystemet förhåller sig till begreppet om fördrag. Den nämnda motsatsen visar sig ock derutinnan, att feodalismen, om den ock byggde fördrag, dock till sin natur innefattade en förbindelse, som aldrig genom fördrag kunde fullständigt uttryckas. Detta följer redan deraf att den tagit en ursprunglig förbindelse, neml. familjeförbindelsen till mönster. Men de ursprungliga förbindelser urskilja sig derigenom från andra att de äro helt och hållet personliga, äfven i anseende till sitt innehåll och föremål 58), så att de ej blott förbinda till vissa bestämda verksamhets-yttringar, utan omfatta parternas hela personlighet i alla möjliga för-

hållanden. Derför äro de äfven, liksom alt ursprungligt, aldrig fullkomligt i ord upplösliga och bestämbara. Eller hvem kan bestämma och uppräkna alla de plikter, som ömsesidigt förbinda makar, föräldrar och barn? Om ej så, att alla äro hvarandra skyldiga allt, neml. ej den eller den bestämda plikten, utan personlig trohet (trohet mot personen) i sin högsta omfattning. I följe deraf är det också, ej blott af en vördnad, hvilken ligger i alla folkslags seder, utan af ren nödvändighet, af brist på att kunna bestämma, som de borgerliga lagarna sky att tränga in i det innersta af familjelifvet, och som husrätten öfver hela jorden har sin egen helgade krets. -- Men ursprungliga förbindelser äro ej blott de af naturen sjelf gifna, såsom bandet emellan föräldrar och barn, samt slägtbanden i allmänhet. Andra i samma mening kunna äfven genom fördrag åtagas, men utmerkas dock altid derigenom, att de ej i begrepp någonsin fullständigt stå att sönderdelas, hvarföre fördraget sjelf mer betecknar än med ord förmår uttrycka dem. Af sådan natur är äktenskapet -- i allmänhet, i förhållande af likhet mellan menniskor, vänskapen, hvilken folkens seder äfven ofta visa oss under formen af fördrag 39), -- i förhållande åter af olikhet, tjenstehjonets förbindelse till sitt husbondfolk. Alla urskiljas bestämdt derigenom, att de innebära förbindelse af personlig trohet i allmänhet; ty äfven tjenarens plikt, att i allt stå på sin herres bästa, räcker ingen lag till att bestämma. I feodalförbindelsen förente sig de begge sistnämnda förhållanden -- förhållandet emellan herre och tjenare -- förhållandet emellan krigare och anförare, en vän-

skaps-förbindelse af krigskamratskap, som i stort påminner om det gamla nordiska fosterbrödralaget 40). I intetdera afseendet kunde dess ömsesidiga plikter lagligen fullständigt fastställas. Derföre är det charakteristiskt, att de förmåner, som från anföraren kommo dess följemän till godo, ej ursprungligen betecknades med namn af skyldighet, såsom lön och betalning, utan såsom välgerning (beneficium), och att dessas plikter mot honom i hela sitt omfång endast kunde uttryckas under det allmänna namnet, af hvad äran fordrade. Ännu menas med ärans fordringar egenteligen plikter, till hvilkas uppfyllande ingen lag kan tvinga 41); hvarföre, då ur det krigiska konungaföljet adeln uppstod, denna blef dess synnerliga tillhörighet. Att åter denna ära hade sin grund i en personlig alltomfattande trohet visas deraf, att tro och ära tillsammans utmerka i språket samma dygd, och att hvarje konungens trotjenare och tro man med detsamma har trädt inom den adeliga ärans område, eller har en af lagen erkänd, ej blott juridisk utan moralisk ära 42). -- Så har Montesquieu rätt, då han gör äran till monarkiens verkande princip, neml. såvida han dermed menar den feodalistiska monarkien, hvars hufvudelement adeln är. Nogare taladt är hon uti monarkien företrädesvis adelns princip. Men så ser man äfven det frö till upplösning, som feodalsystemet bar innom sig sjelf -- huru alla försök att inom detsamma genom lag bestämma skyldigheter aldrig skulle fullkomligt lyckas, emedan, ehuru med beneficiernas förvandling i län, med dessas ärftelighet och adelns frånvaro från hofvet länsplikterna måste undergå en nogare bestämning, så att en egen länsrätt deraf uppstod, -- likväl

den ömsesidiga förbindelsen mellan vasall och länsherre till sin uppkomst och natur var obegränsad och omfattade begges hela personlighet — huru den förres hela beroende, om han var mägtig, snart skulle nästan blott bestå i att underkasta sig de symboliska ceremonier, som vid läns gifvande eller bekräftande voro öfveliga — huru hela systemet lätteligen kunde förlora sig i en fullkomlig laglöshet, och att denna ej blott skulle vara en förmånsrätt för den mägtige, utan äfven i sin mån kunna sträcka sig till den ringaste, då personlig trohet var grundvalen för hela samhällsbyggnaden. Så skulle denna samma författning — så vida despotisk, som den bildade sig efter familjens mönster, och i sjelfva verket för borgerlig frihet var främmande — dock just derigenom upplösas, att den lemnade den naturliga friheten, att göra hvad man vill och kan, ett allt för stort utrymme 45), och således sjelfsvåldet, med alla detsamma åtföljande oordningar, bli dess naturliga utgång: hvilken utgång i medeltidens historia ligger för ögonen.

Vi ha redan talt om ett mot-system, i synnerhet under korstågs-perioden uppkommit, hvarigenom feodalismen ej mera blef i samhället det enda, eller åtminstone det afgjordt öfvervägande. Det återstår oss att historiskt charakterisera detta andra system, om hvilket man redan i följe af motsatsen kan föreställa sig, att det skulle ställa en på fördrag grundad borgerlig frihet emot feodalismen, som endast kände en (till sin natur obestämd) personlig förbindelse och afhängighet. Så är det äfven. Dock

måste man med detta systems anor gå lika långt tillbaka, som med det förras, nemligen till den Germaniska Urförfattningen, i hvilken det engång intog ett utmerkt rum, innan med de Germaniska eröfringarna det kungliga krigsståndet fick öfvervigten och derur hela feodalbyggnaden småningom uppstod. — Väl var denna äldsta Germaniska författning en stam- och slägtförfattning, så att dessa naturliga band högt vördades, ja att den egenteliga nationalföreningen på sådana först grundades, allt efter som slägterna vexte och delade sig i stammar, och stammarna förenade sig till folk. Första tecken till en egentelig nationalförening voro trenne: gemensam gudstjenst, krigstjenst och dom, efter förebild af familjen, förenad i en dyrkan och ett försvar, under en husrätt. Dock skulle hos ett krigiskt och frihetsälskande folk familjeväldets mönster endast i första afseendet kunna noga följas. Familjen innebär neml. en ursprunglig olikhet, genom det välde naturlig och gudomlig rätt lagt i husfadrens hand. Denna olikhet uttrycktes i nationalföreningen genom de företräden, som tillerkändes den ofta omtalta kungsadeln, hvars medlemmar genom Heroerna ledande sin ätt från Gudarna, derigenom hade medfödda anspråk att föreställa dessa, och genom föreståndarskapet för de gemensamma offren ännu alltid påminde folket, att det utgjorde en stor familj; så mycket mer, som en national-Gud merendels blott är folket sjelft personifieradt, och derföre så ofta bär dess eget namn. Första konungadöme eller regering var otvifvelaktigt presterskap 44); ehuru denna period är i de Tyska nationernas historia så godt som utplånad, hvarföre och

den Skandinaviska, fast ej till tiden dock till charakteren är äldre, hvilket också kommer deraf att den, ej ur främmande källor hemtad, är upprunnen på egen grund. I Skandinavien känne vi det första välde såsom prestvälde, för hvilket till och med konunganamnet synes varit främmande. De första Odinska herrskare, hvilkas familjetillhörighet den till nationella offrens underhåll anslagna egendom, eller Upsala öde, och det dermed förknippade nationella presterskapet var, buro namnet Drott. Men Drott hette ej blott Gudomen sjelf och presten, som den föreställde, utan Drott hette äfven husfadren i allmänhet såsom egendomsherre; Drott nämnes ock sjelfva hoffolket, och dessutom hela folket (såsom en slägt) 45). Allt påminner således här om ett på gudomlig myndighet grundadt, d. v. s. presterligt familjevälde 46). Att ej redan häraf, utan feodalismens omgång, blef en egentelig hierarki, sådan som man, ur samma statens början, finner hafva flerstädes uppstått i orienten, dertill låg väl en orsak i sjelfva den gamla nordiska religionen, som hade för få positiva föreskrifter att dermed kunna binda menniskors sinnen, och dessutom, lik folkets egen charakter, var helt och hållet krigisk. Så kom det sig, att hos de styrande krigaren antingen utträngde presten, hvilket redan i Taciti tid synes skett hos de Tyska Germanerna 47), eller, om begge dessa egenskaper förenades, att dock den krigiska blef den öfvervägande; hvilket hos oss synes inträffat med detsamma, som Drottnamnet bortbyttes mot konungatiteln 48). Sjelfva denna titel härleder sig, enligt den sannolikaste tydningen, från folkets

gamla krigiska indelning i hundradetal (hundari, härad) och har, från anförare för ett visst antal, kommit att bemerka anförare i allmänhet 49). Det förundrar oss således ej mera, att i äldsta tider hos oss höra omtalas så många konungar, ifrån öfverkonungen, eller såsom han äfven i denna egenskap kallades Envåldskonungen i Upsala, till Häradskonungarna, uppkomna genom rikets oupphörliga delande, alt efter som konungaätterna grenade sig 50). Men det faller ock i ögonen, att denna krigiska värdighet, ej skulle medföra samma faderliga myndighet, som alt presterskap har så lätt att tillegna sig. Krigskamratskap är, oaktadt subordinationen, ett förhållande af likhet; och familjeväldet kunde ej mer bli mönster. Ty väl har husfadren naturligen rätt att till anfall eller försvar af sitt husfolk fordra lydnad. Men också af sin grannes? Icke utan frivilligt samtycke. Detta utsträcktes äfven till konungen. Folket följde honom endast i det krig, som det sjelf med honom beslutat, i fall ej sjelfförsvaret gjorde kriget oundvikligt. Ville han eljest kriga för egen lust, så måtte han som en annan göra det med eget husfolk, och deri låg grunden till hans krigiska hushålls, hofvets, eller konungaföljets utvidgning. Ännu mer skulle den presterliga värdighetens afläggande för den krigiska verka på konungens förhållande till folket, såsom domare. Ty blott som prest ägde han straffrätt; som krigare endast i krig, i fred blott öfver sitt husfolk, men öfver den fria husfadren ingen. De serskilda hushållen, inom hvilka hvarje husfader var den naturliga domaren, stodo till hvarandra i ett fullkomligt förhållande af likhet. Men all dom mellan likar blef förlikning, och villko-

ren, hvarunder förolämpningar måtte försonas och bötas, eller förlikningstaxan -- ty om straff till lif eller lem kunde ej mellan fria bli fråga 51) -- faststäldes med gemensam öfverenskommelse af husfäderna sjelfva, och var **Lag**. En sådan lag förutsatte och innebar uppsåtet af en ömsesidig, af gemensamma krafter försäkrad **Frid**, och denna frid var det första på uttryckligt fördrag mellan likar grundade samhälle. Frågar man efter det enklaste exemplet på ett sådant, så är det **Häradet** (Hundarit). Detta känna vi redan såsom ett genom krigskamratskap, och troligen äfven genom slägtskap 52) gifvit förbund; men det var eller blef genom utvidgande af det gemensamma försvaret från krigs- till fredstid, äfven ett civilt förbund. Ännu bibehåller det i många afseenden denna charakter, ehuru en mera utbildad styrelse föga gynnat den och försummat att göra den till allt hvad den kunde bli, mer älskande andra indelningar af folket, som påminnna om ämbetsmannamyndighet, än denna ursprungliga, som helt och hållet, hvilar på den gamla folkfrihetens grund. -- Ännu, säger jag, bibehåller häradet i många mål charakteren af ett eget samhälle, genom gemensamma hjelpsamhetsplikter (t. ex. till väg och bro) -- på flera ställen genom gemensam egendom (Häradsallmänning) och öfverallt genom en gemensam häradets rätt. Merkligast är i detta hänseendet häradets i svensk lag väl kända andel af böter (i dråp- och såramål). Ty böter voro försoning. Hvarföre skulle nu för bruten fred ej endast den förolämpade och hans anhörige utan äfven häradet försonas, om ej det ansett sig förolämpadt i hvarje dess medlems förolämpning,

om det ej således verkligen varit en borgerlig förening? Men denna häradets andel i sakören är ej blott hos oss så gammal, som de första rättsbegreppen i allmänhet; den finnes redan tillkännagifven, såsom en Germanisk sed, hos Tacitus 53). Ett lika tydligt bevis på häradets ursprungliga egenskap af en egen republik innebär det gamla nordiska stadgande, att en fredsbrytare först blef fridlös endast inom häradet, och ej vidare 54). Svarade han ej för häradstinget, då först måtte han sökas vid Landstinget, och blef fridlös öfver hela Lagsagan. — Ty liksom de frie husfädernas förbund var häradet, så var lagsagan ett dylikt förbund af häraderna sjelfva, och riket åter ett förbund mellan landskaperna; så att den egenteliga nationalföreningen utgjordes af dessa tre föreningar tillsammans. Men hvar och en af de förstnämnde var redan en nationalförening i mindre mått, och dennas kännemärken, gemensam dom, krigs- och gudstjenst inträffa på dem alla. Alla hade de för dessa offentliga ärenders afgörande allmänna sammankomster af folket, hvilkas gemensamma namn var Ting (Häradsting, Landsting, Allshärjarting); och för alla dessa föreningar från häradet till riket stodo personer, af folket sjelf valda, i spetsen. Man påminner sig att äfven konungadömet, ehuru ärfteligt innom ätten, dock var i afseende på personen valbart, och att, om äfven äldste son gemenligen följde fader på thronen, folket likväl till formen altid öfvade sin valrätt. Nu var väl i början, såsom vi sett, alt nationelt förmanskap ett konungaskap, och vi finna Häradskonungar och Fylkes- eller Landskapskonungar

såsom föreståndare för de mindre förbunden, liksom Öfverkonungen för det hela. Det förblef, såsom bekant, ej så. Öfverkonungarna sökte utrota de smärre; men detta tjente så litet till utvidgande af deras magt, att tvertom de mindre förbunden gåfvo sig sjelfvalda höfvidsmän i småkonungarnas ställe, och att hela samhällsförfattningen, -- under Drottarna presterlig, under konungarna krigisk, -- nu begynte sjelfständigare utvickla det egenteliga civila eller medborgerliga elementet, och bli republikansk. I enlighet dermed var det äfven, att dessa nya höfvidsmän ej togo sitt namn af något genom börden gifvit företräde, såsom konungarna, utan af lagen, såsom uttryck af den allmänna viljan, hvars organer de blott skulle vara. De kallades Lagmän, och voro ej konungens utan folkets ämbetsmän, af och ur hvilket de valdes 55), hvars talan de inför konungen på nationalförsamlingen förde, och i hvars namn de gåfvo rösterna vid konungavalen. Liksom lagmannen trädt i fylkeskonungens, så trädde i häradskonungens ställe Häradshöfdingen, äfvenledes ursprungligen af sjelfva folket vald. Den senare förde ordet på häradstinget, den förre på landstinget, och hela förhållandet visar, att, om äfven deras befattning var mer egenteligt juridisk, de likväl i allmänhet haft första ordet i de offenteliga angelägenheter, som på en sådan folkets sammankomst kunde förekomma, och således varit de smärre förbundens Chefer 56). Befalla kunde de ej utan med folket, likså litet som döma. Deras lefvande lagbok var alla fria männers minne, deras hela magt folkets samtycke och beslut. Allt detta användes äfven på konunga-

magten. Konungen en gång vald hyllades ej förr än han uttryckligen bekräftat förbundens lagar, och man ansåg sig hos oss å båda sidor så litet säker innan detta skett, att ömsesidig gisslan gafs 57). En gång hyllad och i regementet regerade han ej utan, mindre mot, utan i all mening med folket gemensamt, hvars på nationalförsamlingarna med honom öfverenskomna beslut voro gränsorna för hans magt 58), och utom dessa gränsor ägde hvarje fri, att med honom handla som man emot man, eller stod ej vidare till honom i något lagligt underdånighetsförhållande 59). Det är klart, att man blott behöfver i denna samhällsförfattning utplåna konunganamnet, för att igenkänna den såsom rent republikansk, och såsom sådan visar den sig äfven i det från Skandinavien coloniserade Island, der Lagmannen var högsta värdigheten.

Vi ha i denna utveckling i synnerhet haft afseende på norden och vårt eget fädernesland, emedan endast i de äldsta Skandinaviska minnena de momenter af nationalförfattningens utbildning, som vi här anmerkt, ha, om än dunkelt, dock så att man kan följa dem, bibehållit sig. Säkert synes vara att i tiden, som näst föregick christendomens införande i Sverige, författningens republikanska anda mest har utbildat sig, och derifrån öfvergått i de först sedermera uppskrifna nationella lagarna, och säkert äfven, att detsamma var fallet hos de Tyska Germanerna, blott några sekler förut, och innan med eröfningen af de Romerska provincerna det kungliga krigsståndets öfvervigt öfver de fria på en gång grundlades, och

äfven, med antagande af en ny religion, en ny sakernas ordning bereddes. Dermed ha vi också förklarat vårt uttryck, att i fråga om den Germaniska författningens ursprungliga gestalt, nordens historia är, fast ej till tiden, dock till charakteren äldre. Allt hvad vi tidigast vete om de öfrige Germaniska nationers författning, genom Romarne före eröfringsperioden, efter den genom folkslagens lagar, instämmer på det nogaste med hvad vi bäst och senast känne af den gamla nordiska. Öfverensstämmelsen mellan dessa folkslags äldsta skrifna lagar 60) och de Skandinaviska, ej blott till hela andan, utan till de mest enskilda fall, till formler och uttryck, äfven i den barbariserade latin, hvarpå största delen af de förra kommit till vår kunskap, är förundransvärd. Indelningen efter hundrade var allmän (Härad, i de barbarolatinska lagarna Centena — hos AngelSaxerna Hundrede) eller, der sjelfva detta namn ej igenfinnes 61), en annan (Markgenossenschaften) till sin natur deremot svarande. Häraderna voro åter förbundna i större föreningar af samma art. En sådan kallas Judiciaria (lagsaga som hos oss) i de Longobardiska lagarna; — hos andra hette häraderna Pagi (Gauen). Båda dessa föreningar hade sina sammankomster för allmänna ärenders afgörande med gemensam öfverenskommelse, sina Ting, och sina föreståndare, hvilka, liksom föreningarna sjelfva, både till sitt namn och sin ursprungligen helt och hållet populära, från konungen ej utgående myndighet, påminna om de nordiska. Mot häradshöfdingen svarar Centenarius, mot lagmannen Grafio (der Graf — hos Longobarderna het han ock Judex) 62). Dock dessa af

delningar bland folket med deras föreståndare må ha varit flere eller färre, mer eller mindre hvarannan underordnade. Oss intresserar här blott det allmänna, hos alla Germaner gemensamma af denna inrättning, och det ligger i följande. I. Indelningen var öfverallt på en gång militarisk och civil. II. Hvarje större eller mindre afdelning var öfverallt ett förbund emellan de fria husfäderna om gemensam frid, och förlikning i fall af denna frids störande, hvilken förliknings vilkor utgjorde samhällets lag 63). III. All magt inom ett sådant förbund -- och sjelfva nationalföreningen var blott ett sådant i större mått -- utgick från medlemmarna sjelfva genom val och uppdrag, samt var till sin natur helt och hållet en förlikningsmagt, innefattande föröfrigt, utom i kriget, öfver de frie hvarken rätt att befalla eller straffa.

Sådana voro grunddragen -- ännu i folkslagens gamla lagar oaktadt alla senare tillsatser igenkänliga -- af den Germaniska författningen, eller nogare taladt, af det fria ståndets, de fria krigarnes och jordägarnes (Odalböndernes) författning. Besinnar man dess princip, så är den följande: All magt och rätt utgår i samhället nedifrån, genom uppdrag af folket -- från hvilken sats denna andra är oskiljagtig: samhället är en på uttryckligt fördrag mellan likar sluten förening. Men detta är i samhället, hvad vi kalle den republikanska principen, hvilken således, likaväl som den motsatta feodalistiska, har sin grund i den äldsta samhällsinrättningen. Vi ha sett att denna senare utgick ur ett familje-förhållande. Allmännast

taget hade således den feodalistiska principen -- omfattande förbindelser, hvika intet fördrag hvarken kunde fullständigt uttrycka eller begrunda, och hvilkas natur är att låta all magt och rätt utgå från en högre -- den hade, säger jag, sitt område inom familjen, den republikanska åter i de af hvarannan oafhängiga familjernas förbindelser med hvarandra, -- den ena i ett ursprungligt förhållande af olikhet, den andra i ett ursprungligt förhållande af likhet. Men familjeprincipen som Stats-princip är egenteligen feodalism, och som sådan finne vi den, jemte den republikanska, erkänd genom följande grundsats, att nemligen hvarje man skulle endera stå i Härad eller Pligt (in hundredo aut plegio) 64). I förra fallet ägde han sin egen af häradsförbundet försäkrade frid; i senare fallet sin skyddsmans, hvilken svarade för honom. -- I brist af någondera hade han ej gifvit samhället säkerhet. Stadgandet skulle nödvändigt vara allmänt i en författning, hvars hela väsende låg i en för frid gifven borgen. Grundsatsen kunde äfven så uttryckas: Hvar och en skall antingen stå under Landsrätt eller Gårdsrätt (hofrätt) 65). Ännu gäller det i lagen, att hvar och en skall antingen vara sitt eget försvar eller ha en annans. Här framställa sig för oss tvänne systemer inom samhället, hvilkas föreningspunkt konungen var; ty konungadömet, såsom både ärfteligt och valbart, var äfven på en gång både feodaliskt och republikanskt. Vi ha således att vänta, det bägge systemerna, som längre ned till sin natur uteslöto hvarannan, så att t. ex. ej någon på samma gång kunde vara sin egen man och en annans, ju högre man kommer upp och i konungens granskap skulle mera förlikas. Så är det

äfven. Ty att vara i konungens pligt var att företrädesvis vara i fri pligt (in plegio liberali) eller beröfvade ej egenskapen af fri man; och detta användt på konungens krigiska hushåll eller följe, en för alla germaniska samhällen gemensam inrättning, ur hvilken sedan hela feodalsystemet utvicklade sig, sätter konungens män från början högst i detta system. De voro, friheten oskadad, en herre med personlig pligt och trohet förbundne; och då det var en företrädesrätt för kungsadeln, att äfven adla afhängigheten, och ur denna ädlare afhängighet sedermera adel äfven uppstod, så ser man att feodalprincipen var i samhället egenteligen adelns, liksom den republikanska det fria ståndets princip. Likväl, ehuru detta senare stånds lag eller Landsrätten i allmänhet ej ansåg dem, som hörde till konungens hus, med samma öga som andra under husrätt stående personer, så att t. ex. i nordisk lag dråp på en konungens man böttes eller förliktes lika högt, som på en fri, utom serskild bot för konungens heder (Tukkabot), hvilken i sådana fall tillkom 66), så bibehöll dock hos oss Bondelagen vissa stadgar, hvaraf synes, att den ej mera fullt erkänt en konungens man, såsom hörande till de frias förbund. Så stadgar Vestgöthalagen, att ingen tjensteman må nämndeman vara, utan, tillägger han, det sker både med bondens och häradshöfdingens vilja 67). Men att vara nämndeman var blott ett utöfvande af den hvarje fri man tillkommande rätt, att kunna väljas till domare eller förlikningsman 68). Att lagen enligt regeln uteslöt tjenstemannen (konungens eller hvilken annans som hälst) från detta utöfvande af en för alla fria

gemensam rättighet, är ett bevis att dessa ej mer ansågo honom för sin like. Han var deri ej deras like, att han hörde under en annan lag eller hoflagen, hvilken både till område och anda var från landsrätten skiljagtig -- till område; ty den omfattade egenteligen blott de personer, som hörde till konungens hof -- till anda; ty liksom landslagen var bygd på förlikning, så hoflagen på straff: den ene af likar åsämd, den andre af en herre stadgad 69). En sådan stränghet ligger dessutom i krigslagars natur, och hoflagen var tillika första krigslag. Denna ej blott skiljagtiga, utan helt och hållet motsatta charakter, jemte den omständigheten att hoflagen var högsta magten närmast, förklarar ock, hvarföre den i tidens fortgång och med konungaväldets tillvext, jämte folkets lag upptagen i ett regerings-system, likväl alltid nödvändigt måste förhålla sig till denna senare såsom undantag eller såsom privilegium; ett privilegium, som, genom fritagande från den allmänna lagens förbindelser och bördor, åt sidan af folket, i följden rikligen godtgjorde innehafvaren den stränghet, som å andra sidan, eller i afseende på fursten, var privilegiets ursprungliga princip 70).

Striden emellan de begge systemerna, i det gamla tillståndet, då samhällsbanden i allmänhet voro så löst tillknutna, föga merkbar afgjordes på engång genom den öfvervigt, som de Germaniska eröfringarna gaf åt det kungliga krigsståndet, hvaraf sedermera naturligen följde att feodalismen hos dessa folkslag allt mer blef i samhället öfvervägande, och sluteligen dess herrskande system. Men liksom vore det nödvändigt

att motsatserna skulle framkalla hvarandra, och säkrast, då endera hunnit sin ytterlighet, så var detta ej förr skedt, än den republikanska principen åter blef lefvande och, ehuru under en annan form, tog i samhället sin plats; hvarefter också den egenteliga striden med feodalismen begynte. Det skedde genom städernas uppkomst, som också gör korstågsperioden så merkvärdig. Man vet, att städer voro för Germanerna ej blott från början främmande, utan äfven förhatliga 71); och af den dunkelhet, hvari städerna efter eröfringen öfverallt förföllo och i sekler förblefvo, synes bäst, att denna motvilja länge varat. Man kan och måste fråga: hvarifrån kom denna stadsrepublikanism hos folkslag, som ej känt annat än landtlig frihet och bland hvilka mängden redan länge förlorat äfven denna? Erkändt är att denna nya frihetsanda kom från södern. Der, i Italien, låter man gemenligen vid en viss tidpunkt städernas fria författning på engång liksom ur gruset uppstå 72). Förändringen, undransvärd redan i sig sjelf, blir det ännu mer, då man nogare betraktar de former, under hvilka denna frihetsanda yttrade sig. Men igenkänner nemligen öfverallt den gamla Romerska Municipalförfattningen, ej blott till sitt väsende, nemligen en egen inre förvaltning under sjelfvalda ämbetsmän, utan till sin hela inrättning med Folk, Senat och Magistrater 73). Genom tradition kunde ej dessa former ha intill denna tid fortplantat sig, i fall man, såsom vanligen, antar allt hvad som gör en sådan tradition omöjlig, nemligen en fullkomlig förstörelse af städernas författning i de Romerska provincerna vid eröfringen. Ännu mindre kan man till-

skrifva en återväckt bekantskap med gamla litteraturen; ett så stort inflytande, då dess epok faller senare och allt dessutom visar, att förhållandet i detta afseende är det motsatta, och att de gamla samhällsformernas nya lif just var den lefvande grund, ur hvilken kärleken till de gamlas odling föddes och fick en så stor verksamhet i Europa. Allt blefve förklaradt, om man kunde antaga att den Romerska municipalförfattningen i städerna, i sjelfva verket aldrig fullkomligt hade upphört, för att efter ett afbrott af flera århundraden åter framkomma, utan i sina grunddrag bibehållen fortvarat, tills serskilda orsaker i 12:te seklet gaf den nytt lif. Men att detta ej är en grundlös förutsättning utan en historisk sanning, hafva nyare skarpsinniga och grundeliga forskningar till fullo utvisat 74.) Då Gother, Burgunder, Franker, Longobarder grundade på Romarerikets ruiner nya stater, tänker man sig dervid gemenligen en fullkomlig förstöring af allt det gamla. -- Orätt. -- Visserligen var förstörelsen stor. Otaliga Romare blefvo dödade, förjagade eller gjorde till slafvar. Men två saker af högsta vigt kan och måste man likväl antaga. I. Den gamla nationen blef i allmänhet af dessa folkslag ingalunda utrotad. Angelsaxernas eröfring af Brittannien är det enda undantaget. Dessa förde ett egenteligt förstörings-krig mot de gamla invånarne. Och orsaken till detta undantag är äfven klar. De voro ännu hedningar. De öfrige Germaner deremot, som i Romerska provincer grundade välden, voro redan Christna, liksom de folk, hvilka af dem underkufvades. Att den Latinska beståndsdelen, i de genom blandningen uppkomna Romaniska språken, blef den öfvervägande bevi-

sar också ostridigt, att öfverallt eljest, äfven efter eröfringen, Romarne utgjorde den talrikare delen af befolkningen. II. De gjordes ej heller, såsom nation betraktade, till slafvar, ehuru många enskilda såsom krigsfångar detta öde må ha träffat. De behöllo såsom sin den egendom, som efter delningen med det eröfrande folket blef dem öfrig. De behöllo sin lag och i många mål sin författning. -- Allt detta låter sig historiskt bevisas. Hvad Romarnes egendom först beträffar, så följer det sagda redan af den delnings natur, som Germanerna företogo i de eröfrade länderna. De delte nemligen ej blott landet mellan sig, så att vid denna delning Romarne sjelfva såsom slafvar följde med, utan de delte land och egendom med Romarne. Detta var den allmänna grundsatsen, hvars användning likväl, så väl i mått som sätt, hos olika folkslag var olika. Burgunder och Vestgöther togo två tredjedelar i allt odladt land med Romarne, som således behöllo den öfriga delen, hvilken i lagarna förekommer under samma namn (Sors, Lott) som Germanernas. Både Germanen och Romaren, med hvilken han delte egendom, kallades i detta förhållande hvarandras gäster (hospites) och den Burgundiska lagen stadgar, att om en German ville sälja sin lott, skulle hans Romerska värd ha förköpet. Östgöther och efter dem Longobarder togo i Italien en tredjedel med Romarne, dock på olika sätt. -- Östgötherna ordentligt och allmänneligen, så att de äfven af den Romerska egendom, som ej gått till enskildt verkelig delning, likväl utkräfde tredjedelen i inkomsten, hvilken i detta fall gick till konungens skattkammare; Longobarderna deremot mera oordentligt,

och på ett enfaldigare sätt, så att hvarje German fick en eller flere Romare sig som värdar anviste, af hvilkas egendom han tog tredjedelen i all frukt 75). Bland Frankerna finner man ingen delning omtald: deremot hos dem, så väl som hos de nämnda folkslagen ett annat fullgiltigt bevis, att medborgerliga rättigheter efter eröfringen blifvit de fordna Romerska undersåtarne tillerkända. De bibehöllo nemligen sin lag, den Romerska 76). Det är bekant att enligt gamla Germaniska begrepp all lag var personlig, fästad vid slägt och födsel, ej vid territorialgränsor, så att i samma land och under samma konung t. ex. i det Frankiska riket, Franken, Burgundiern, Göthen o. s. v. lefde tillsammans hvar och en efter sin nationella medfödda lag 77). I ömsesidiga stridigheter följdes den grundsatsen, att den anklagades börd i civila, klagarens åter i criminella mål bestämde lagen, hvarefter skulle dömas. Allt detta utsträcktes äfven till Romarna. Man lemnade dem deras lag, så mycket mer som Clerici et öfverallt lefde efter Romersk lag, och denna redan derigenom ibland de öfrige lagarna fått borgarerätt och i allmänhet ett stort inflytande. Detta medgifvande af den Romerska lagens giltighet för de fordna Romerska undersåtarne innehöll ett högtidligt erkännande af dessas medborgerliga rättigheter, i och för sig sjelf, och serdeles efter Germaniska begrepp. Ty enligt dessa var lag, såsom en personlig tillhörighet, ett af de frias utmerkande kännetecken. Endast trälen var ej född till någon lag, utan följde öfverallt sin herres. Romarne, ehuru föröfrigt i flera mål ej likställda med sina germaniska besegrare, t. ex. i skattskyldighet,

i ett större beroende af konung och ämbetsmän, i en (af de Germaniska lagarna) mindre aktad personlig säkerhet, i hvilket allt Romaren skilde sig från den herrskande Germanen, hade dock i detta afseende en erkänd medborgarerätt. Med detta lagens bibehållande var äfven den gamla Romerska författningens fortfarande, åtminstone till en viss grad, nödvändigt förknippad, nemligen i enskilda lägre förhållanden; ty all högre styrelse, skulle nödvändigt med det herrskande folket förändras. Af förändringar skedde dock i allmänhet efter första förstörelsen blott de aldranödvändigaste, så mycket mer, som eröfrarnes egen enfald och okunnighet gjorde dem benägna, att hos de nya undersåtarne lemna sakerna deras vanliga gång. Föga bekanta med en utbildad borgerlig ordnings former förstodo de ej heller planmässigt använda dem till förtryck (hvilket förträffligt låter sig göras). En enkel styrelses kostnader kunde också ej vara stora. Och utan tvifvel ligger i dessa omständigheter orsaken, hvarföre de Romerska undersåtarne, oaktadt alla enskilda våldsamheter, som de hade af sina nya beherrskare att lida, dock i det hela afgjordt föredrogo Germanernas välde, framföre det förderfvade, despotiska Romarhofvets. — Äfven på landet har således ostridigt Romersk författning, Romerska lägre ämbetsmän och Romersk rättegång länge efter eröfringen bibehållit sig. På landsbygden skulle också denna författning nödvändigt först förändras och upphöra, likväl så, att denna förändring höll jemna steg med ombildningen af Germanernas egen gamla nationalförfattning. Här, på landsbygden voro Germaner och Romare mest med hvarandra blandade. Af begges förening uppstod små-

ningom ett nytt folk, på hvilket de förra nationella skillnaderna i författning och lagar ej mer kunde passa. Systemet af de personliga lagarna upphörde och Feodalsystemet uppstod i stället, snart omfattande alla samhällsförhållanden, och i sig upptagande på olika ställen mer eller mindre af både Germanisk och Romersk rätt. Serskilda omständigheter skulle redan på förhand kunna tala för den tankan, att allt detta ej lika gälde om städerna. Ursprungligen för Germanerna främmande, borde de ha bibehållit en mer oblandad Romersk befolkning och med detsamma Romerska inrättningar. Men att den Romerska författningen i städerna verkeligen fortfarit, hufvudsakligen sådan den fanns vid Romerska rikets upplösning, har v. Savigny satt utom tvifvel.

Från Republikens tider var denna städernas författning i Italien republikansk, och den souveraina magten utöfvades såsom i Rom af folket, hvilket i sina församlingar gjorde lagar och valde ämbetsmän. Redan i början af kejsaretiden förlorade borgerskapet för det mesta denna magt; författningen blef aristokratisk och folkförsamlingens rättigheter öfvergingo på Senaten, hvilken inom sig valde Magistratspersonerna, som tillika med Rådet förde den inre styrelsen; hvarföre äfven uttrycket Municipes, som ursprungligen betecknade alla borgrarna och deras rätt, hädanefter företrädesvis lämpades på Rådet. På detta sätt valde Magistratspersoner, med egen jurisdiction, var egenteligen det utmerkande hos de Italienska Romerska städerna. I provincerna var, utom i de städer som hade jus italicum, förhållandet skilj-

ragtigt, så att man väl finner ett Råd, en Curia eller Ordo Decurionum, som med sin hufvudman (principalis) har den inre styrelsen i städerna; deremot ej Magistrater med egen jurisdiction. Denna utöfvades af de Romerska ståthållarne eller deras Legater. Senare fingo provincialstäderna en ersättning för de felande Magistraterna i de, af hela borgerskapet valda, så kallade Defensorerna (Defensores civitales), som från Justiniani tid ägde Magistratsrättigheter, så att Borgerskap, Råd, sjelfvalda Magistrater med en egen, mer och mindre utsträckt jurisdiction, i allmänhet äro beståndsdelarna af den Romerska municipal-författningen. Men just dessa samma beståndsdelar, i synnerhet den hufvudsakliga, en Curia med egen jurisdiction återfinnes i städerna, ja på sina ställen (såsom t. ex. i södra Frankrike) efter eröfringen med större friheter än förut så väl i Gallien under Frankers och Vestgöthers, som i Italien under Longobardernas välde, och kunna, om ock ofta blott i dunkla spor, af Historiens blick följas genom alla århundraden, ända tills serskilda orsaker vid en viss tidpunkt i Italien gåfvo städerna nytt lif 78). Innan vi gå till denna tidpunkts betraktande, vilje vi blott tillägga ett par anmerkningar. Germanerna, ehuru för alla städernas inrättningar från början främmande och länge blifvande det, lemnade dem, såsom nyss blifvit påstådt, efter eröfringen i allmänhet oförstörda. Dessa inrättningar skulle likväl på något sätt passas in i den nya styrelse, hvarunder de nu hörde. Hur skedde detta? Hvad rum kunde dem i en Germanisk författning lemnas. Svaret är lätt. Den Germaniska nationalförfattningens princip var frihet under sjelfvald öfverhet. Men

just densamma var äfven principen i municipalförfattningen. På denna gemensamma grund kunde begge med hvarandra bestå, både landtlig frihet och stadsfrihet, och ha med hvarandra länge bestått. Likheten i principen förde med sig likhet i former, (om äfven också för land och stad olika lagar gälde), och detta är i synnerhet merkbart i judicielt afseende. Enligt Germanisk Rätt skedde ingen dom utan med nämnd, hvilken nämnd ursprungligen i domstolen föreställde folket eller de fria männernas församling. Ty att kunna vara domare eller god man i tvisters slitande, var en hvarje fri man tillhörande rätt. Liksom lagen var folkets egen, fäldes äfven domen vid tinget med folkets biträde. Med mera invicklade samhällsförhållanden och ökade rättegångar, blef den frie mannens närvaro vid tinget ifrån en heder en börda, från hvilken man sökte undandraga sig. Ifrån och med Carl den Stores tider blefvo derföre ett visst antal frie män af domare och folk gemensamt valda till bisittare i rätten. De kallas Scabini (Schöffen, Echevins) och svarade fullkomligt mot vår nämnd. Men ungefär samma förhållande visar sig i municipalförfattningen. Äfven der hade borgerskapet uppdragit utöfningen af den sig gemensamt tillhörande domsrätten åt ett visst antal män, nemligen Rådet, jemte Domaren eller Magistratspersonen. Och dessa städernas rådmän svarade så nära i sin befattning emot folkets nämndemän, att de ej sällan i medeltidens handlingar förekomma under de senares namn, liksom municipalförfattningen i allmänhet ofta döljer sig under Germaniska benämningar. Så hör man t. ex.

talas om Romerska Scabini i städerna, hvarmed ostridigt ej menas annat än municipalförfattningens rådmän (Decuriones, Curiales), hvilka äfven ofta helt enkelt kallas gode män (Boni homines, Prud'hommes). Enligt Germaniska samhällsformer stod Häradshöfdingen (Tunginus, Schuldais, Centenarius) med inskränktare domsrätt under Grefven (Grafio, Comes), den högsta localöfverheten. Men en dylik inskränkt domsrätt hade äfven städernas magistrater. Bägge behöfde således blott ställas under Grefven, såsom gemensam öfverhet för Romare och Germaner. I den gamla Germaniska nationalförfattningen kunde således städerna gerna äga ett rum, ehuru Germanen sjelf för stadslefnaden hade ett misshag, på hvilket endast tiden skulle segra. -- Deremot var feodalsystemet till hela sin natur den på borgerlig frihet grundade municipalförfattningen rakt emotsatt; och i detta system -- det måste vi erkänna, -- kunde städernas frihet ej finna plats utan såsom en främmande, obehörig och följakteligen undertryckt del. Det kan derföre antagas som ett historiskt axiom, att ju strängare, allmännare detta system i ett land herrskat, ju mer har der af städernas författning blifvit förstördt, och tvertom, ju mindre välde feodalismen vunnit, ju bättre ha municipalinrättningarna bibehållit sig. Det förra gäller om norra Frankrike, ehuru ej utan undantag, och äfven om södra Italien, sedan Normännen der införde feodalsystemet i hela dess stränghet. Det senare åter om södra Frankrike och norra Italien, i hvilket sistnämnde land äfven städernas nya flor skulle börja.

Tidpunkten för denna städernas nya magt i Ita-

lien infaller, ehuru förut förberedd, egenteligen med tolfte århundradet, och förändringen var både af ytt- [illegible] förra [illegible]na vi Korstågen, genom det ökade lif, dessa gåfvo åt handeln. Närmast bereddes dess fördelar åt de Italienska städerna, bland hvilka Venedig, äfven under medeltidens dunklare århundraden, bibehållit en fri författning, och idkat en ej obetydlig handel på Constantinopel: en handel, som genom korstågen, den gemenskap de öppnade med östern, -- i synnerhet efter Constantinopels eröfring af korsfarare med Venetiansk hjelp, -- fick på en gång en vida större utsträckning och vigt, och samlade alla Levantens skatter i dessa modiga, kloka republicaners händer. Med dem täflade å samma banor Genua och Pisa, sins emellan rivaler. Den rike borgaren begynte känna sin vigt inför kejsare och furstar. Medvetandet af magt födde, sjelfständighets-anda, denna spridde sig, och inom kort se vi städerna i Norra Italien -- under lycklig kamp med en mägtig feodaladel, som för det mesta måste beqväma sig att flytta inom de nya murar, åt hvilka en lågande frihetskänsla gaf en oöfvervinnelig säkerhet mot yttre anfall, -- framstå som små republiker, i hvilka de gamla municipalformerna nu fingo ny kraft och oändligen större betydelse. Dylika orsaker verkade mer och mindre öfverallt hos alla de nationer, som i korstågen deltogo. Dessa ofantliga tillrustningar i en enfaldig tid, arm på financiella hjelpemedel, födde på engång ett oerhördt penningebehof i Europa. Detta var det egentligen, som gaf handeln nytt lif; ty endast handeln skapar penningar, eller, som är det

samma; gör förmögenhet disponibel. Af detta penningebehof begagnade sig öfverallt städerna, emedan, [illegible] rikta dem, de dock i allmänhet voro bebodde af en förvärfvande klass, som lättare än andra hade sin förmögenhet i contanter. De köpte sig fria från feodal-afhängigheten, förvärfvade derigenom personlig frihet, och säkerhet för godtyckliga utlagor, men framför allt rätten att inom sig välja domare och magistratspersoner, hvilken rättighet nu som fordom blef det utmerkande kännetecknet på ett borgerskap (communia, commune) 78). Sådan var hufvudsakligen communernas uppkomst både i Frankrike, der konungarna sjelfva inom kronländerna i beviljande af friheter föregingo med exempel, i Tyskland, der de andeliga i synnerhet visade sig som städernas beskyddare, och äfven i England, der den utomordentliga, oinskränkta magt, som den Norrmanniska eröfringen gaf kronan, verkade den besynnerligheten, att adel och borgerskap tidigt använde sina krafter gemensamt till säkerhet mot konungamagten: en omständighet, som jemte Englands insulära läge till en stor del förklarar det egna af dess constitution. I öfrigt behöfver ej anmerkas, att de af städerna förvärfvade rättigheter både till mått och sätt på olika ställen kunna ha varit betydligen olika. Utom området för korstågens inflytande ligger t. ex. Spanien. Här hade andra omständigheter redan förut verkat detsamma, och konungarnas behof af folkets trohet i den häftiga inre striden med Morerna tidigt gifvit ständerna, och ibland dem serdeles borgerskapet, större magt och inflytande än annorstädes.

Se vi åter på de inre orsakerna till denna det

tredje ståndets uppkomst, så förena de sig alla i en enda stor och hufvudsaklig, af oss redan förut antydd; och denna ligger i sjelfva feodalsystemet och dess förhållande till samhällsinrättningen i allmänhet. Det var nemligen en inre nödvändighet, att detta system, engång hunnet till sin höjd och ytterlighet, skulle inom samhället framkalla sin egen motsats. Merkligt är, att det var kyrkan som här förmedlade öfvergången. Vi ha redan anmerkt, hur hon bemägtigade sig feodalsystemets princip, derpå grundande Hierarkiens rättigheter och sjelf intagande högsta platsen i systemet. Detta skulle likväl ej aflöpa utan häftig strid, då denna högsta plats redan förut var upptagen af en verldslig magt, nemligen den af Carl den Store upplifvade kejsaremagten, som sedermera stadnade hos Tysklands konungar. Korstågsepoken, som mer än någon annan ådagalade kyrkans välde öfver sinnena, var derföre tillika epoken för en stor, inre Europeisk strid, hvilken på samma gång utfäktades: striden emellan den andeliga och verldsliga magten, emellan den påfveliga och kejserliga myndigheten, börjad af Hierarkiens egentliga stiftare Gregorius VII emot kejsar Henrik IV, sedermera i 200 år fortsatt, och slutad med den Hohenstauffiska hjelte- och kejsare-ättens af Påfvarna verkade undergång och förstörelse. Denna strid, redan derigenom gynnande för en ny samhällsordnings uppkomst att den bröt feodalismen inom sig sjelf, var ej blott i allmänhet en strid om högsta platsen, utan tillika i synnerhet en strid om Italien, och har i detta afseende ej haft mindre merkliga följder. Sällan har ett namn, blott som sådant och endast genom de begrepp, som dervid fästades, för Histori-

en blifvit så vigtigt, som det Romerska kejsarnamnet under medeltiden. Det gaf i allmänna meningen ett verldsvälde, liknande det Romerska, åt dem, hvilka med Imperatorernas titel troddes vara dessas verkliga efterföljare. Så ansågs Kejsarvärdigheten innebära en allmän skyddsmagt öfver den christna verlden, och serskildt anspråk på öfverväldet öfver Rom och Italien. I sig sjelf var den således en opinionsmagt, liksom påfvemagten, ehuru utslaget visade, att den sistnämnde hade lagt sin grund bättre. Emellertid var dock det inflytande allmänna meningen fästat vid kejsarenamnet så stort, att kejsarne derigenom blefvo de enda regenter som, saknande konungasinnet för egen fördel, försummade att grunda en **verklig** magt, eller också sökte den, der den ej kunde grundas, på andra sidan Alperna i Italien. Der voro de åter för påfvarna farligast, hvarföre detta land skulle bli egenteliga fältet för striden. Allt kom i denna strid derpå an, hvilket parti togs i afseende på de Italienska städerna, som i hela öfra Italien redan förmådde mest. Kejsarne togo sitt parti ej enligt det konungaintresse, som eljest i städernas uppkomst sökte en välkommen motvigt mot en allt för mägtig läns-adel; de togo det såsom man kunde vänta af en helt och hållet på feodalbegrepp bygd magt, för hvilken borgerliga rättigheter voro främmande. De togo parti **mot** städerna. Detta var redan ett skäl att påfvarna skulle ta parti **för** dem. Italiensk patriotism var ett annat, och ett tredje djupare fanns, som framdeles, då vi betrakta kyrkans förhållande till samhället, skall bli tydligt. Nog af: Påfvarna i spetsen för de Italienska republikerna bröto

kejsaremagten och blefvo tillika den borgerliga frihetens beskyddare. Förgäfves hade inom 22 års tid (1154 -- 1176) den store kejsar Fredrik Barbarossa fört sju talrika härar efter hvarannan från Tyskland till Italien, och väpnat en half million menniskor för sin sak: förgäfves jemnade han det hjeltemodiga Majland med jorden, och sådde salt på den plats der det stått: förgäfves tog han Rom genom vapen och brand, och tvang kyrkans öfverhufvud att söka en fristad i Coliséens ruiner, att derifrån okänd flykta på landsbygden. Den nya frihetsandan var oemotståndlig. Det var i dessa tider som man vid belägringen af Crema såg borgrarna åt stadens försvar offra sina egna barn, hvilka, förut lemnade i de kejserligas händer såsom gisslan, af dessa nu hade blifvit bundna utanpå ett rörligt belägringstorn, från hvilket fienden i ohygglig säkerhet sökte nalkas och bestiga murarna. Man såg fäderna från muren, med stora stenar ur kastmachiner, krossa både torn och barn under höga jemmerskri, bland hvilka röster hördes ropa: lycklige de som ännu i späda åldren få dö för friheten och fäderneslandet! Det var i samma tider när vid belägringen af Ancona lifsmedlen voro förtärde, så att man efter den noggrannaste undersökning knapt fann sex säckar säd, knapt ett tiog ägg i hela staden — som en nära 100:årig blind Gubbe, fordom Consul, uppsteg i folkförsamlingen och lifvade allas mod, påminnande om sin ungdoms bedrifter. Derpå stridde Ancona på en gång mot hungern och fienden. En ung, skön och förnäm fru, bärande sitt barn på armarna, såg en soldat försmägtande neddigna på marken. I fjorton dagar, sade hon, har jag uppehållit lifvet med att äta kokta hudar, och jag känner att mjölken begynner fattas

mitt barn. Dock om mitt bröst ännu kan ge någon näring, stig upp, nalkas det med dina läppar, och återtag krafter till din fäderneslads försvar 80). -- Sådana drag behöfva ej utläggning; men man känner att det är de republicanska dygderna, som åter besöka jorden. Majländarne uppreste sina murar, slogo Fredrik i grund vid Lignano, och samme Påfve, Alexander III, som ur sin hufvudstad för kejserliga vapen måst flykta, nu hufvudman för de Lombardiska republikernas förbund, slöt i Venedig med kejsarn en förlikning, der städernas fria författning och alla rättigheter, dock under kejserligt skyddsherrskap, blefvo erkända, och höll derpå ett intåg i Rom, hvilket, (säger Johannes v. Müller) gamla Consuler kunnat afundas honom 81).

Så medlade kyrkan öfvergången från feodalvälde till borgerlig frihet, och beredde den i samhället rum. Och detta ej blott i Italien. Af städernas uppkomst hade den i allmänhet de största förtjenster, isynnerhet i de länder med ren Germanisk befolkning, som ursprungligen för stadsinrättningar främmande, af Romarna i detta afseende ej hade något arf, det vill säga i det Saxiska Tyskland och i hela det Skandinaviska Norden. Samma medel, som Carl användt att tämja Saxarna, nyttjades sedan af kejsarne mot de Slaviska i det nordliga och östra Tyskland invandrade stammar, nemligen christendom och krig. Det senare förstörde, men den förra bibehöll och odlade. Öfverallt anlades på gränsorna fästen och biskoppssäten. Kring bägge bosatte sig invånare i skydd af den anlagda borgen och kallades deraf **borgare**. Henrik I (reg. 919--936) befallte att dessa orter mot Ungrares och Slavers herjningståg skulle

omgifvas med murar, att ur de närgränsande härader hvar nionde man dit skulle inflytta, och städerna i allmänhet vid fiendteligt anfall blifva både förrådshus och säkerhetsplatser för de kringboende 82). Då dessa författningar togos i en tid, i hvilken ännu den gamla folksfriheten ej var utplånad, så fingo städerna derigenom, jemte borgherrens egne män och underhafvande, en mängd frie invånare, som från början, äfven efter flyttningen, hörde under Landsrätt, men småningom derifrån skilde sig och fingo sin egen. Det är äfven klart att feodalafhängigheten ej kunde bli så sträng i städerna, der den hade att göra med en massa af menniskor, förenade af gemensamt intresse, som på landet, der den vann på de fria, en efter annan. Redan den gemensamma plikten till stadens försvar skulle nödvändigt närmare förbinda invånarne, som bodde inom samma murar, föranleda gemensam öfverläggning och verkställighet, samt ge borgerskapets stämma vigt i alla stadganden, som rörde den yttre säkerheten, så att denna omsorg ej länge kunde uteslutande tillhöra borgherren och dess hofmän. Derpå följde snart egna, likaledes genom gemensamt aftal stadgade författningar i afseende på inre säkerhet och ordning. I allt detta visade sig på eget sätt en princip verksam, som rakt härstammade ur den gamla nationalförfattningen, jag menar den hos alla Germaniska folk så mägtiga förbunds-andan, hvilken såsom skråanda nu egenteligen blef det Germaniska elementet i städernas författning. I en samhällsordning, som sjelf lemnade ett ofullkomligt försvar och föga bekymrade sig om enskildas angelägenheter, stod det dessa fritt och var behof, att till gemensamt skydd och för gemen-

samt intresse ingå föreningar, brödraskaper, gillen och för dem gemensamt öfverenskomma om egna reglor. Ordet skrå utmerker ett sådant gilles eller brödraskaps lag, och sakens natur förde med sig att i städerna, der arbetets fördelning af sig sjelf uppstår, och en mängd olika yrken uteslutande sysselsätta och förena ett visst antal personer, en mängd dylika skrå skulle uppkomma; så mycket mer, som sådana föreningar äfven ibland de ofrie (såsom från början alla handtverkare voro) tillätos, och just desse djupast kände behofvet, att åtminstone inom sig smaka den lycka medborgerlig rätt och umgängelse ge. Denna förbundsanda, som på så mångfaldigt sätt visade sig verksam under medeltiden, i den gamla folkförfattningen, i feodalförbindelserna, i ridderskapet, i de andliga ordnarna, och slutligen i städerna, sökte i detta sista hänseende sitt förnämsta skydd hos kyrkan, hvilket redan synes deraf, att hvarje sådant gille och brödraskap stod under ett visst helgons försvar. Kyrkan kunde ock endast ge det skydd, som söktes, åt föreningar, hvilkas alla medlemmar sysselsatte sig med fredligt förvärf. Hon var i en våldsam tid den enda magt, som ägde andra vapen än dem våld använder mot våldet, och är alltid den enda, som kan ge freden helgd. Derföre har, under outbildade samhällsinrättningar, alla fredliga yrken öfverallt gifvit sig under religionens skydd. Så äro Asiens handelsvägar de samma, som de stora vallfarternas, och de största marknadsplatserna -- Caravanernas mål -- de ställen som andakten helgat och fredat. Samma orsaker verkade detsamma under medeltiden; och hvilket bättre bevis finnes derpå än att mässa -- en andaktshandling -- äfven blifvit

namnet på marknad? Hvarföre? -- om ej gudstjenst på sådana ställen gifvit helgd åt den frid, som handel och vandel fordra. Ett annat skäl hvarföre fredliga näringar följde kyrkan och dess tjenare åt, och i deras granskap förnämligast blomstrade, låg deri, att af all feodalafhängighet kyrkans var lindrigast; ty hon fritog sin egendom och sina underhafvande från mängden af verldsliga bördor. Så förklaras hvarföre i norra Tyskland och det Skandinaviska Norden vi i synnerhet se städer uppstå af biskopssäten.

En lifvad handel satte först de derföre välbelägna städer utom be' of af detta andeliga skydd, och gaf dem egna krafter. Detta handelns nya lif var i Tyskland ett århundrade senare än i Italien, och visar först i 13.de seclet sina verkningar. I afseende på författningen yttrade sig dessa i en sjelfständig inre styrelse, med municipalformer 83), dels bildade efter de Rhenska städernas exempel, i hvilka sådana ända från Romare-tiden bibehållit sig (serdeles i Cölln, hvars författning nu blef en allmän förebild 84), dels födda ur sakens egen natur. Ty ärendernas större mängd och vigt skulle redan lägga dessas ledning i händerna på ett mindre antal, ett utskott af borgerskapet, göra Råd och Magistrater nödvändiga, och införa en collegialisk förvaltning För alla Nordiska städers inrättningar tjente åter de Tyska till mönster.

Den samma förbundsanda, som i bildningen af städernas författning visat sig så verksam, yttrade vid stadsmanna-näringars och handelns tilltagande en ännu större magt i föreningar emellan städerna sjelfva. De kände att för deras rättigheter i en på feodalbegrepp

byggd samhällsordning ej fanns någon plats och att enda borgen för deras besånd måtte sökas i egna, förenta krafter. -- Så se vi ej blott i Italien det mägtiga förbundet af de fria Lombardiska städerna i 12:te århundradet uppstå, och trotsa de största kejsares välde; vi se från medlet af det nästa århundradet exemplet följdt i Tyskland, det stora Rhenska stadsförbundet sluta sig tillsammans mot furstarnas och adelns våldsamheter, det ännu större och varagtigare Hanseatiska inom hundrade år omfatta sju och sjuttio städer, från Flanderns gränsor till Ryssland, och uppblomstra till en magt, som kunde ge konungar lag, -- i England, Frankrike, Spanien öfverallt städerna göra gemensam sak. Handeln, förd i större mått med gemensam omtanka och under gemensamt skydd, öktes på de redan kända vägar eller sökte sig nya, och steg i allmänhet i Italien och Tyskland till en höjd och betydlighet, hvartill han senare i dessa länder ej åter hunnit. Med Genua, men i synnerhet med Venedig, hade Augsburg, Nürnberg i 14:de och 15:de seklerna en liflig gemenskap, togo der Levantiska, och Indiska varor, och spridde dem i det öfriga Tyskland genom Erfurt, Mayntz och Cölln. I det norra möttes och upptogs denna handel med söderns alster af den nordiska handeln, i 300 år uteslutande förd af det stora Hanseatiska förbundet, med nederlagsplatser och utomordentliga friheter i Flandern, England, Norrige, Ryssland, hvarifrån den öfver Novogorod sträckte sig in i Asien. I de Skandinaviska rikena voro Hanseatiska köpmän herrar ej blott öfver den yttre, utan äfven öfver den inre handeln. Såsom medlare mellan de Italienska städerna i Södern och de Hanseatiska i Norden, och

stapelplatser för begges varubyte, framträda de Nederländska städerna Brügge, Gent, Antverpen, Brüssel, framför andra utmerkta genom en tidig konstflit, i ett herrligt land, som hade friare, förmögnare landtbrukare, än någon annan del af Europa. -- Ännu stodo England och Frankrike efter i fredens konster. Men Spanien ej, i en tid då Toledo ensam sysselsatte 10000 menniskor med silkes- och ylleväfnader 85).

Behofvet af skydd för frihet och idoghet hade skapat städernas förbund i en tid, då de mägtige hade föga aktning för begge. De Lombardiska städerna utkräfde med vapen i hand, och först efter de blodigaste strider, erkännandet af sina rättigheter. Äfven i Tyskland skedde detta erkännande först då städernas magt hade vunnit den fasthet, att det ej mer kunde nekas. På samma tid, då fördraget mellan Lybeck och Hamburg grundlade det Hanseatiska förbundet (1241) och då de Rhenska och Schwabiska städerna stiftade sin förening (1247), hade Kejsar Fredrik II förbudit alla förbund mellan städerna, alla föreningar och brödraskaper emellan borgrarne af hvad namn de vara måtte, och förklarat alla de utan borgherrarnas eller biskopparnas bifall upprättade municipalcommuner för upphäfna 86). Ju mer, oaktadt sådana författningar, städernas magt tilltog, ju häftigare skulle spänningen bli emellan dem och den herrskande feodalismen, hvilken ej blott genom enskilda förhatliga bruk, såsom strandrättens ohyggligheter 87), de tryckande författningarna i afseende på främlingars personer och egendom, samt omåttliga tullar och afgifter, försvårade all fredlig gemen-

skap mellan folk och länder, utan gjorde den omöjlig genom adelns ständiga fejder. Det var mot dessa olägenheter som stadsförbunden sammansatte sig, ej blott i Tyskland och Italien, utan äfven i Spanien, der de Castiliska och Arragoniska städerna ingingo den under namn af det heliga brödraskapet (Santa Hermandad) bekanta föreningen, för att upprätthålla landsfriden 88). Serdeles förhatlige blefvo städerna för adeln derigenom, att de till sig drogo och befriade dess underhafvande, hvarföre en ansedd medeltidens författare kallar dem rent af fördömda inrättningar 89). Ty liksom i feodalspråket det hette, att äfven luften gjorde till egen, så att främlingen efter en viss tid blef den egendomsherres tillhörighet, inom hvars område han upphöll sig, så hette det deremot i städernas, att luften gör fri; hvarföre hvar och en, som tog sin tillflykt inom en stad, och der en viss tid t. ex. natt och år förblef, med detsamma trädde ur feodalafhängighetens band, och ägde borgerskapets försvar 90). Man ser lätt huru detta sammanhänger med den gamla Germaniska grundsatsen, att hvar man skulle äga ett försvar, sitt eget inom ett förbund, eller en herres. Då efter den fordna häradsfrihetens undergång nu först i städerna åter fria förbund, ehuru af annan art funnos, så kan man utan svårighet föreställa sig, hvilket försvar af den förtryckta mängden skulle föredragas, och hvilken hop af missnöjda från landet borde trängas till städerna, inom hvars murar friheten vinkade. Och denna frihetsrätt skulle i detta afseende ha så mycket betydligare verkningar, som städerna utsträckte den till det omkring liggande landet, ge-

nom antagandet af utborgare (Pfalbürger, kelkborgare 91), hvilka, ehuru utom staden boende, dock lades under stadsrätt. Allt detta retade till våld och gjorde näfrätten mest herrskande just i de samma århundraden, då genom städernas uppkomst borgerlig frihet grundades. -- Dessa yttre anledningar till ovilja emellan adel och borgare hänvisa dock blott på en hufvudsaklig inre skiljaktighet, hvilken ej blott i dessa tecken, utan i lag och sed, i författning, i egendom, i göromål, i nöjen 92), i allt röjde sig och uppenbarade; att motsatta samhällsprinciper i dessa bägge stånd voró verksamma, och med hvarandra i strid. Af detta fiendtliga förhållande vilje vi här blott anmerka en vigtig följd, nemligen att städernas frihet nödgades, ehuru fredlig till sitt ändamål, dock bli en beväpnad frihet. Men ingen ting knyter så föreningar som ett gemensamt länge fortsatt lifligt försvar, och ingen ting bidrar så att jemna rättigheterna emellan de förbundna. Man finner från början i städerna häruti en stor olikhet. Öfverallt se vi Patricier -- slägter, hvilkas medlemmar ensamma hade full borgarerätt, uteslutande anspråk på Rådsvärdighet och styrelse, och hvilka (såsom i Rom) länge höllo all blandning genom giftermål otillåtlig mellan sig och det öfriga borgerskapet, smärre köpmän och handtverkare, som ursprungligen ofrie, väl sedermera förvärfvat friheten dock dermed ej samma rättigheter, hvilka tillkommo de andra. Desse senare, inom sig förbundna i serskilda skrå, utgjorde det egentliga folket (plebs), utom hvars samtycke väl ej nya, hela samhället förbindande lagar kunde göras, ej skatter utskrifvas, eller andra serdeles vigtiga allmänna an-

gelägenheter afgöras -- till allt sådant fordrades folkförsamlingarnas bifall -- men som icke dess mindre från råd och regemente var uteslutet. Det var de republikanska krigen, som, jemte en stigande befolkning och välmåga höjde i dessa nya, liksom i de gamla republikerna, den mindre väl lottade borgares sjelfkänsla, gaf mängden erfarenhet af sin vigt, och mod att med de patriciska slägterna fordra likhet i de rättigheter, som de gemensamt försvarat. Så hade ej förr de Lombardiska städerna tillkämpat sig erkänd frihet, än Plebejerna inskränkte Patriciernas rättigheter och demokratiserade författningen allt mera 93). Ett århundrade senare erbjuda de Tyska ett lika skådespel, genom skråens ökade inflytande och delaktighet i rådet, merendels ej förvärfvad utan inre oroligheter och oftast blodiga hvälfningar 94). Inga städer hade inom sig upptagit så mycken adel från landet, som de Italienska. De trotsiga Länsherrarna hade med städernas öfverhandtagande magt för sin egen säkerhet måst begära, att som borgare bli emottagne. Derföre var äfven i dessa republiker efter den ärofulla segern öfver kejsaremagten, och sedan derpå den inre demokratiska gäsningen i författningen begynte, äfven factionernas kamp häftigast. Med våldsam hastighet genomstörtade dessa samhällen alla tonerna i den republicanska scalan, hvilka äro de samma så långt en Historia finnes: -- enkla seder och dygdernas aristokrati, medan den vexande friheten mot yttre våld sig försvarar, efter segern folkfrihet, likhet i rättigheter, derpå Demagoger, sluteligen Tyranner. Det kan ej nekas att jemnlikheten är Republikers blomma; och att med detsamma den i författningen inträder, en hel vår af rika krafter

träder i dagen och ovillkorligt påminner om allt hvad blomningens stunder i naturen ha skönt och herrligt. Deremot följer på blomstringens genast förgängelsens, upplösningens period. De enda medel mot detta öde äro,, — endera att genom en sträng, på seder och dygder grundad aristokrati tillbakahålla en förtidig utveckling (såsom man förstör blommorna på unga fruktträn, för att hindra dem bära) — det var den gamla Romerska Senatens politik, som hann eröfra verlden innan författningen bröts; — eller ock, att genom bördens företrädesrättigheter alldeles utestänga den republikanska frihetens egenteliga blomma. Man saknar således denna senare i dylika republiker. Deremot få de, i fall ej aristokraterna sjelfve genom oduglighet förlora sitt spel, en fasthet, seghet och varaktighet, som trotsar tiden; ty aristokratien är i allmänhet och utan undantag, det bibehållande, förvarande elementet i alla republiker. Det bästa exemplet i detta sista afseende är Venedig, som ej blott öfverstod Italiens inre republikanska stormar under medeltiden, utan i nyare Historien bestod mot konungarnas magt, och först i dessa sista, allt förstörande tider såg en författning gå under, som hunnit bli den äldsta i Europa. Varnadt af de partistridigheter, som i de öfriga Italienska republiker ur frihetens sköte uppvexte — stridigheter, hvilka togo en så mycket grymmare charakter, som hatet emellan kejsaremagtens och påfveväldets försvarare (Gibelliner och Welfer) i dem inblandade sig och dref dem till den mest omenskliga förbittring, — slöt Venedig sitt råd och regemente inom ett visst antal slägter (Se-

natura del Consiglio år 1297), hvilka med ärfteliga regerings-maximer försäkrade samhällets bestånd.

I monarkier der icke, såsom i Italien och Tyskland, städerna förvärfvat nog sjelfständighet att med friheten erfara inom sig dess stormar, yttrade sig likväl deras demokratiska syftning på annat sätt; dels under denna på inre oroligheter så rika period, af konungarne riktad mot feodaladeln, dels af denna senare mot konungarna, dels åter använd af enskilda factions-chefer, hvilka nyttjade det efter politiskt inflytande begärliga borgerskapet såsom medel för sina afsigter. Så begagnade sig i England Simon af Montfort, Grefve af Leicester, (1258 -- 1265) i synnerhet af Londonske borgrarnes oroliga anda, att nästan till intet göra sin konungs magt. Försöket slog ut till hans eget förderf; men hvad städernas borgerskap vunnit genom ett uppror blef dem sedan lagligen bekräftadt, rättigheten att sända deputerade till nationalförsamlingen. För samma förmån hade de i Frankrike att tacka konungarna sjelfva, ifrån Philipp den Skönes tid. Sedan steg deras inflytande med deras anspråk, och Frankrike såg under de Engelska krigen (efter konung Johans fångenskap 1356) borgrarne, bland ständerne mägtigast, ej blott förordna ett statsråd, sjelfve nämna förvaltare af allmänna inkomsterna och på en gång afsätta en mängd högre ämbetsmän, utan äfven i Paris, upphetsade af en faction, som kallade sig folkets vänner, intränga i det kungliga palatset och döda 2:ne Marskalkar vid sidan af Dauphin, som, bestänkt af deras blod, sjelf blott blef räddad dergenom, att en af hufvudmännen satte en röd och blå mössa, (factionens kännetecken) på hans hufvud 95).

Enskilda mägtigas ärelystnad styrde äfven här dessa rörelser, som påminna om senare uppträden af samma art och ordspråket att intet nytt sker under solen. I Spanien, der de Castiliska Cortez, bland hvilka städerna hade ett betydande rum, offentligen vågade från en öppen, till detta ändamål upprest Theater, nedkasta sin konungs (Henrik IV:s) bild, och dermed förklara thronen ledig (1465): der de Arragoniska, genom ett stadfästadt privilegium att mot sin egen konung sluta inbördes förbund, liksom förvärfvat en laglig upprorsrätt, hvilket privilegium en konung (Peter IV, 1347) på det sätt utplånade, att han i ständernas församling, sårande sig sjelf i armen, lät sitt eget blod strömma öfver pergamentet: — der Catalanerna, framför andra rika och sjelfständiga genom idoghet och handel, med uppsägande af sin lydnad mot de Arragoniska konungarna, varit betänkte på att inrätta sig en republikansk regering (1462): — i Spanien, säger jag, skilde de mägtiga städerna, förenande sig i ett eget förbund (den heliga Juntan), sin sak fullkomligt från adelns, i de borgerliga oroligheterna under de första åren af Kejsar Carl V:s regering, angrepo under djerfva folkledare feodalrättigheterna och uppstälde grundsatser, i hvilka man tror sig höra det 18:de seklets språk 96).

Samma syftning röjdes omisskänneligt öfverallt bland samhällets lägre klasser. Bevis voro de stora Bondupproren i nästan alla det vestliga Europas länder: i Frankrike (1358), i England under Richard II:s regering (1381), i Tyskland på 1520:talet, alla riktade mot adeln, alla utmerkta af de grymma våldsamheter, åt hvilka en tygellös folkhop så lätt sig

öfverlemnar, alla slutande med att befästa det ok, som de voro ämnade att bryta; så att i allmänhet vid nyare Historiens början, sedan all det lägre ståndets frihet flyktat inom städernas murar och på landet lemnat förtrycket qvar, sedan derpå både regenternas beskattningssystemer och feodalrättigheterna tyngde på den arbetande klassen, dennas tillstånd visserligen ej var bättre än förut under medeltiden, utan snarare tvertom. Bland dessa, från folket sjelf utgående, olyckliga revolutionsförsök, äger likväl Historien tvenne merkvärdiga undantag att anföra. Det ena den Sweitziska revolutionen, som i 14:de seklet undandrog Alpländerna Österrikes hotande envåldsmagt; det andra den Svenska, som bröt CalmarUnionen, med det aristokratiska band, hvaraf den sammanhölls, och tillika gaf Sverige sjelfständighet. Jag menar den stora rörelse bland Svenska folket, som begynte med Engelbrekt, höll upp Sturarna, och förde Gustaf Vasa på thronen. I intetdera fallet misskänner jag anförarnes odödliga förtjenster; men båda dessa revolutioner voro dock till ursprung, magt och medel af allmogen verkade. Och att dessa voro de enda som lyckades, dertill är äfven orsaken klar. På båda ställen, i Sweitz som i Sverige, hade en fri odalallmoge bibehållit sig. Alpländernas landtmän gåfvo sig, eller rättare, blott bibehöllo en demokratisk författning, i hvilken man ännu igenkänner det gamla Germaniska häradsförbundet under sjelfvalda öfverheter. I enkla, inskränkta förhållanden kunde en sådan författning äga varaktighet och vann dessutom styrka genom förbund med de närgränsande fria städerna, under striden för en gemensam sak. I Sverige — då allt hvad den Skandinaviska halfön ägt el-

ler ännu äger af städer och borgaremagt är jemförelsevis obetydligt -- förmälte sig den gamla folkfriheten med konungamagten. Vi se således här, med sjelfständigheten, det gamla, fordom hos alla Germaner nationella konungadömet öfver ett fritt folk återställdt. Ingen monarkisk stat i Europa upptog i sig så mycken demokrati som den Svenska. Både Gustaf Vasa, som grundade, och Carl IX, som försäkrade sakernas nya ordning, voro äfven derföre båda två lika mycket folkledare som konungar; och denna charakter har hos Svenska konungar tid efter annan beständigt åter framträdt. Följden af allt detta, och då tillika i Sverige en mägtig adel 97) under medeltiden bildat sig, var först att Svenska konungadömet blef afgjordt krigiskt, och derjemte att samhällsförfattningens båda motsatser i sina ytterligheter, och utan det temperament, som ett välgrundadt, betydande och följakteligen för freden intresseradt borgarestånd skulle kunnat ge, hos oss varit i ständigt inre krig och verkat flera constitutions-hvälfningar, än någon annan monarkis Historia under samma tid kan uppvisa.

Så röjer sig under medeltiden en allmän strid mellan samhällets elementer, hvilka hvar för sig sträfvade, att göra sig sjelfständigt gällande. Resultaterna af denna gäsning voro, i deras senare bundna förhållande, stånden -- stater i staten -- men af hvilka hvart och ett föreställer en statsmagt, som en gång sökt att beherrska hela samhället. Funnes ej en Historia, eller vore den förlorad, så skulle redan betraktelsen af dessa samhällsbildningars lägen och

förhållanden till hvarannan, sådana de för forskarens öga ännu framställa sig, till en del kunna återställa den; liksom Geologen i bergens bildningar, stumma vittnen af forntida revolutioner, läser jordens Historia. Fullständigt kunna de ej här betraktas, förr än vi i följden af denna afhandling undersöka kyrkans förhållande till det verldsliga samhället. Så mycket är på förhand klart, att den strid vi nämnt, och hvars förnämsta yttringar vi nyligen följt, till sin grund var en strid mellan feodalprincipen i samhället och den republikanska. I medeltidens sista period steg slutligen den deraf verkade förvirringen så högt, att den nära hotade med en upplösning af alla samfundsband. Men tillika äro ur ingen strid större krafter framgångna än ur denna. Eller känner Historien, så långt hennes blick når, något rikare tidehvarf i detta afseende, än det som slutar medeltiden och börjar nyare Historien, oförgäteligt genom menniskosnillets största upptäckter, å hafven, himlarna, i djupet och mest inom sig sjelf, i tankans omätliga rike? Dristigt kan man säga, historien har ej ett annat sådant tidehvarf att anföra -- vet ej att nämna dess like. Alla dessa odödeliga upptäckter, all denna snillets kraft och lysande verksamhet, står åter i närmaste gemenskap med den stora samhällsstrid vi omtalt, i synnerhet med tredje ståndets och borgerliga frihetens uppkomst, hvilket för hvarje serskildt fall lätt skulle kunna bevisas, om det ej nu ledde oss, för långt ifrån vårt ämne. Striden slutades sedan parterna tillräckligen försvagat hvarandra, med att på begges bekostnad lägga en vida större magt i konungarnas hand. Med denna utvidgade konun-

gamagt, som på en gång gaf de Europeiska staterna enhet inom sig och mer sammanhang sins emellan, begynner nyare Historien. Att likväl konungamagten, i och för sig sjelf, ej kunde ge den erforderliga enheten, att den mera hade nedtvingat, än med hvarannan sämjat de i samhället anmerkta motsatserna, det har erfarenheten bestyrkt. Vårt föremål i det följande skall derföre bli, först: att i korthet visa, huru, under hvilka omständigheter och genom hvilka medel konungarna framgingo till sitt syfte, att ge staten enhet i en endas hand, samt huru de bägge motsatta samhällsprinciperna till denna yttre enhet sig förhållit — sedermera : att undersöka, huruvida en innerlig, verklig förening af motsatserna är möjlig, om Historia och Theori angående denna förening äga några läror att ge, och hvilka dessa läror äro.

(Fortsättning i nästa häfte.)

E. G. Geijer.

BEVIS OCH ANMÅRKNINGAR

a) Frågar man hvad jag i Revolutionen afskyr, så svarar jag utan betänkande: hvad jag afskyr mer än alla dess ytterligheter, hvad jag afskyr mer än Terroristernas raseri, -- ty de hoppades dock ärligt på vexten af det frihetsträd, som de i ryslig villa ansågo nödigt att med blodströmmar vatna -- är det hyckleri med allt hvad menskligheten har heligt, som Revolutionen i sin sista period, i sin utvickling och moguad framställde och nyttjade såsom medel för afsigter, i hvilka väl endast den blindaste lättro kan ana, Gud vet hvilka herrliga planer för verldens frihet och lycka: -- den egna, djupa, innerliga otron på alla dessa ideer om mensklig frihet och rätt, med hvilka man ej upphörde att vilja dåra verlden, emedan det en gång hör till menskliga svagheten att ge dem en helgad, vördnadsvärd bemärkelse: -- med ett ord, denna fulländade moraliska och politiska atheism, som sorgfälligt drog till sig och klädde sig i allt det låckande och aktningsvärda, som tidehvarfvet ägde öfrigt, tills äfven denna klädnad var förnött, eller ansågs öfverflödig. Man borde akta sig för alla återfall i den revolutionära politiken, äfven derföre att den nu är så utsliten, att ocksa den mindre klarsynte kan räkna upp dess hemligheter på fingrarna. Har vår tid något företräde, så är det genom den strängaste erfarenhet af den satsen, att ej blott ärligt varar längst, utan äfven att ingenting annat varar. Statskonsten borde veta att vara ärlig af nödvändighet; ty det är svårare än någonsin att bedraga folken.

2) Ville du införa denna regeringsform i ditt hus? — säges Lykurgus ha frågat en Demokratiens förfäktare.

3) För hela folkstammen anser jag namnet Germaner, brukadt i denna mening både af de gamla och under medeltiden, lämpligast, emedan detta namn från början ej var inskränskt till någon viss nation, utan, efter den sannolikaste tydningen, har sitt ursprung i en för alla dessa folkslag gemensam national-författning. Germani, Hermani, såsom det ock finnes skrifvet (Härmänner) — Arimanni (äremänner) samt Alemanni är det samma, och namn på fria krigare. Och kunde härledningen af namnet Gother från god; i gamla bemärkelsen det samma som fri, rättfärdigas, så hade hela stammen sin benämning af samma egenskap. Franker (frie) har samma betydelse. — Den Germaniska stammen delar sig åter i två stora hufvudafdelningar — den Tyska och den Skandinaviska, eller, som den mindre egentligt kallas, den Nordiska.

4) Emellan de båda senare kunna de frigifna sägas utgjort en serskild klass, som dock föga höjde sig öfver trälarna. "Non multum supra servos." Tacitus de mor. German. C. 25. De ofrias tillstånd var olika. Utom de, som genom skuld förlorat sin frihet (hos oss gäfträlar), och krigsfångar, synas de till största delen ha varit torpare, åboer, som mot en viss afgift brukade annans jord. Jfr. Tac. loco cit. Att äfven husträlarnas vilkor ej voro hårda, derpå kan man se exem-

pel hos Sturleson, Heimskr. D. I. s. 395 edit. Peringsk.

5) "Reges ex nobilitate sumunt." Tacit. l. c. C. 7.

6) "Insignis nobilitas aut magna patrum merita principis dignationem etiam adolescentulis adsignant." l. c. C. 13. Jemför härmed Sturleson: "Olof Haraldsson var 12 år gammal, när han första gången steg å härskepp. -- Gaf (då) hans folk honom strax konunganamn, såsom sedvänja var att härkonungar, som i viking foro, om de voro af konungaslägt, då buro de ock konungs namn. Sturles. Heimskr. Olof Helges Saga C. 4. I allmänhet är den nordiska Sagan, emedan i norden stammens ursprungliga författning längst bibehöll sig ren, den bästa Commentar till Taciti Germania, hvarföre jag ock alltid brukar den såsom sådan.

7) Så Odin (en prest som förde sin Guds namn) och hans Asar. Derföre var God i gamla språket namn på både prest och Gud, och femininum Gydja både på prestinna och Gudinna. Diar, såsom presterne äfven kallades, äro också Gudar, (Dii). -- Strabo anmerker samma sed hos Geterna; och Spanjorerna funno den i nya verlden hos Mexicanerna. Att i de äldsta Grekiska mysterierna, i den Trakiska så kallade Kabir-tjensten, presterna också buro Gudarnes namn (Jfr. S:te Croix Recherches sur les mysteres du Paganisme, Paris 1784. 8:o) är så mycket merk-

ligare, som så många andra spor hänvisa i uråldern på en gemensam (Trakisk) källa för de Germaniska och Grekiska språken, religionerna och folken.

8) "Neque animadvertere, neque vincire, ne verberare quidem nisi Sacerdotibus permissum." Tacit. l. c. C. 7. Att föröfrigt hos Tacitus presten skiljes från konungen, är emot gammal nordisk sed. Presterskapet för nationen, tillhörde konungen -- för familjen, husfadren. Så äfven hos de Gamla. "Majorum erat hæc consvetudo ut rex etiam esset sacerdos vel pontifex." Servius ad Æneid. III, v. 79. Derföre, då Romarne afskaffade konungamagten, gjorde de enkom en Rex Sacrificulus, och uppdrogo åter, vid Republikens fall, Pontificatus maximus åt Octavius, hvilket, enligt Mösers tanka, egentligen gaf honom den helgade titeln Augustus. Hos Athenienserna het den Archont, som hade uppsikt öfver Religionen, konung (Βασιλευς).

9) Denna förverkades genom alla brott af nedrig beskaffenhet, -- såsom nidingsverk, hvilka derföre ej förliktes utan straffades. Men straffet vederfors då alltid den brottslige, utom den fries rätt, hvilken han förlorat. Det är i följe af denna urgamla frälserätt, ifrån folket, (sedan det blifvit ofrälst) på de priviligierade stånden öfverflyttad, som adelsman och prest fordrade och erhöllo, att endast af sine likar dömmas, och att ej kunna dömmas till lifs- eller kroppstraff utan att förut afklädas sitt stånd eller frälse.

10) Det var ett krig, underhållet mot folkets vilja, som ådrog Olof Skötkonung Uplands Lagman Thorgnys bekanta strafftal på Alshärjar tinget. Heimskr. I. 484. Folket beslöt, att det skulle vara fred med Norrige. "Men vill du, sade Thorgny, undervinna dig de riken, som i Österväg ligga, och dina fränder och föräldrar före dig ått hafva, då viljom vi alle följa dig dertill."

11) "Ubi quis ex principibus in comitiis se dixit ducem fore, ut qui seqni velint profiteautur, consurgunt ii, qui et causam et hominem probant." Caesar de Bello Gall. VI. 22.

12) "Nec rubor, inter comites adspici." Tac. l. c. C. 13.

13) "Turpe principi, virtute vinci: turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Jam vero infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est. Tac. l. c. C. 14.

14) Derföre heter den äldsta nordiska behållna lag för ett sådant konungaföljе: Vitherlagsrätt, af viderlag, förbund, societas. Jfr. not. 18.

15) Och Riksdag, Alshärjarting eller all härens ting. "Nihil neque publicæ, neque privatæ rei, nisi armati agunt," Tac. l. c. C. 13.

16) "Si civitas, in qua orti sunt, longa pace et otio torpeat -- petunt ultro eas nationes, quæ tum bellum aliquod gerunt -- magnumque comitatum non nisi vi belloque tueare." Tac. l. c. C. 14.

17) "Hæc dignitas, hæ vires magno semper electorum juvenum globo circumdari; in pace decus, in bello præsidium. Nec solum in sua gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat. Expetuntur enim legationibus, et muneribus ornantur, et ipsa plerumque fama bella profligant." Tac. l. c. C. 13. -- Hvem kommer ej här ihog den nordiska sagans kämpar, och dessa eviga härnader, hvars dunkla rykten är det enda, som återstår af så många det gamla nordens konungaminnen? Falskt är, att här alltid se nationella krig. Det var oftast privata expeditioner af konungarna med deras följen.

18) "Gradus quin etiam et ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur: magnaque et comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus: et principum, cui plurimi et acerrimi comites. Tac. ibid. Graden i följet bestämdes genom ett högre eller lägre rum på bänken. Jfr. Knut den Stores Vitherlags Rätt, Langebek Scriptores rer. Dan. med. aevi T. III. p. 139. Den första skrifna Hoflag i norden. Kännedomen af hoflagarna, eller de för konungaföljet stiftade stadgar, är i anseende till författningens Historia högst vigtig. De blefvo källan till Privi-

legier, liksom de frias lag (Bondelagen, Lanskapslagarna) till den allmänna Lagen. Chefen för konungaföljet var näst konungen hos oss Jarlen — ursprungligen ingen nationel värdighet, utan en hoftjenst.

19) Skulle enligt VitherlagsRätten ske 8 dagar efter Jul.

20) "Materia munificentiæ per bella et raptus." Tac. l. c. C. 14.

21) "Mos est civitatibus, ultro auctarium conferre principibus, vel armentorum, vel frugum: quod pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit." Tac. l. c. C. 15.

22) "Epulæ et convictus, quamquam incompti, largi tamen apparatus pro stipendio cedunt." Tac. l. c. C. 14. Conviva Regis har i Saliska Lagen samma bemerkelse, som konungens gäst hos Skandinaverna.

23) Jfr. Nyerup: Historisk Statistisk Skildring af Tillstaandet i Danmark og Norge i ældre og nyere tider, Kjöbenh. 1803. 8:o I. B. s. 180.

24) Ännu hos Sturleson heter all den förläning, som en Jarl ägde, Veitsla. Heimskr. T. II. s. 29.

25) Dock finner man i norden Veitsla och Län åtskilda, (Jfr. Heimskr. T. I. s. 597. och Björn Haldorsons Islandske Lexicon ad voc. Veitsla) då skilnaden synes vara den, att Veit-

sla var i allmänhet Län gifvet till underhåll, Län deremot, i egentligare bemerkelse, en besittning, för hvars nyttjande en viss tjenst bestämdes. Man ser att den sistnämda bemerkelsen, som blef den vanligaste, dock i anseende till tiden bör vara den senare; ty om sådana län kunde fråga först uppstå, sedan konungens män ej mera, såsom i äldsta tider, alltid vistades omkring hans person, och tjensten således ej mera förstods af sig sjelf, utan måste serskildt bestämmas. Ej osannolik finner jag derföre Ihres mening, att af Veitsla, sjelfva ordet Vasall (Vasallus, Vassus) kommer. Feudum härleder han från samma rot, nemligen af gärningsordet veita, gifva, förläna, förplägá (såsom gäst). Andre åter af Fe (fä) penningar, eller här i allmänhet betalning, (Angl. Fee) -- och Od egendom; då Feod, eller med Latinsk ändelse Feodum, vore rätta skrifarten, och sjelfva begreppet om lön och betalning (motsatt beneficium) visar att ordet är jemförelsevis af nyare ursprung.

26) Hos oss blef detta förbudet, var således från början ej otillåtet. Upsala öda them mätte alldrig sköta eller vetá -- "Upsala öde må (konung) ej gifva eller förläna" heter det i Vestgöthalagen. Så gammal denna föreskrift ock är, så synes den dock tydligen vara gifven, till förekommande af ett redan erfaret missbruk.

27) Wer wissen will, woher wir sein,
Von Schwedenland sind wir heran.

heter det i en gammal Sweitzisk folkvisa. Jfr. Dissertat. Acad. De Colonia Svecorum in Helvetiam egressa praes. Neikter Ups. 1797.

28) Redan innan Galliens eröfring af Frankerna, synes hos dessa konungaföljet ha stigit till ett, hos de öfriga nationer ovanligt anseende och välde. Saliska Lagen, hvars första redaction går opp till Chlodvigs tid, känner re'n ej annan adel än de förnämsta i konungaföljet -- Antrustiones, Leudes (Jfr. C. F. Eichhorns Deutsche Staats- und Rechts Geschichte, Götting. 1808. 8:o Th. I. s. 107.) -- Senare gick det för dem hos andra Germaniska nationer, att uteslutande tillegna sig denna värdighet, eller att göra den ursprungligt personliga krigaradeln ärftelig. Likväl hänvisar prologen till Saliska Lagen på en äldre adel (kungsadel). Den bestod af dessa PROCERES ipsius gentis, qui -- (dum Gens Francorum adhuc teneretur barbarie -- ännu ej var omvänd till Christendomen) -- apud eandem erant RECTORES. (Stamfurstar, Konungar). Dessa lät, såsom bekant är, Chlodvig undanrödja, och låckade förmodligen deras slägtingar (den gamla adeln) genom beneficier i sitt följe.

29) Jfr. Om den Carolingiska författningen och dess urartande: Möser Osnabrückische Geschichte Th. I. ss. 229-264. 375. ff.

30) Konungens Huskarlar var deras allmänna namn i norden. Jfr. Vitherlags Rätten, Norska konun-

ga Spegeln och Sturleson. Hirdmän af Hird, Familj, och Hofmän af Hof (egenteligen hus, gård) betyda detsamma. Att samma slags namn var gängse hos Frankerna kan ses deraf, ett Chefen för Konungens Följemän (så heta de i det Norske Hirdskrå) kallades Major Domus, då således följemännen räknades till Domus Regia, hvarföre de äfven förekomma under namn af Familiares.

31) T. ex. Det allmänna namnet Senior på en Länsherre, i förhållande till sin Länsman (Junior), å'erkallar de plikter och den vördnad (den faderliga) åldern inom familjen kräfver. Af detta Senior kommer Sennor, Signore, Seigneur.

32) Hvarföre i medeltidens handlingar Miles blef liktydigt med Vasall -- hos oss Hofman med Krigsman. Derföre var Vitherlags rätten, den första Nordiska Hoflag, äfven de första Krigs artiklar (Lex Castrensis). Derföre betyder ännu i Frankrike La maison du Roi konungens hustrupper. Namnet Huskarlar hade i Norden samma militariska bemärkelse. Jfr. Iduna I. H. s. 59. En allmän Latinsk benämning var Ministeriales (tjenstemän). Viri militares qui dicuntur ministeriales heter det i ett Diplom af Kejsar Henrik IV. a. 1073. Jfr. C. F. Eichhorn l. c. Th. 2, s. 479.

33) Ur denna enda sanna och på Historien grundade princip för theorien om adel, kan också allenast förklaras, hvarföre adelsmannen ännu all-

tid anses vara sin konung personligen förpliktad, mer än andre statsborgare, liksom att adeln är företrädesvis krigsstånd; emedan den härstammar ur det gamla Maison du Roi, eller konungens krigiska hushåll. Denna samma härstamning vitsordas äfven deraf, att adel från hofämbete ännu alltid är oskiljaktigt, och att äfven i de länder, der detta stånd mistat eller begifvit sig från alla sina öfriga företrädesrättigheter, en oadlig hofman likväl alltid blifver en contradictio in adjecto.

34) Ingenting har mera förvirrat begreppet om hela medeltidens författning, än de olika åsigterna af de så kallade Ministeriales (ett allmänt namn på Hofbetjening), då de än förekomma som ofria, och derigenom så långt skilda från Länsmännerna, att en sådans gifte äfven med den förnämsta tjenstemans dotter ansågs för mesalliance (Remer Handb. d. Mittl. Gesch. p. 236.); än åter tydeligen heta och äro både Nobiles och Liberi (Jfr. Möser Osnabrück. Gesch. Th. 2. p. 119.) -- Upplösningen på motsägelsen synes vara, att sedan den första Länsadeln redan blifvit ärftelig, kommit i ett mer oberoende förhållande till konungen, samt ej mer personligt omgaf honom, den ej i början velat erkänna dem för likar, af hvilka de efterträddes i den personliga uppvaktningen vid hofvet, hvaribland någon gång äfven flere af verklig ofri börd torde ha kommit till magt och anseende. Emedlertid gaf konungens omgängelse och nåd dessa nya samma värdighet och magt, som den en gång hade gifvit

de förra, och hvarje ny uppsättning af Ministeriales slutade med att bli Länsadel. Jag anser således Ministerialitets- och Länförhållandet för ursprungligen det samma, så mycket mer som Historieskrifvarne sjelfve måste erkänna, att det förra öfverallt i fortgången öfvergick i det senare. Jfr. Eichhorn l. c. II. Th. s. 902. I anledning af hvad som nämndes om de ofria kan anmerkas, att Tacitus redan säger det sådana uppstego (genom konungagunst) både öfver de fria och adeln, hos de Germaniske folkslag, som regerades (quæ regnantur) l. c. C. 25 I Longobardiska och Burgundiska lagarne värderas konungens träl, lika med fri man, hans frigifne lika med adel. Till de nationer, som kände en större kungamagt, räknar Tacitus Suionerna (Suionum civitates — in oceano) C. 46. Anledningen till denna mening om en vidsträcktare konungamagt i det gamla Svearike, än hos de öfrige Germaner, finner jag deri, att hos oss konungarna längst bibehållit den presterliga myndigheten, då de hos de öfriga snarare blifvit förbytta till mera egentliga Chefer för krigsståndet.

35) Nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur, nisi nobis et unicuique proprio seniori, ad nostram utilitatem et sui senioris. Caroli Magni Capit. 2. a. 805. apud Baluz. "Lendirmän skulu hafva vald til at taka ser men till traustz (in truste) en kongi sinni til styrks och semdar med Huskarls nafne." Nordske Hirdskraa (af K. Magnus Lagabäter circa 1273) Ed. Dolmer. Kjöbenh. 1666. 4:o p. 119.

36) Riddarvärdigheten var mästargraden; Lärlingarne kallades hos oss Svenner, Knapar, Väpnare, män af vapen. Inrättningen påminner om det gamla krigiska konungaföljet, som också hade grader.

37) Jfr. Heeren om korsstågens följder. Strengn. 1816. s. 162. -- Utöfver korstågsperioden går ingen annan adel än kungsadel (här och der -- mest i och från norden) bevisligt med sina anor.

38) Föremålet -- för att tala i Scholans språk, -- är i ursprungliga förbindelser ej ett abstractum, utan ett concretum.

39) Som sådan visar den sig i det nordiska fosterbrödralaget, och af ålder i de flesta ordens förbindelser. Af dylika fördrags natur, att ej i ord kunna fullständigt uttryckas, kommer äfven, att vid deras afslutande företrädesvis symboliska handlingar af alla folkslag användas. -- Så i giftermålet. Så i den gamla nordiska vänskapsförbindelsen. De contraherande gingo under jord tillsammans, som det hette, d. v. s. lade samma jordtorfva på sina hufvuden, till tecken af trohet i döden, och drucko tillsammans en dryck, hvari droppar flutit af begges blod. Af samma ursprung äro alla ordens-receptioner. Den symboliska handlingen vid anträde af tjenst i huset, var hos oss af ålder handtaget: och äunu, der gamla seder hållas i ära, önskar den nye tjenaren ett handtag af sin Herre; hvilket hos de förnämare blifvit förvandladt i hand- och kjortelkyssning,

eller en nådig nick. Sjelfva det nya tjenstehjonets första nedsittande till bords, är hos allmogen ännu symboliskt, liksom hos de gamla att ha ätit och druckit ur samma kärl var symbol af den helgade värdskaps-förbindelsen. -- Alla feodalsystemets fördrag voro symboliska, ej blott af brist på det skriftliga ordet, utan till sjelfva sin natur. En Historia om dem i detta afseende vore intressant.

40) Detta krigskamratskap, som emellan Länsherre och Vasall, subordinationen oaktadt, införde ett förhållande af likhet, var den enda ingång den republikanska principen, (så djupt rotad i den gamla Germaniska frihetskänslan) hade sparat sig i feodalsystemet. Vitherlagsrätten, den äldsta skrifna nordiska Hoflag, andas helt och hållet denna likhet, hvarpå ett merkeligt exempel förekommer i Sveno Aggonis Historia Legum Castrensium Regis Canuti Magni apud Langebek l. c. T. III. p. 150. K. Knut den store bröt sjelf först denna lag, i det han i vredes mode (i dryckenskap säger Saxo) nedhögg en af sina hofmän. Hela hans krigiska hof grep då till vapen och öfverlade med strängaste alfvar om konungen skulle straffas till lifvet; ändtligen beslöts att konungen, nedfallande på ett midt i församlingen (huskarlastämman) lagdt hyende, skulle afvagta dommen; hvilken han underkastade sig. Då uppreste de honom och gåfvo honom förlåtelse, med vilkor, att tillgift för ett dylikt brott alldrig mer skulle äga rum, utan den skyldige antingen straffas till lifvet, eller med nidingsord utstö-

tas. K. Knut betalte sjelfvilligt stora böter i försoning. — Ur sådana grundsatser blir Vasallernas krigiska trotsighet, oaktadt personlig afhängighet, förklarlig.

41) Att det, som göres utöfver och utom den lagliga förbindelsen, säges ske ex nobili officio, visar ock den nära förbindelse hvari allt språkbruk sätter ära och adel.

42) Hvarföre hos oss man, i afseende på personliga förolämpningar, står ej blott under allmänna lagen, utan under Duellsplacatet.

43) Innan man anför lifegenskapen (hvilken hårdaste slags afhängighet dock alldrig var allmän, då ofriheten hade många grader) såsom bevis häremot, bör man betänka, huru litet det föll denna tidens menniskor, mer styrda af sed än lag, in att vilja byta herre eller hem. Ty all sed är hemsed. Lifegenskapen är blott den lägsta graden af samma personliga afhängighet, hvari ock adelsmannen stod till sin konung, och den lifegne hörde under adelsmannens husrätt, såsom denne under konungens husrätt (Hofrätt) — endast faller det obegränsade i alla sådana förbindelser här skarpare i ögonen, emedan den ej mildrades af den slags likhet, som krigskamratskap medför. Vi göre orätt, att vid denne lifegenskap tänka oss allt det förtryck, som möjligen kan utöfvas. Det kommer deraf, att vi äro oändligen längre komna i erfarenheten, att förtryckas och förtrycka. Denna vinnes ej utan genom borgerliga ordningens och lagarnas tillhjelp, och finnes fullkom-

ligt endast der, hvarest en stor summa af administrations-klokhet byter om princip och blir förtryckets medel; ty blott med borgerliga ordningens former, kommer man menniskan i godo och ondo nära på lifvet. Der dessa former ännu äro i sin naturliga enfald och outbildade, der måste det starkaste godtycke snart tröttna, emedan det öfverallt stöter emot andras godtycke. I Asiens Despotier kan en tyrann väl verka hastigt förstörande, som ett åskväder, men han känner ej konsten, att i tusende små canaler leda förtrycket, såsom ett tärande gift, in i hyddorna och hushållen. Endast der en sådan Herrskare eller hans Satraper personligen framgå är förödelse, hvilken den i stråten boende fördrar som en naturolycka. Den som håller sig fjerran, är säker. Hvar man behåller föröfrigt i hög grad sin naturliga frihet, emedan ingen förstår att betaga honom den, hvarföre också Asiaten, i förhållanden man mellan man, är ofta sjelfständigare, manligare, rent menskligare än Europeen. Blott den despotism är ej endast förskräcklig, utan äfven afskyvärd och ohygglig, som brukar alla den borgerliga ordningens medel till sina ändamål. Detta inträffar i synnerhet, då eröfrande republiker sluteligen komma under Imperatorers styrelse, och hela massan af en med republikansk fulkomlighet utbildad administration blir en machin, som en endas godtycke sätter i verksamhet. Då först kan det förtryck finnas, som gör hvart enda andedrag tungt — så mycket förhatligare, som i sådana revolutioner de gamla frihetsnamnen (ca-

dem Magistratuum vocabula. Tacit.) och äfven frihetsmaximerna (de liberala ideerna) till utseendet länge bibehållas; hvilket gör hela författningen till en lefvande lögn. Se Romerska Imperators Historien och Napoleonismen!

44) Historien och sakens natur visar, att så förhållit sig öfver allt, hvarest ordentliga stater uppstått. Att uppge sin naturliga frihet, dertill kunna ej ensamt naturtillståndets oordningar förmå menniskorna. Det fordras till denna största af alla förändringar, som ingen blott negativ orsak gör tillfyllest att förklara, en positiv grund. Men en sådan kan endast finnas i de religiösa bevekelse grunderna, enligt det välde, som det högre systemet i menniskan förmår utöfva utöfver det lägre. Religionen förmedlar alla det jordiska samhällets olikheter, genom läran om det himmelska, ursprungliga samhället, med hvilket menniskan redan här står i förbindelse, och till hvilket det är hennes bestämmelse, att, skild från tidens band, återvända. Ju kraftigare ideen om detta eviga samhälle (Guds rike) af en Religion framställes, ju större timliga uppoffringar kan den af menniskan fordra. Frågar man således hvad som skiljer naturtillstånd från stat, så är det enda af sund Philosophi och Historia rättfärdigade svaret: en positiv religion -- Så är det theologiska begreppet om cultur, att det är en seger på den gamla naturen, det rätta.

45) Sturleson Ynglinga Saga C. 2. och 20. Jfr. Björn Haldorsons Isl. Lex. och Loccenii Lexicon juris Sviogothici ad. voc. Drott.

46) Ubi regnator omnium Deus cætera subjecta et parentia Tac. l. c. C. 39.

47) Tacitus nämner Sacerdos civitatis såsom en serskild värdighet -- l. c. C. 10.

48) Sturleson l. c. C. 20.

49) Hund, Hun, som äfven läses och skrifves Chun, betyder 100. Af Chun är Kunig, Konung, Kung, Hundrademan (centurio, centenarius). Redan Tacitus nämner, tillika med den militariska indelningen efter 100, att en äretitel uppstått af detta tal. Quod primo numerus fuit, jam nomen et et honor est. C. 6. Jfr. Ihre Lex SvioG. ad vv. Konung och Hundrade.

50) "Sedan spriddes riket och konungadömet i ätter, såsom desse grenade sig," säger Sturleson (l. c. C. 40.) då han beskrifver uppkomsten af de många Underkonungar, som Ingiald Illråda sökte utrota.

51) Alla kropps och lifsstraff äro ur curia Domini (Möser l. c. I. 22) och ursprungligen främmande för de frias lag, så litet beroende af en Herres vilja, att Angelsaxerna till och med ej ville tillåta sina Biskopar, att af egen myndighet ålägga fastor, såsom andelig penitens, utan lagligen bestämde sådana der de fordrades. -- Förträffligt äro den Germaniska författningens grundsatser utvicklade af Möser.

52) Non casus et fortuita conglobatio turmam aut

cuneum facit, sed familiæ et propinquitates. Tac. Germ. C. 7.

53) Pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Tac. l. c. C. 12. Läser man på förra stället et i stället för vel, så vore detta det gamla Nordiska treskiftet af böter, mellan konungen, häradet (communitas, civitas) och målsäganden. Konungens andel tillkom honom som allmänna fredens försvarare, men är troligen yngre än häradets (Jfr. Burman Critisk afhandling om provinslagarna, i Vitt. Ac. H. D. 6. s. 255). Enkannerligen var konungen målsman i brott mot de senare så kallade kungliga frederna, hvilka voro freder sensu eminenti, såsom hos oss Tings-Hem-Qvinno- och Kyrkofrid. Brott mot dessa var egentligen, hvad Lagen kallar brutet Edsöre, och gjorde förbrytaren fridlös i allmänhet eller öfver hela riket. Innan dessa freder bestämdt blefvo kungliga, synes det tillhört konungen med national församlingen eller på alshärjartinget, att för hvarje serskildt öfverklagadt fall förklara Edsöret brutit, och dermed dömma den brottslige till allmän fridlöshet, eller det högsta straff för en fri. Så förklarar jag mig äfven Tacitus: Licet apud concilium quoque discrimen capitis intendere. C. 12. Enligt ÖstG. L. Räfst. B. 2. Fl. skall Edsöre dömas med konungs nämnd.

54) ÖstG. Lag. Dr. B. 5. Fl. Jfr. WestG. L. Ting M. B. 12 Fl.

55) Bondäsun skal Laghmadher varä, thy skulu aller

Bänder valdä med Guds miskund. WestG. Lag. Ting M. B. I. Fl.

56) De äldsta bibehållna ämbetstitlar hos oss äro Lagman, Häradshöfding, ända till Tolfman, Sexman, Fjerdingsman; af hvilka de tre senare ha afseende på sjelfva Häradernas olika indelning. Alla äro urgamla, och af rent republikanskt ursprung.

57) När konungen red Eriksgata gafs och togs sådan gislan vid hvarje Landskaps gräns. Då k. Ragvald Knaphöfde kom till Westgötha-Landsting utan denna ceremoni, slogo Westgötharna ihjäl honom, "fore tha savirdhing (sidvördnad) han gjördi allum Wetsgöthom." Konungalängd vid WestG. L.

58) Derföre kunde ännu i 11:te seclet en utlänning så döma om den Nordiska författningen, som vore den, utom i kriget, rent demokratisk. Domi pares esse gaudent, in proelium euntes omnes obedientiam præbent Regi. Adamus Bremensis de Situ Daniæ. -- Det har alltid varit Svenske konungars sed, säger Olof Skötkonung sjelf till folket, efter Lagman Thorgnys skarpa tal på tinget -- "att de låtit Bönderna råda med sig." Sturles. Del. I. s. 485.

59) Vi, som äro så goda som du, erkänna dig för vår Herre och konung med vilkor, att du aktar våra fri- och rättigheter; i annat fall ingalunda. Så lydde de gamla Arragoniska ständernas Hyll-

ningsed. I samma mening hyllades konungar i Norden.

60) De Westgothiska, Saliska, Burgundiska, Ripuariska, Allemaniska, Bäjerska, Longobardiska, Frisiska, Saxiska, Thüringska Lagarna. A. Georgisch Corpus Juris Germanici antiqui. *Halæ* 1783. 4:o.

61) Såsom i Westphalen. Mösers Osnabr. Gesch. I. 243.

62) Jfr. v. Savigny l. c. C. 4. Ueber Germanische Gerichts-verfassung; och C. F. Eichhorn l. c. Th. I. s. 203.

63) Derföre, då förlikning förutsätter förolämpning, var all Germanisk Lag hufvudsakligen Criminal-Lag, -- och denna samma Criminal-lag tillika det enda Jus publicum. -- Detta jus utbildades oupphörligt genom praxis, och var en fortgående, allt mera bestämd förlikning mellan samhällets medlemmar. Det var domarens plikt, att i hvarje nytt fall förmedla och utfinna rätten, hvarpå domen fästades vid lagen. Så genereras ännu alltid the common Law i England efter analogien af præjudicater. Endast en sådan analogi och consequents gör lagväsendet till ett lefvande väsende. Utan denna oupphörligt bibehållna continuitet, som gör lagen till ett nationalmedvetande, och ger den ett slags personlighet, är den i hvarje fall ett blott abstractum, som i tillämpningen lemnar godtycket fritt spelrum. Just emedan den motsatta principen,

nemligen att all dom är bunden vid præjudicater och analogi, är i England herrskande, kan det också der vara grundsats, att hålla sig vid lagens bokstaf, der denna är gifven. Ty bokstafvens anda fins förut, och är ingen annan än den continuerliga consequens i tillämpningen, som vi nyss kallat Lagens personlighet och lif. Mig synes att i dessa olika åsigter af Lagen, som ett abstractum, och af lagen såsom ett lefvande, sig utbildande continuum, concretum, ligger egentliga skiljaktigheten emellan de i Tyskland nyligen uppkomna stridiga Scholor i Juridiken, som temligen oegentligt kallas den Rationella och den Historiska. -- Söndringen är här den samma, som redan röjt sig och allt vidare kommer att röja sig i alla vetandets delar, emellan det atomistiska, abstracta, och det dynamiska lefvande sättet att se sakerna.

64) Och detta från tolfte året enligt angelsaxisk lag. Ll. Henrici I. hos D. Wilkins Leges anglosaxonicæ, Lond. 1721. F. p. 241. Jfr. Möser l. c. s. 76. Eichhorn l. c. I. 204.

65) I min tanka uppstod all Länsrätt ur Gårds- eller Hofrätt (ex jure Curiæ) ehuru den senare, egenteligen använd på ministerialerna, sedermera finnes skild från läns-rätten och de mångfalldiga sätt, hvarpå länsförhållanden ägde rum.

66) Jfr. Ihre Lex. Sveog. ordet Tukka -- Ett af mig oriktigt förstådt sälle i ÖstG. Lagen Dr. B. Fl. 14, har en gång gifvit mig anledning att påstå (Dissertatio de Mutationibus Imperii in Suecia

ab exstincta Fam. Lodbrokiana usque ad dominationem Folkungorum Ups. 1816 P. II. p. 15) det först i Birger Jarls tid dråp på en konungens man gäldes hos oss lika högt, som på en fri man. Misstaget, uppkommit genom en förblandning af Tukkaboten (hvilken af Birger Jarl förhöjdes) med de egentliga böterna, får jag härmedelst rätta.

67) WGL. Ting M. B. på ett annat ställe ger samma lag Länsmannen ej vitsord emot Bonden, i fråga om rågångsstridigheter. Egho Bönder By, ok annan Ländismän. Skil them a, tha äghu Bönder vitu ok eigh Ländismän Bya therrämälli. Jord B. Fl. 9.

68) Den af våra Jurister efter Stjernhöök antagna satsen, att nämnden egentligen blott ransakade och domaren dömde, är utan grund. Nämnd och domare dömde, som än i dag, tillsammans både om factum och lagens tillämpning. Och det var af ålder så gemensamt i alla Germaniska nationers Rätt, att det är en egen Historisk uppgift att kunna förklara, hur i England det afvikande bruk uppkommit, att nämnden (Juryn) blott dömer om factum (Jfr. Savigny lib. cit. Th. I. s. 216).

69) I den ofta åberopade Vitherlagsrätten nämnes såsom en merkvärdighet, att den stod i 8 konungars tid i full kraft, innan det första brott mot den kunde med böter försonas; hvilket först hände i K. Nilses dagar (steg på Danska thronen 1104), emedan den brottslige (som sårat en medbroder)

hade så mägtig slägt, att den svage konungen ej vågade på honom använda lagen i hela dess stränghet, enligt hvilken förbrytaren med nidingsord skulle utstötas, utan tillät böter för brottet; hvilket sedan blef antagen sed. (Langebek l. c. T. III. pp. 152, 162.) Från den tiden, klagar Saxo, förföll ock all krigsdisciplin. För att äga ett Svenskt, ehuru temligen sent exempel på Hoflagens stränghet, jemföre man k. Magni Erikssons Gårds-rätt af år 1319, utgifven af Hadorph efter Björköa-Rätten. Den godkänner ej böter för något, äfven det minsta brott i konungens gård, allt går på frihet, hud, lem' eller lif. (Ett undantag, §. 12, kan anmerkas, då man med våld röfvar af annan -- förmodligen af konungarnas öfriga undersåtare, som ofta, erforo Hofmännens våldsamhet -- till mindre än en half marks värde, hvilket måtte bötas med 40 mark) -- En ädlare, mer på ära beräknad anda, råder i de gamla Hoflagarna.

70) Af konungarnas Gårdsrätt äro äfven Hofrätterna i sitt senare skick uppkomna, hvilket ses ej blott af namnet, ty Hofrätt och Gårdsrätt är detsamma, utan äfven deraf, att de ännu alltid äro en priviligierad domstol för adel. Från Gårdsrätt blefvo de Läns-rätt och sluteligen, emot sin princip, en högre instans i allmänna rättegången, sedan man från dem skiljt den egenteliga Gårdsrätten, nu Borgrätt. Anomalien i hela inrättningen, hvilken egentligen var hos oss en imitation efter Tyskland, der Feodalformerna i rättegången utträngt de nationella, visar sig äfven

deri, att ehuru Hofrätten här vid sitt instiktande var ämnad att döma konungs dom, den likväl innan kort oförmärkt, och sluteligen erkändt, åter fick en domstol uppöfver sig, i Rådet, och sedan i konungens Nämnd och Justitie Rådet. Det var ett genom en tyst nödvändighet utkrafdt återställande af det nationella elementet i den högsta instansen, hvaraf likväl alltid den olägenhet följt, att Svenska rättegången nu har 4 instantier i stället för de tre naturliga. Vare detta sagdt utan allt åsyftadt klander på Hofrätterna, för hvilka jag såsom Domstolar serskildt betraktade, och såsom de största practiska scholar för Svensk Jurisprudens har den högsta vördnad; som de ofta bättre än andra förtjena.

71) Ne pati quidem inter se junctas sedes. Tac. l. c. C. 16.

72) Under Kejsar Otto I., i 10:de seklet, enligt Simonde Sismondi Histoire des Republiques Italiennes du moyen âge: Zürich 1807 T. I.

73) In Civitatum quoque dispositione ac Reipublicæ conservatione antiquorum adhuc Romanorum imitantur solertiam. Denique libertatem tantopere affectant, ut potestatis insolentiam fugiendo, Consulum potius quam imperantium regantur arbitrio: Säger ett samtida vittne, Biskop Otto af Freysingen, († 1185) om de Lombardiska republikerna. De gestis Friderici I. Lib. II. c. 13.

74) Detta den gamla Romerska Municipalförfattnin-

gens och med det samma Romerska Lagens oafbrutna fortfarande under medeltiden, hvarigenom en hel, förut saknad, länk emellan gamla och nyare verldens samhällsskick återställes, är det vigtiga resultatet af v. Savigny's classiska verk: Geschichte des Röm. Rechts im Mittelalter.

75) Se bevisen för allt detta hos v. Savigny. I. Th. ss. 90. 254. 257. 283. 342. ff.

76) Inter Romanos negotia causarum Romanis legibus præcipimus terminari. Constit. Chlotarii (omkring år 560.) Baluz T. I. p. 7. Ett dylikt stadgande förekommer i Prologen till Burgundiska Lagen, och samma grundsats erkännes i de Longobardiska. Leg. Liutprandi VI. 37. Af alla de på Romersk grund invandrade Germaniska nationer, ha blott West- och Östgöther — mera bildade än de andra — tidigt, ehuru på olika sätt, försökt att lagligen sammansmälta Germaner och Romare, hvilket hos de öfriga endast med tiden och liksom af sig sjelft skedde. Den store Östgötha Konungen Theodorik gjorde Romersk lag gällande äfven för sina Göther genom en egen dertill ämnad Lagbok, det så kallade Edictum Theodorici (vid år 500.) Westgötha Konungarna gjorde åter i följden Göthisk rätt gällande, äfven för sina Romerska undersåtare. Dock måste härvid merkas, att Theodoriks Edict lemnade Göther och Romare hvar för sig vid sin egen lag, utom

i de fall, för hvilka Edictet innehåller uttryckliga föreskrifter, och att de Westgöthiska Konungarna från början voro så föga obenägne, att tillåta sina Romerska undersåtare vid dessas egen lag, att Alarik (reg. 484 till 507) tvertom för deras räkning föranstaltade ett eget utdrag af Jus Romanum, det så kallade Breviarium Alaricianum. Ett sådant förekommer äfven hos Burgunderne: Lex Romana Burgundionum vulgo Papianus.

77) De inskränkningar, som härvid äro att iakttaga, se hos v. Savigny l. c. Th. I. s. 92.

78) Bevisen se hos v. Savigny Th. I. Kap. V.

79) Heeren, Korstågens följder. s. 183. ff.

80) Simonde Sismondi Histoire des Republiques Italiennes du Moyen Age T. II. p. 116, 197.

81) J. v. Müller Allg. Geschichte Th. II. s. 223.

82) C. F. Eichhorn l. c. Th. II. s. 483. not. a.

83) Sammanfattningen af en stads jura municipalia, och tillika det område, inom hvilket de gälde, hette i Tyskland Weichbild: ett ord om hvars etymologiska härledning Tyska författarne äro oense. Men det kommer tydligen af det Nordiska: Vik, som betyder borg. Weichbilds-Recht är det samma som Birke-rätt, Borgare-rätt.

84) Rühs Handb. der Gesch. des Mittelalters. Berlin 1816. 8:o. s. 584. – Cölln hade under Romarne haft Jus Italicum.

85) Robertson l. c. D. II. s. 236.

86) Eichhorn l. c. Th. II. s. 560.

87) Jordägaren öfvade till och med, på sina ställen, en dylik confiscations-rätt, (liksom vid skeppsbrott,) i fall, vid varors förslande öfver hans ägor, en vagn sönderbröts. Remer l. c. s. 279.

88) Jfr. Robertson K. Carl V. Hist. Inledn. D. I. s. 224. D. II. s. 243.

89) Guibert Abbot af Nogent. "Exsecrabiles illæ communiæ, in quibus contra jus et fas violenter servi a dominorum jure se subtrahunt." Du Cange ad v. Communia.

90) Heeren l. c. s. 206. Eichhorn l. c. Th. II. s. 605. Robertson D. II. s. 204. — Denna här nämnda rätt utgjorde nästan en stående punkt i alla de Privilegier, som städerna af Furstarne för sig utverkade, och ansågs vara oskiljaktig från stadsrätt. Likväl gäller om denna rättighet det samma som om all stadsrätt, att den förr var tagen än gifven.

91) Egenteligen tjäldborgare, hvaraf kelkborgare blott synes vara ett förderfvadt uttal. Ty den naturligast sig erbjudande härledningen är, att ordet kommer af det fornsvenska tjäll-

der, rå eller gräns - (Tjälldrustenar, gränsestenar, WGöt. L. B. B.) - och att tjäldborgare således var den, som bodde inom stadens område eller råmärken (Pfalen - hvaraf Pfalbürger), ehuru ej inom dess murar.

92) Tornerspelen voro t. ex. Adelns högsta nöje. Nürnberg förböd, genom en egen förordning, att ingen dess borgare måtte tornera inom eller utom staden. Man finner Riddare-orden inrättade i städerna, enkom för att förlöjliga Ridderskapet.

93) Sismondi l. c. T. II. s. 245.

94) Jfr. J. v. Müllers berättelse om revolutionen i Zürich, som gaf Skråen derstädes öfvervigt i styrelsen, Schweitz. Geschichte. B. 4. C. 2.

95) Hume, History of England C. XII.

96) Mezerai Abrégé Chron. de l'Hist. de France T. II. p. 119.

97) Jfr. Robertson l. c. Inledn. och 3 Boken.

98) Den gamla Svenska Adeln var ej, såsom den öfriga Europeiska, i afseende på sin uppkomst till större delen Länsadel, utan mest Kungsadel, nära befryndad med de regerande slägterna. Deraf dess stora magt och anseende äfven före alla privilegier; deraf dess högtfarande anda i alla tider.

OM

SKANDINAVERNES FORDNA UPPTÅCKTSRESOR TILL NORDAMERIKA.

Ibland de stora händelser, som, vid det femtonde seklets slut, i den gamla verlden beredde en ny sakernas ordning och till våra dagar, genom verldshandelns gång, hufvudsakligast ledt och bestämt den europeiska bildningen, i vidsträcktaste mening tagen, var upptäckten af en ny Verldsdel, hvars omfång och hvars skatter, genom derpå följande upptäcktsresor, snart blefvo närmare kände och undersökte. Denna händelse inträffade, sedan nya stater i det södra och vestra Europa blifvit, på ruinerna af gamla murkna välden, bildade af de friska folkstammar, som från Norden utvandrat. Under sitt nya luftstreck bevarade dessa länge den brinnande, okufvade lust efter äfventyr och den oroliga anda, som öfver haf och land vill se sig om i verlden, hvilket var Nordmanna-lifvets karakter, hvars yttringar i mångfaldiga directioner utgöra morgonen af den nya Historiens dag, som vid denna tidpunkt uppgick öfver Europa. En man från denna tid och i denna anda var Christopher Columbus, som vågade framåt besegla vestra Verldshafvet, för att för Europeerne öppna vägen till Amerika.

Om, före Columbi' upptäcktsresa, denna nya Verldsdel varit bekant för den gamla verldens folk, har i senare tider varit föremål för flere lärdes un-

dersökningar. Man har i Venedig, ibland de ännu icke nog bekanta skatterna uti St. Marci Bibliothek, träffat tvenne Chartor af Andrea Bianco år 1436, hvaruppå, längst bort i Atlantiska hafvet, på höjden af Gibraltars sund, en större ö Antillia och norr om denna, ungefär på höjden af Cap Finisterre, en mindre ö, Isola de la Man Satanaxio är tecknad. Häröfver har Vincenzio Formaleoni i Saggio sulla Nautica antica de' Veneziani, Venedig 1783, 8:o 1) anställt sina undersökningar; i följd hvaraf han, troligen hänförd af namnens likhet, förmenar att med Antillia någon af Antillerna utmärkes och att således de gamle längst tillbaka verkeligen haft kunskap om Amerika, eller åtminstone känt den grupp af öar, som ligga framför midten af Amerikas stora continent och under namn af Antillerna sedermera blifvit bekanta; men att denna dunkla kunskap småningom alldeles förlorat sig i mörker, till dess Columbus för efterkommande åter öppnade vägen till ett förloradt land, och tillägger Formaleoni den betraktelsen: "Non è percio minore la gloria di Colombo, che seppe ritrovare una terra perduta, e aprirsi il passagio all' opposto emisfero."

Då man närmare betraktar den charta Andr. Bianco efterlemnat och som utgör sjelfva grunden för senare tiders undersökningar i detta ämne, blifver Formaleonis afhandling icke nog tillfredsställan-

1) I denna Skrift finnes vid slutet en särskild afhandling: Illustrazione di due carte antiche della Biblioteca di S. Marco, che dimonstrano l'isole Antille prima della scoperta di Cristoforo Colombo, - som här åberopas.

de. Detta har ock gifvit anledning till nyare undersökningar i Franska National-Institutet, i hvars Mémoires för 1806 N. Buache meddelat Recherches sur l'île Antillia et sur l'époque de la découverte de l'Amérique 2). Hans märkvärdiga undersökningar i detta ämne hafva ledt honom till det mer antagliga resultat, att ön Antillia och Isola de la Man Satanaxio, hvilka på Andr. Biancos charta förekomma, rimligare böra sökas i den Archipelag, som bildas af Azoriska öarne. Genom granskning af äldre författares underrättelser och en ännu äldre charta af Fr. Picigano i Venedig af år 1367, som funnits i Hertigens af Parma Cabinet, söker han visa att Antillia troligast är Saint-Michel och Isola de la Man Satanaxio, hvarom Formaleoni ingenting visst vågat bestämma, är Pico bland Azorerna, bekant för sin Vulcan och deraf i forntiden kallad Mont de Satan, på samma sätt, och af lika skäl, som Teneriffa ibland Canarieöarna, på de äldsta chartor, kallas Isola del Inferno 3).

Såsom en följd af sina undersökningar, tillerkänner Buache Columbus hela äran af Amerikas upptäckt, emot Formaleonis hypothes. "Il résulte -- yttrar han sig vid slutet af sin afhandling - de ces diverses considérations, que l'île Antillia n'étoit point une des îles de l'Amérique, et

2) Mémoires de L'Institut des Sciences, Lettres et Arts. Tome VI. Paris 1806. Mémoires de la Classe des Sciences Mathématiques et Physiques. Sid. 1-29.

3) Under detta namn förekommer Teneriffa på ofvan anförda charta af Picigano.

qu'ainsi l'Amérique n'étoit point connue avant le premier voyage de Christophe Colomb. C'est à ce navigateur seul qu' appartient toute la gloire de la découverte du Nouveau-Monde." 5)

Sedan vi således, för att leda oss till vårt föresatta ämne, framställt resultaterne af tvenne berömda Litteratörers forskningar, vilja vi visa, att dessa undersökningar äro långt ifrån att vara till fullo slutade och ämnet så afgjordt, som Buache i sin Memoire synes förmoda. Hvarje inveckladt ämne vinner på att granskas från flera sidor, och detta gäller äfven här. För det södra Europas lärde torde det i början förefalla nog främmande, att våra Nordiska urkunder i detta ämne kunna ännu lemna några närmare upplysningar. Men det förhåller sig ändå så. Ehuru den lärde Torfæus, för mer än ett sekel sedan, sammanskref sin Vinlandia och Grönlandia Antiqua, synas dock våra Nordiska urkunder för det södra Europas lärde vara föga kände, hvilket har gifvit oss anledning, att öfver detta ämne uppsätta några underrättelser, såsom en fortsättning af Buache's undersökningar. För dem, som förut gjort sig bekante med de herrliga Sagokretsar, hvilka troget förtälja de fordna Skandinavers kämpalif och vikingalust, är denna korta historiska framställning om Skandinavernes fordna upptäcktsresor till NordAmerika för ingen del främmande.

De dunkla minnen, som omsväfva vår Historias början, tala redan om upptäcktsresor till förr obesökta land. Fundin Noregur är i sig sjelf,

4) Mémoires, sid. 28.

fast i mindre scala i anseende till närheten, ej annat än en sådan berättelse om ett uttåg från Sverige till Noriges södra landsändar. Tidigt vågade den unga Vikingen, att försöka sina krafter på sjelfva verldshafvet. Redan vid medlet af 9:de Seklet var Island för Nordboerna bekant, och för den eviga snö, som öfver molnen gömde dess bergspitsar, gåfvo upptäckarne denna ö namn af Snäland. Gardar Svafarson, en Svensk, kringseglade sedan ön och kallade den efter sitt namn Gardarsholm. Efter honom följde Norrmannen Floke, som gaf henne sitt ännu bestående namn Island. Genom en politisk omhvälfning i Norige, fick denna ö kort derefter en coloni från Norden. Det stora företag, att bringa Norige under en endas välde, försökte och utförde Konung Harald Hårfager med lyckligare framgång, än hans ättefader Ingiald (Illråda) i Sverige. Undan Allherrskarens tvångsmakt utflyttade blomman af Noriges ädlaste, med sin frihet och sina minnen, till Island. En Ingolf var deras anförare och blef Coloniens stiftare. Detta skedde vid år 874. Här vidtaga redan Isländarnes skriftliga urkunder, och man kan derifrån sedan med full visshet följa Skandinavernes sjöresor. Hundrade år efter Islands colonisering upptäcktes Grönland 5). Det var en Norrman, Eric Raude hette han, som seglade från Island vid år 981 och träffade nordligt ett nytt land, som då för tiden hade så mildt klimat, att upptäckaren, för fältens yppiga grönska, kallade det Grönland. Vid återkomsten till Island var det således för Eric Raude icke svårt, att öfver-

5) Jfr. vidare Landnama Sag. Torfæi Grönlandia.

tala Isländarne, att taga det nya, herrliga landet i besittning och der anlägga ett nybygge. Företaget vann genast bifall, så att Eric Raude, ungefär fyra år efter sin upptäckt, vid år 985, på en flotta af 25 skepp öfverförde de första nybyggare till Grönlands östra kust. Här hafva vi stamhållet för Skandinavernes upptäcktsresor längre bort, hvarom Are Frode, Sturleson, Landnama och Eyrbyggia Sagan m. fl. förtälja. Efter den anvisning dessa urkunder lemna, skola vi i korthet försöka att historiskt utveckla vårt föresatta ämne.

Vid 11:te Seklets början, ungefär samma tid den herrlige Olof Tryggvason uppträdde i Norige och der kämpade för Christendomen, vidtaga de första underrättelser om dessa upptäcktsfärder. Såsom Island och äfven Grönland, på visst sätt, voro från Norige ursprungligen coloniserade, ville Noriges Konungar tidigt anse dem för lydländer under Norige, hvilket dock sent nog och ändå aldrig rätt fullkomligt ville lyckas. Emedlertid lät Olof Tryggvason deraf icke hindra sig i sitt fromma nit, utan sände tidigt Missionärer, för att i dessa aflägse länder utbreda Christna Läran. I anledning häraf kommer Sturleson, i Olof Tryggvasons Saga, uti en episod 6) att omtala Skandinavernes från dessa orter företagna upptäcktsresor. Det var nemligen en Björn Herjulfson, född på Island, frände

6) Nordl. KonungaSagorne, Peringskiölds Ed. Cap. 102-111. Schönings Ed. Cap. 105 &c.

till förenämnde Ingolf, Coloniens stiftare, och om honom förtäljer Sagan, att han var den skickligaste man 7). Efter vikinga sed hade han tidigt börjat sina härfärder och ägde eget skepp. Han hade någon tid vistats i Norige, och derunder hade dess fader Herjulf Bardarson i Eric Raudes följe, som vi omtalat, lemnat Island och bosatt sig på Grönland, vid Österbygdens yttersta udde, som efter honom fick sitt ännu bestående namn Herjulfsnäs. När sommaren kom, seglade Björn Herjulfson till Island; men när han anlände till sin faders gamla boningsstad, fick han der underrättelse, att fadern hade om våren begifvit sig till Grönland. Han och hans kamrater voro ej sena i sitt beslut, att segla efter till Grönland, ehuru denna färd för dem var aldeles främmande, och tillägger Sturleson, att de sjelfva tyckte den vara nog vågsam, efter ingen af dem hade förut seglat i Grönlands haf. De lemnade Island och efter tre dagar, då de ej mera hade land i sigte, ändrade sig vinden till stark Nordan, med töcken och storm, så att de i flera dagar ej viste hvarât deras färd var rigtad. Ânteligen då de en dag fingo klart väder och stormen lagt sig, så att de åter kunde sticka upp seglen, fingo de mot slutet af dagen land i sigte, hvilket de ansågo ej kunna vara Grönland, hvarå de, såsom Sturleson berättar, hade det kännetecken, att der voro höga snöberg. De seglade närmare och sågo ett land utan berg, med skog beväxt och här och der små höjder. Som de ej vågade landstiga, lemnade de det å babords sida 8) och

7) Sturleson: var hinn efnelegasti madur.
8) Sturleson: their letu landit a bakborda.

efter två dagars segling, fingo de åter landkänning. Då de nalkades stranden, funno de för sig ett slätt land, med träd vida öfverväxt, och som vinden i detsamma tog af, ville besättningen gå i land; men den försigtige Björn Herjulfson ansåg det äfven denna gång för orådligt, ehuru hans kamrater trodde sig der behöfva hämta friskt vatten, ved och andra förnödenheter. De fortsatte åter sin kosa, med sydvest vind (utsynningsbyr) i tre dagar, då de å nyo fingo i sigte nytt land, som var högländt, med kala fjäll och urgamla isberg. Såsom de ansågo det vara ett föga tjenligt landstigningsställe, seglade de endast längsefter land, och funno detsamma vara en Ö (Eyland). Vinden fortfor och de styrde åter ut till hafs. Sedermera blef dock vädret strängare och häftigare, så att de nödgades till större delen refva segel. Deras färd varade ännu i fyra dagar, innan de fingo känning af Grönlands längst i Sydost utskjutande udde, det förr omtalta Herjulfsnäs, der de änteligen hunno målet af sin resa, ty händelsen fogade så, att Björn Herjulfsons fader, såsom vi nyss nämt, just der hade sin nya bostad.

Granskar man alla de omständigheter Sturleson åt oss bevarat om Björn Herjulfsons äfventyrliga resa, så synes den förmodan nära gränsa till full visshet, att de obekanta land, han under denna färd upptäckt, voro kusterna af NordAmerika. Vindens rigtning är det genast i ögonen fallande skälet för denna mening. Sturleson berättar nemligen, att det var stark Nordan, som dref dem så långt ur kosan, till fjerran belägna land och det bevis, som häraf hämtas, öfverensstämmer äfven med häfdateck-

narens uttryckliga uppgift, att vid återresan lemnades det obekanta kustlandet på babords sida, således å venster hand. Och så skulle Amerika ligga för våra Skandinaver, som nu seglade åt Norr, för att åter söka sitt förlorade Grönland, det de också lyckligen funno med sydlig, eller närmare efter Sturleson, sydvest vind.

Björn Herjulfson hade under denna färd icke kunnat, eller vågat närmare undersöka de länder han funnit, icke heller förspordes, att han vidare bekymrade sig om någon närmare kännedom deraf. Detta förebråddes honom äfven; men han synes icke hafva velat förnya sin äfventyrliga resa, utan beslöt att förblifva i ro hos sin gamle fader och den unga uppblomstrande Colonien på Grönlands östra bygd. Sedan talar Sagan föga om hans bedrifter, utan det nämnes endast, att han, efter faderns död, för en kort tid lemnat Grönland och begifvit sig till Eric Jarls Hof i Norige. Emedlertid stadnade ej derföre med honom denna upptäckt. Ryktet om hans färd hade blifvit bekant icke blott på Grönland och Island, utan äfven i Norige, och någon annan anvisning behöfde aldrig Skandinaviens unga Vikingar, för att åter uppsöka det land Björn Herjulfson upptäckt. En modig yngling bland Grönlands colonister Leifr Erikson, 9) blef detta företags anförare. Han hade förut gjort resor till Norige och derunder blifvit af Olof Tryggvason förmådd att sjelf antaga Christendomen, och

9) Hans fader var samma Erik Raude, vi nyss omtalat såsom Coloniens stiftare.

att sedan till Grönland öfverföra de första Christna predikanter 1). Sagan bär om honom det vittnesbörd, att han var en ansenlig, i all ting vis och hofsam man. I afseende på sin tilltänkta upptäcktsresa förenade han med sig 35 modige män. Af Björn Herjulfson, hvilken, såsom vi sade, icke mera var hugad för nya äfventyr, hade han tillhandlat sig ett skepp för denna långväga färd. Afresan gick lyckligt för sig och enligt Sturlesons berättelse, fann han rigtigt det land först, Björn Herjulfson träffat sist. För ortbestämningen hade det ,varit af vigt, att Sturleson här utsatt, huru många dagars segling åtgick, innan Leifr Erikson och hans följeslagare hunno detta land. Emedlertid beskrifves det såsom öfver allt bergigt, och utan vegetation. Gräs sågo de ej. Längst upp i landet voro höga snöbetäckta berg, hvarifrån lägre, kala fjäll utan afbrott sträckte sig ända ner till hafsstranden. Landet kallade de efter sin naturliga beskaffenhet Helluland och derifrån satte de åter ut till hafs. Det land, våra sjöfarande dernäst fingo i sigte, var mindre afskräckande, dock kastade de ankar, för försigtighets skull, på något afstånd från stranden och foro med jullen i land. Detta tyckes helt och hållit hafva varit ett slättland. Stränderna voro låga. Skog fanns vidt omkring, och så långt de vandrade var hvit sand. De gåfvo det namn af Markland och begåfvo sig åter till hafs med Nordost vind 2). I två dagar fortsattes deras segling, innan de åter fingo nytt land

1) Torfæi Grönlandia, p. 127.
2) Sturleson: Landnyrdings vedur, som Schöning öfversätter: ferente Euro aquilone.

i sigte. De höllo till och landstego på en Ö, som, efter Sturlesons uppgift, låg Nordan för landet. Som vädret var mildt, lockades de att göra några utvandringar in åt landet, hvarunder de märkte dagg på gräset, af ovanlig sötma, förmodeligen vanlig honingsdagg, som icke litet förundrade våra Nordländare. De dröjde icke länge på detta ställe, utan begåfvo sig åter till skepps och seglade in i det sund som efter Sturlesons ord, var emellan denna ö och en udde, som gick norr ut af fasta landet, och höllo väster om den. De måste hafva kommit vid den tid ebben började; ty Sagans berättare säger, att der var mycket grundt vatten, när sjön föll ut, så att deras skepp stannade på grund, hvilket ej synes hafva varit dem ovandt, ty de låto deraf ej afskräcka sig, utan som de längtade i land, gåfvo de sig ej tid att bida till floden kom, utan kastade ut båten och rodde till lands, der mynningen af en ström föll ut i hafvet. Men när floden kom, boxerade de skeppet genom strömmen och upp i en sjö, för att der ligga i säkerhet, och flyttade sedan sina medförda förråd i land och slogo upp små hyttor att bo uti. Såsom de beslöto, att dröja der qvar öfver vintern, förmodligen för årstidens stormars skull, uppförde de sedermera åt sig ett större hus. Sitt förnämsta födoämne hämtade de ur de fiskrika strömmarna. Isynnerhet var god tillgång på lax, och större än de hitintills sett. En uppgift, som ännu inträffar på Norra Amerika och kuststräckan längs med Atlantiska oceanen, hvilken senare Geographer kalla det Atlantiska landet. Sturleson anmärker vidare, att landets beskaffenhet var ganska

herrlig. Dess frukter voro goda och kostliga: luftstrecket mildt. Gräset på marken vissnade föga, ty ingen frost kom om vintern. De sågo, tillägger häfdatecknaren, att man der ej skulle behöfva förse sig med foder åt boskapen öfver vintern. Man anmärkte äfven, att dagarna der voro lika långa eller mera jemna än på Island eller Grönland 3). Denna omständighet öfverensstämmer väl med Sturlesons uttryck (jafn dægri), äfvensom med förhållandet, att ju närmare man kommer æquatorn blifva dagarna mer och mer lika långa 4). För en Grönländare eller Isländare, var förhållandet olika och det är således icke underligt, att Leifr Erikson och hans följeslagare anmärkte just detta såsom något ovanligt. För öfrigt hafva de lärde öfver detta ställe gjort vidlyftiga förklaringar. Peringskiölds 5), Lagerbrings 6) och isynnerhet Torfæi 7) tankar häröfver förtjena att på sina ställen efterses. Vi hafve följt Schöning, hvilken i sin Norrska Historia 8), efter den lärde Vidalius uppgift,

3) Sturleson: meira var thar jafn dægri enn á Groenlandi ed Islandi.

4) Sturleson tillägger vidare: Sol hafdi thar eiktar stad oc dagmala stad um skammdeigi. Olof Tryggv. Saga C. 105. Efter Schönings öfversättning: Solen gick upp kl. half till 8 om morgonen (Dagmala stad) och gick ned kl. half till 5 om aftonen (Eiktar stad), när det var kortaste dag (um skammdeigi). Således vid vintersolståndet.

5) Heims Kringla. Tom. I. Ol. Tryggv. Saga. p. 331. Jfr. Addenda till Torfæi Vinlandia. Are Frode. Not. Bussæi p. 120.

6) Sv. R. Hist. Tom. I. p. 424.

7) Vinlandia C. 2. Jfr. Arngrim Jonæ Grönlandia. C. IX.

8) Tom. III. p. 419-22.

upplyst, att den kortaste dagen gick solen upp kl. half till 8 och ned kl. half till 5, och den var alltså 9 timmar lång; följakteligen skulle detta land sökas ungefär vid 41:a bredds-graden 9). Att närmare bestämma dess läge, torde vara en omöjlighet. Efter vår tanka, hafva fornforskarne deruti eftersträfvat en alltför stor noggranhet. Man har blott haft ett land i sigte, ehuru Sturleson just omtalar trenne särskilta. När man jemförer denna författares beskrifning på dessa länder med de sannolika tidsbestämningar vi antagit, måste man ihågkomma, att de naturligtvis ej kunna slå in på timmar och minuter, då i de tiderna inga sådana correctiver på tidsmätningen, som vi nu äga, voro kände. Vid utredandet af ett så gammalt historiskt factum, som det ifrågavarande, tror jag att granskningen af de hithörande uppgifter säkrast instämmer i den slutföljd, att dessa Skandinavers upptäcktsresor sträckt sig från 50:de och säkrast från 49:de ända ned till 41:a bredds-graden: således från kustländerna af Norra Amerika, Terra Labrador framåt Newfoundland och ner till kusterne af Virginien. Öfverst torde dessa sjöfarandes Hellüland få sökas. I grannskapet af Newfoundland och Virginien deras Vinland, som Leifr Erikson benämde det land, han sist träffade och der han öfvervintrade. Huruvida vi under den återtagna berättelsen af dessa Sjöfarandes öden kunna af klimatiska förhållanden närmare upplysa vårt ämne, lärer i det följande synas. I förhand torde dock få anmärkas och många histo-

9) Det skulle således vara i nejden af Boston som 9 timmars dag inträffar, enligt den bekanta Astronomen Bugges uträkning. Schöning Norges R. Hist. T. III. p. 419.

riska vittnesbörd tala derför, att vår jord undergått betydliga, ofta de mest motsatta klimatförändringar. Omständigheterna dervid äro ännu ej utredda. Man må på hvad sätt som helst förklara eller undvika att förklara lagarne för detta phænomen: för Historikern ligga dock facta för ögonen och de kunna ej afvisas.

Vinland, såsom vi nämt, var det land, dit Leifr Erikson och hans följeslagare sist anlände och der de öfvervintrade, blef af dem ej lemnadt utan närmare undersökning. Sedan de byggt ett tjenligt hus för sin vistelse der, delade anföraren sina följeslagare i två flockar, hvaraf den ena skulle stanna hemma vid huset, medan den andra hvarje morgon vandrade ut, för att bespana landet. Den hemkom alltid om aftonen; hvaraf man kan dömma, att deras undersökningar ej kunde sträcka sig synnerligen djupt in i landet. Under en sådan utvandring träffades Vindrufvan, en upptäckt för våra Nordländare så märkvärdig 1), att de i anledning deraf kallade det nya landet Vinland eller Vinland det goda, hvilket namn det också i alla Isländska urkunder bibehållit. Denna Sturlesons uppgift har varit mycket satt i tvifvel, och på visst sätt har samma ära vederfärits den nordiska Historiens fader, som förut händt Herodotus, att många uppgifter, som tillförene blifvit rent af afvisade såsom fabler, genom senare undersökningar blifvit bekräftade. Likaså hafva resande anmärkt, att Vin af flera olika slag växer vildt i Norra Amerika; och att

1) Omständigheterna dervid berättar Sturleson utförligt i Ol. Tryggv. Saga C. 106.

detta isynnerhet inträffar på Virginien, derför har redan Schöning i sin Norska Historia anfört flera bevis. Försök att odla gamla verldens vinträd har väl der ej velat rätt lyckas; men efter hvad man hittills känner, pressar man der vin af vilda vindrufvor och man har anledning förmoda, att ett species, som är föga skiljaktigt från Vitis vinifera LINN. torde genom tjenlig odling kunna förädlas.

Bland det nya landets produkter omtalar äfven Sturleson, att Hvete der växte vildt 2). Att detta varit Mays (Zea mays LINN.), som växer öfverallt i Amerika, synes vara så påtagligt, att man icke behöfver taga sin tillflygt till någon aflägsnare förklaring, såsom vår Svenske resande Kalm, hvilken tror, att detta Hvete icke varit annat än Elymus arenarius LINN., som växer i ymnighet på Norra Amerikas stränder, äfven på Newfoundland och ser på långt håll ut såsom sädesåkrar 3). Vidare nämnes, att våra Sjöfarande funno ett trädslag, som de kallade Mosur, och hvilket måste hafva varit af större växt, efter det kunde begagnas till uppbyggande af deras hus. I Svenska Språket, likaså väl som i det Isländska, kallas Betula saxatilis LINN. ännu Masur eller Mosur. Det trädslag de således träffade var utan tvifvel af Björkslägtet eller något trädslag, som dermed ägde likhet, och man behöfver derföre icke tänka på något species af Ce-

2) Sturleson: thar voru ok Hveiti akrar sialfsaner. Ol. Tryggv. Saga C. 106. Peringskiöld: Agri tritico sponte crescentes. Jfr Schöning l. c. p. 421.

3) P. Kalms Resa till Norra Amerika. Stockh. 1763. Tom. III. s. 426.

der eller något annat af de mångfaldiga och herrliga trädslag, som NordAmerikas skogar i ymnighet äga att framte.

När våren kom, började våra Nordländare att tänka på sin återfärd. Af de produkter vi nyss anfört, intogo de skeppslast och gåfvo sig åter till sjöss. Deras återresa var gynnad af god vind och utan att något missöde träffade dem, fingo de Grönlands höga snöfjäll i sigte. Det omtalas icke, att de under återresan seglade intill de andra landen, som de under ditresan träffat, icke engång förbi det klippiga Hellulands' stränder, som tyckas hafva legat Grönland närmast. Man ser att Nordens vikingar icke voro så oöfvade sjömän, att de ständigt behöfde följa kusterna åt, utan de vågade äfven besegla den vida Oceanen. Detta är icke mindre anmärkningsvärdt än den omständigheten, att de, beröfvade alla de hjelpmedel, senare tiders sjöfarande äga i sitt våld, kunde med framgång företaga sina sjöfärder till fjerran belägna kuster och dervid sällan taga miste om kosan, som bäst bevises deraf, att, då de blefvo drifne af storm, kunde de ändå utan mycken svårighet åter träffa den rätta vägen.

Leifr Erikson vistades sedan hos sin fader på hans boningstad Brattalid vid Eyriksfjord. Ryktet om hans upptäckt af nya länder, Landafundi, som det heter i Isländskan, gick vida omkring, och det lockade flere af Grönlands Colonister, att deltaga i dessa upptäcktsfärder.

Thorvaldr Erikson var den, som närmast efter

sin broder Leifr Erikson, besökte Vinland. Han samlade trettio följeslagare och fick till denna resa begagna sin broders skepp. Han ankom lyckligt till samma Vinland, der han också med sitt följe öfvervintrade, -- och anmärker Sturleson att deras uppehälle bestod mest af fisk. Om våren begynte de att befara landet. Thorvaldr tog några af sitt följe med sig i en båt, för att först undersöka kusterna. De voro fagra och ganska skogrika och Sturleson tillägger, att sjelfva hafsstranden var öfverallt betäckt med hvit sand, som Leifr Erikson på sin resa äfven såg, och så beskrifvas än idag NordAmerikas kuster. Kring stränderna voro många öar och skär och lågt vatten. Hvarken der eller på en ö längre bort vester ut, blefvo de varse tecken till menniskor eller djur; men på sistnämda ö sågo de ett sädeslider 4). Det var det enda menniskoverk de här sågo, som Sturleson yttrar sig. Andra sommaren fortsatte de på lika sätt sina utfarter in åt kringliggande fjärdar och skär. Enligt Sturlesons uppgift, sträckte sig deras färd förra sommaren åt vester. Nu beslöto de derföre, att befara kustlandet åt Norr och Öster och utrustade i sådan afsigt sitt fartyg, i stället för båten, som de förut nyttjat. Som vi anmärkt, hade de förut aldrig blifvit varse någon enda af landets infödingar. Denna sommar hände det, att de seglade in i en fjärd, som omgafs utaf afväxlande skogshögder. De stego i land och ställets läge förekom dem så herrligt och fördelaktigt, att Thorvaldr Erikson fattade det beslut, att der framdeles anlägga en coloni. Men knapt hade de åter gått om bord,

4) Kornhialm af tre. Ol. Tryggv. S. C. 107.

förr än de blefvo varse tre båtar 5), som styrde emot dem. Infödingarne voro tre i hvar båt. Sturleson kallar dem Skrælingar 6), under hvilken benämning de Folkslag, som kallas Eskimoer, icke voro obekante för Grönlands Colonister, som kan ses af Are Frode och flera Isländska Sagor. Dessa urkunder lemna om dessa vilda folkstammar den beskrifning, som äfven instämmer med det vi af senare resande, Kalm, Mackenzie och genom Missionärernas underrättelser veta om dessa Polarverldens menniskor, hvilkas särskildta stammar och ursprungliga läge fordom varit vidsträcktare. De äro små till växten, stygga till utseendet, bo i hålor, bruka pilar till vapen och nyttja canoter af skinn 7). I stället för att fredligt afbida Skrælingarnes ankomst, som för deras väl bemannade fartyg i alla fall icke kunde vara så farlig, beredde sig Thorvaldr Erikson och hans kamrater till anfall, hvars utgång blef sådan, att vildarne allesammans tillfångatogos, utom en enda, som med sin båt tog till flykten. Efter denna öfverståndna fara, gingo våra sjöfarande åter i land. Uttröttade af striden lade de sig att sofva, men snart väcktes de genom ett förfärligt rop, att Skrælingarne i otalig mängd nalkades, att förnya

5) Hudkeipa thria. Torfæus och Schöning: Pelliciæ cymbæ, skinnbåtar. Peringskiöld öfversätter illa: Barkbåtar, ex cortice confecta navigiola. Båtar (Cajaker) af skälskinn konstrikt sammanfogade nyttja Grönländarne och Eskimoerne än i dag.

6) Suhm förmenar, att de så kallades för deras dåliga vapens skull. Kiöbenh. Vidensk. Selsk. Skrifter. T. VIII. p. 81. Torfæus öfversätter: Homunciones.

7) Erik Raudes och Torfin Karlsefnes Saga. Müller, Saga Bibl. B. I. p. 297.

striden. De begåfvo sig skyndsamt om bord och satte sig i försvarsstånd, för att åter, om så behöfdes, kunna begynna kampen, hvilken äfven aflopp så, att vildarne snart gåfvo sig hufvudstupa på flykten. Af deras pilar hade likväl Thorvaldr Erikson blifvit dödligt sårad, hvarföre han bad sina stridskamrater, att de, sedan hans lik förut blifvit begrafvit på det ställe, som han åt sig hade ämnat till boningsplats, skulle genast begifva sig åter till sina kamrater till första stamhållet. De gjorde så och återkommo till de sina. Våren derefter, sedan de intagit last af landets producter, begåfvo de sig på återresan till Grönland och anlände lyckligt till Eyriksfjord, der Leifr Erikson bodde, hvilken de kunde förtälja "stora tidningar", som Sturleson uttrycker sig.

Sedermera företog Leifr Eriksons tredje broder Thorstein Erikson en Vinlands-resa, som dock gjordes till intet. Han och hans följeslagare blefvo af storm drifne till Grönlands vestra bygd, der sjukdomar slutligen borttogo största delen af dem och slutligen honom sjelf. Detta afskräckte dock ej en Thorfin Karlsefne (en öfvermåttan rik man, säger Sturleson), som nyss kommit från Norige till Grönland och der gift sig med nyssnämnde Thorstein Eriksons Enka, Gudrid 8), att kort derpå åter tänka på en resa till Vinland, hvilket de Grönländska nybyggarne alltid tycktes betrakta såsom ett slags förlofvadt land, der man, enligt Sturlesons ord, kunde vinna både rikedom och namnkunnighet: målet

8) Landnama B. p. 111.

för Nordboernas vikingabegär. Med sin hustru samt några och 50 personers följe, hvaribland 5 qvinnor, begaf sig Thorlin Karlsefne om bord, och med honom förenade sig ännu flere, så att han var vid afresan anförare för tre skepp och hade inalles 140 personers medfölje 9). Torfæus beskrifver omständligt hans resa. Han hade större afsigter för sin resa, än hans föregångare. Följet var talrikare och syntes beräknadt för anläggandet af en coloni; ty Sturleson nämner uttryckligen, att de medförde i denna afsigt boskap af flera slag. De gjorde äfven aftal, att sig emellan lika dela landets goda. Han anlände med sitt talrika följe lyckligt till Vinland och tog qvarter i det hus Leifr Erikson der uppfört. Boskapen, hvilken de förde med sig, fann här ymnigt bete. För öfrigt erböd landets öfverflöd på frukter, vindrufvor och den rikeliga tillgång der var på många slags fisk, åt våra sjöfarande tillräckligt uppehälle. Genast kom dem väl till pass ett stort fynd af en hvalfisk, som ebben vräkt på land. De försökte att begagna den till mat, men funno den hvarken tjenlig eller välsmaklig. Landets infödingar (Skrælingarne) hvilka på vintern ej låtit höra af sig, och nu syntes vara fredligare, framkommo på sommaren nära deras boningstad, dock ej i någon fientlig afsigt, utan för att anställa varubyte med de nya colonisterna; ty de medförde en stor mängd skinn och pelsverk, som ännu i dag utgöra den förnämsta delen af deras byteshandel. De gåfvo skinn för rödt kläde, som de brukade att binda om hufvudet. Allrahelst

9) Erik Raudes och Thorfin Karlsefnes Saga. Müller l. c.

ville de tillbyta sig vapen; men Thorfin Karlsefne hade strängt förbudit sitt medfölje att föryttra sådana, utan fann i stället på det råd, att låta föra ut mjölk till dem, hvarmed vildarne syntes vara väl belåtne, och byteshandeln gick för sig. Emedlertid föranledde detta besök Thorfin Karlsefne att tänka på nödiga försigtighetsmått, hvarföre han omgaf sin boningsstad med plankverk, för att vara desto säkrare för öfverrumpling. Infödingarne återkommo vid vinterns början talrikare än förut och äfven denna gång gick byteshandeln fredligt för sig; men sedan en af dem blifvit dödad, då han ville bemäktiga sig främlingarnes vapen, blef friden ej långvarig och man kom å ömse sidor till en träffning, hvari Vildarne måste taga flykten. Denna oenighet gjorde våra Nordländares längre vistande mindre säkert, och föranledde Thorfin Karlsefne, att, efter en temligen lång vistelse der, tänka på återresan. Han hemförde en rik skeppslast af landets produkter, isynnerhet af Pelsverk och Masurträ. Erik Raudes Saga 1), äfven Grönlendinga Sagan kallad, beskrifver denna resa ännu utförligare i några biomständigheter, hvilka hos Torfæus förtjena att närmare efterses. Förstnämnde Saga berättar, att Thorfin Karlsefne efter tre års förlopp lemnade Vinlands aflägsna kuster och att han då tog med sig trenne af de inföddes barn till Grönland, der de sedan fingo dop och Christendom. Efter dessas utsago, styrdes Skrælingarnes land, såsom Sagan uttrycker sig, af två Konungar Avaldemon och Valdivida: det vill väl säga ett slags Chefer för dessa vandrande horder. Åf-

1) Müller l. c. p. 293. Jfr Torfæus, p. 61.

ven visste de, fast otydligt, att berätta om ett högre upp ofvan dem beläget land.

Vid denna tiden, säger Sturleson, började man tala om dessa Vinlandsresor, såsom ganska lönande. Dock synas de hittills liksom hafva varit en hemlighet inom Leifr Eriksons slägt. Hans syster Freydisa Eriksdotter beslöt ock att företaga en dylik färd, i sällskap med tvenne bröder, Helge och Finnboge, till börden Isländare, hvilka nyss från Norige med eget skepp ankommit till Grönland. Till Vinlandsresan hade begge parterne eget skepp, och skulle hvardera hafva ett lika antal följeslagare. De ankommo till Vinland lyckligen. Enligt öfverenskommelse skulle man hafva jemt 30 stridbara personer hvardera, utom qvinnor, för att vara lika. Men Freydisa hade genast öfverträdt detta aftal och i hemlighet tagit 5 personer mera med sig: en oredlighet, som naturligtvis måste grundlägga hat emellan begge lottägarne på en tid, då löftens helgd var stor och personlig tapperhet gälde mycket. Genast vid ankomsten visade sig mellan begge partierna misstanke och kallsinnighet, som sedan utbrast i uppenbar oenighet och omsider slutades med våldsamma uppträden. Freydisa, en högst afskyvärd qvinna, öfvertalade sin man Thorvaldr, som följt med henne från Grönland och för öfrigt i Sagan spelar en dålig figur, att i hemlighet mörda de begge Norrmännen med deras medfölje och bemäktiga sig deras skepp. Efter denna grymma gerning, återvände Freydisa och hennes man, försedde med rika skeppslaster, till Grönland. Der utspridde hon, att de begge Norrmännen qvarstannat, och hon belönade sitt medföl-

je ganska frikostigt, på det att deras tal skulle sammanstämma med hennes. Men ryktet om denna illgerning spridde sig småningom, och väckte öfverallt afsky och förvåning.

Vid detta sorgliga ställe stannar Sturleson och tillägger blott, att Thorfin Karlsefne, som någon tid efter sin Vinlandsfärd vistats på Grönland, utrustade sitt skepp med en rik laddning, den han sedan förytttrade i sin fosterbygd, Norige. Han återvände kort derefter till Island; der han bosatte sig. Han blef der hållen i stor vördnad och vardt stamfader för talrika efterkommande, och tillägger Sturleson, att det var ibland Thorfin Karlsefnes slägt 2), som sägnerna bäst bibehållit sig om dessa Vinlandsfärder, hvilka han i sin herrliga sagokrets inflätat. Således har den granskande häfdeforskaren säker grund för trovärdigheten af de uppgifter, hvilka Nordiska Historiens fader åt efterkommande tider förvarat.

Sedermera tyckes Vinland ej så ofta blifvit besökt, hvarföre ock dessa Vinlandsfärder nu blifva i Isländska Sagorna mer och mer sällsynta. Väl nämnes mot slutet af Olof den heliges regering, på ett ställe uti Eyrbyggia-Sagan, om en Gunleif Gunlaugson, att han vid Irlands vestra kuster råkat för en häftig och långvarig storm, hvaraf han omsider blifvit drifven till ett aflägse och obekant land,

2) Flere af denna slägt, såsom Thorlak, Björn, Ingvold voro Biskopar på Island och således boksynte män. Af dem har Sturleson fått största delen af sina underrättelser. Ol. Tryggv. Saga. C. 111.

der han och hans medfölje med plats undgingo, att af infödingarne blifva dödade. Att detta obekanta land troligen var samma kuststräcka, som förut varit för våra Skandinaver bekant, är deraf troligt, att Sagan nämner, det dessa sjöfarande der träffade en Isländare, som hos infödingarne stod i stort anseende. Ännu ett skäl kan hämtas af vindens rigtning, ty Sagan förtäljer här utförligt, att de af stark storm från Ost och Nordost blefvo drefne till ett land långt bort i Sydvest, hvilket icke kunnat vara annat än Amerika. Mera bestämdt talar Landnama Sagan, då den berättar om Jon Biskops resa till Vinland, för att på dess aflägse kuster förkunna Christna läran, hvilken han med martyrdöden derstädes beseglade. Likaså berättas, att samma fromma nit äfven föranlät Grönlands förste egna Biskop vid namn Erik, att vid år 1121 företaga en dylik resa 3). Således fortforo ännu en tid bortåt dessa så kallade Vinlandsfärder, ehuru de icke vidare omtalas; och tanken på en colonisering från Grönland, som mer än en gång sysselsatt de första upptäckarne, var alldeles afstannad.

Ryktet om detta fjerran belägna lands herrlighet hvilade icke inom Grönlands landamären. Det vandrade, lik en saga, vida omkring i Norden och ingenting hindrar, att det äfven, fast dunkelt och oredligt, kunnat fortspridas längre åt Södern. Tidigt kände Skandinaverne vägen åt Medelhafvet, genom Niorva-Sund (Gibraltars Sund).

3) Jfr Arngrim Jonæ Spec. Islandiæ Hist. s. 148.

Enligt Benjamin Tudelensis 4) var Alexandria besökt både af Svenskar och Danskar. Emellan Medelhafs- och Hansestäderna i Norden ägde vidsträckta handelsförbindelser tidigt rum. Ryktet om Skandinavernes upptäcktsresor kunde således lätt framtränga till de stora Italienska handelsstäderna, såsom Genua, Venedig o. fl. Efter vår tanka vore förklaringen då lätt funnen till de Chartor Andr. Bianco och Fr. Picigano efterlemnat, och att de verkeligen grundat sina uppgifter på en dunkel sägen, som genom handelsförbindelser till dem hunnit från Norden.

Men det är icke blott ur Sagans dunkla väfnad vi sökt utveckla hvad den ännu har tillförlitligt och trovärdigt, att säga oss om de fordna Skandinavers vikinga-lif. Vi äga äfven i detta ämne några rent historiska vittnesbörd, hvilka förtjena att närmare granskas. Redan Adamus Bremensis talar om Vinland, såsom en långt bort i Oceanen belägen ö, hvarom han af Danskar hört underliga ting berättas. "Præterea una adhuc — säger han — insula reperta in illo oceano (qui Norvegiam aut etiam Finnmarkiam lambit) quæ dicitur Vinland, eo quod ibi vites sponte nascantur, nam et fruges non seminatas abundare, non fabulosa opinione, sed certa Danorum comperimus relatione". 5) Denna underrättelse, så kort den än är, är i sjelfva verket en återklang af Sturleson och vigtig derigenom, att den styrker ännu mera tillförlitligheten af Sagoskrifvarnes utförligare berättelse.

4) Itinerarium. Ed. C. L'Empereur. Leid. 1633.
5) De Situ Daniæ C. 146. Jfr. Torfæus l. c. p. 65.

Utom Adamus Bremensis, finnes en gammal Chorographi öfver Grönland, Greipla kallad, hvilken omtalar Vinland, och hvars vittnesbörd är här så mycket vigtigare, som detsamma, sammanhållet med Sturlesons vittnesbörd, berigtigar hvad vi ofvanföre anfört om Vinlands geographiska läge. Verelius har i sina noter till Hervarar-Saga bevarat ett fragment af denna urkund, som han förmodeligen hämtat ur någon Codex, tillhörig det fordna Antiquitets Archivum. Sedan Grönlands yttersta ständer blifvit beskrifne, heter det i Isländskan: "Sudur frå er Helluland, þad er kallat Skrælingaland. þa er skamt til Vinlands hins goda, er sumer menn ætla ad gangi af Africa. Milli Vinlands oc Grænlands er Ginungagap. þad geingur ur hafi þui er heitir Oceanus: þad huerfur um allan heim 7)." Häraf ses, att i söder från Grönland låg Helluland, som Greipla äfven kallar Skrælingarnes land, och utmärker dermed tydligen de ofantliga landsträckor utmed Norra Oceanen, hvilka innehafvas af Eskimoerna. Detta granskap var, enligt hvad vi ofvanföre visat, för Grönlands colonister icke obekant, helst det Skrælingaland, som Greipla omtalar, sträcker sig ända ifrån Grönland i sammanhang med de länder, som omfatta Baffins- och Hudsons-vikarne, i söder ända ned till Terra Labrador och Newfoundland. Än i dag gå Eskimoerne till 50:de graden, och att de fordomdags framträngt ännu flera grader längre, är med dessa vandrande folkstammars natur så öfverensstämmande, att Vinland, som, enligt Greipla, var beläget icke långt ifrån Skrælingaland

7) Hervarar-Saga. Not. Verelii. p. 27.

nödvändigt bör sökas emellan 50:de och 40:de bredds-graden, hvilket också inträffar med hvad vi ofvanföre om Vinlands geographiska läge och klimatiska förhållanden anmärkt. Hvad Greipla vidare tillägger, — att emellan Grönland och Vinland är Ginnungagap 8), som går ifrån stora Oceanen, hvilken — såsom orden lyda — omhvärfver hela verlden, behöfver icke någon lång commentarius; då det genast är i ögon fallande, att Strat-Davis och Baffins Bay dermed betecknas. Närmare kan man väl ej i dessa äldsta tider se Norra Amerikas continent utmärkt. Hvad Greipla till slut anför såsom de tiders förmodan, att Amerika vore med Afrika 9) sammanhängande, är, ehuru origtigt, likväl icke alldeles ovigtigt, såsom ett bevis på den föreställning man i de äldsta tider gjorde sig om de öfrige verldsdelarnas sammanhang sins emellan.

För öfrigt, hvad ljus i detta ämne en gång kan vinnas af de få fragmenter, som af Nord-Amerikas egen forntid återstå, är svårt att säga. Allt för märkvärdiga äro dock, för att här icke nämnas, de fornlemningar af Jordvallar, Jordkäglor eller Grafhögar o. s. v. som nyare tiders resande derstädes anmärkt. Redan vår bekante Kalm ville i dem igenkänna spår efter Skandinavernes fordna besök på dessa kuster. Omständigheterna dervid äro dock, såsom mycket

8) Detta ord, som i Eddan är så bekant, är på detta ställe icke något Nomen proprium, utan utmärker på detta ställe en Hafsvik (vastus hiatus).

9) Afrika är i Isländska Sagorna mycket bekant. Allmännast kallas det Morland.

annat rörande Amerikas forntid, oaktadt Volneys, Smith- Bartons och nu senast New-Yorkska Vetenskaps-Societetens forskningar ännu bortgömdt i mörker. Ty att såsom Mallet och Pontoppidan antaga Eskimoerna såsom lemningar af de fordna Skandinaviska Kolonisterna eller såsom den store Linguisten Ol. Rudbeck den yngre vilja i det Amerikan-Virginiska språket finna några likheter med det gamla Nordiska språket, har icke någon historisk grund för sig. Man vet dessutom af senare underrättelser, att Eskimoernes språk och kroppsbildning vittna om frändskap af en helt annan art, nemligen med Tschuder och Samojeder och antyda således klarligen en gemenskap emellan det Nordöstra Asien och det Nordvestra Amerika.

Huru länge Skandinavernes resor till Nord-Amerika varade, hafva Historieskrifvarne icke anmärkt. Hos Sturleson gå de icke öfver medlet af det 11:te Seklet. I andra urkunder kan man dock följa dem in i 12:te Seklet. En forntida Scribent, Ordericus Vitalis omtalar vid slutet af 11:te århundradet Vinland ibland Noriges ultramarinska besittningar 1). Man påminner sig dervid, att Island och Grönland, efter flere omväxlingar, omsider underkastade sig Norriges Konungavälde. Redan förr än denna politiska förändring inträffade, hade Kolonisternas byteshandel på Nord-Amerikas kuster upp-

1) Orderici Vitalis Historiæ Ecclesiast. L. XIII. hos Du Chesne, Historiæ Normannorum Scriptores Antiqui. Paris 1619.

hört, ty den tyckes annars hafva bordt blifva mera bekant i moderlandet. Orsakerna till dess upphörande låter sig förklaras af Eskimoernas tilltagande fientlighet, för hvilken en hand full folk, som bosatt sig på deras kuster, i längden skulle gå under. Så såg Thorfin Karlsefne sina afsigter öfver ända kastade. Ehuru han var manstarkast af alla Vinlandsfarare, blef han dock efter hela tre års vistelse der, nödsakad att öfvergifva hoppet att på dess kuster kunna bofästa sig.

Eskimoernes grannskap blef omsider äfven farligt för sjelfva den Isländska Colonien på Grönland. Grönlands Annaler, åberopade i Müllers Saga-Bibliothek, veta att säga, det Eskimoerne (Skrælingarne) vid år 1379 ströfvat in på Colonisternas område, och der utbredt förödelse. Sannolikt blefvo Eskimoerne undanträngde i söder af andra Indianska folkstammar (Mohawkerne, Delawarerne?) då de efterhand drogo sig högre upp emot Norden och derunder torde några horder hafva kastat sig längre in åt det östra Grönland, der deras grannskap blef en af orsakerna till Coloniens undergång. Hos Crantz och Egede finnes en PåfveBulla, hvari talas om en fientlig flotta, som vid år 1418 anstält förödelser på Grönland. Vid den tiden härjade pesten Island och hann troligen i sin förhärjande fart äfven till Grönland. Icke många decennier derefter hade Polarisen med eviga förskansningar tillsperrat vägen till Grönlands östra bygd.

I hvad ordning dessa i det närmaste samti-

diga orsaker verkat till Grönländska Coloniens slutliga öde är ovisst. De oroligheter, som vid denna tid herrskade i det genom Calmar-Unionen illa sammanbundna Skandinavien, gjorde att stamlandet icke tänkte på, att i tid understödja det aftynande nybygget. Då man sedermera började tänka derpå, hade förslagerna icke någon framgång. Oaktadt flera förnyade expeditioner, hafva icke de djerfvaste sjöfarande kunnat genomtränga de fruktansvärdt väldiga isvallar, bakom hvilka den fordom så blomstrande Grönländska Coloniens sluteliga öde ligger i evig köld förborgad. Öfvergången från Nord-Europas gamla till Amerikas nya verldsdel utdog med Colonister. Den hade, såsom så många andre af de dödliges sträfvanden, för en tid gått till hvila, för att på en annan tid och hos andra folk med förnyad kraft stå upp igen. Men de första upphofsmännens namn skulle säkert för alltid hvilat i glömskans sköte, om ej den Nordiska Hjeltesagan bevarat minnet af deras bragder.

J. H. Schröder.

TILLÄGGNINGAR

VID AFHANDLINGEN

OM SVENSKA JORDENS BILDNING.

Under den tid af 9 månader som nämnde afhandling legat tryckt, men outgifven, hafva många upplysningar erhållits genom resande och ett sorgfälligare benyttjande af förut varande hjelpmedel, hvilka upplysningar här böra bifogas såsom tillökande eller förändrande det som i afhandlingen blifvit anfördt.

Den fullständigare kännedom af Skandinaviska bergen, som man i sednare åren erhållit, visar allt mer och mer att egentliga Norska Fjällryggen, från Lindesnäs till Dovre, är af helt egen geologisk beskaffenhet, såsom bestående hufvudsakligen af gneissartad granit utan några bifogade öfvergångs-bildningar; då deremot den Svenska Fjällryggen, som är utsträckt från Nord-Cap till långt ner i Dalarna, består mest af skifferaktiga stenarter hörande till en yngre bildning och erhåller bredvid sig, så snart någon större vattenbassin råkas, verkligen petrificatförande lager. Den kedja af skogsberg, som åtföljer Bottenvikens och Bottenhafvets vestra strand, i Norrland strax utmed hafvet, i Vesterbotten på flera mils afstånd derifrån, består af rätt gammal gneissartad granit. Denna tyckes således vara det äldsta grundfästet för norra Sveriges berg. När man derifrån kommer uppåt fjällryggen, blifva i Lappmar-

kerne skifferartade stenslag rådande i synnerhet Hornblende. I Jemtland, som sednast blifvit sorgfälligt undersökt af Herr Hisinger, skall största delen af fjällryggen bestå af Talkskiffer, som bildar de underliga vågformiga öppningarna i bergen. På sidan om den samma lägga sig en mängd Lerskiffrar, som strax gå nedåt längs efter vattendragen; hvarefter man vid vestra sidan om Storsjön möter en svart kalksten med hvita ränder. Utom denna kalksten vidtager vid Storsjöns södra och östra del en Grå öfvergångs-kalk, försedd med Orthoceratiter och Echinosphaoriter. Denna sträcker sig genom Oviken, Lockne, Sunne, Brunflo, Frösöen och uppåt Lit — samt lägger sig allestädes emot den öster ifrån mötande granitaktiga bergarten. Det är icke bekant att någon skifferart, som förer petrificater, finnes hvarken öfver eller under detta kalkstens-lager. I alla afseenden liknar det mest Dalarnas Petrificat-lager, men är ännu mer fattigt och outbildadt än detta, som man också kunde vänta sig hos denna nordligaste af alla våra Öfvergångs-bildningar. Att Enare-Träsk skulle äga någon dylik bildning invid sig, är mindre troligt; utan fast mera tyckes denna sistnämnde sjö vara en mera tillfällig vattensamling, hvilken icke har så stort samband med landets bildning som de sydligare Svenska sjöarna.

På fjällryggen synes de skifferaktiga bergarterna fortfara genom Härjeådalen, hvarefter den stora Sandstensbildningen i Dalfjällen upphöjer sig, som man nu enligt Herr Hisingers mätningar vet uppstiga i Svuckustöt till 4404 paris. fot öfver hafvet. -- Os-

mundsberget är enligt samma mätningar 451 fot öfver Oresjön eller närmaste hufvudvattudraget, och 571 öfver Siljan, som är mera aflägsen.

Från dessa nära fjällryggen belägna trakter af Öfvergångs-formationen följer man naturligast söderut efter landets ungefärliga medellinia, och råkar då först den högst märkvärdiga Vestgötha Öfvergångs-trakten och sedan den Skånska dermed af alla likaste bildningen. På sidorna om dessa ligga Nerikes och Östergöthlands mindre ansenliga lager; hvarefter bildningarne återigen höja sig på ett större afstånd och mera utåt hafvet i de märkvärdiga öarna Öland och Gottland. Denna ordning tyckes af naturen sjelf mest anvisas för våra öfvergångstrakter, och jag önskade nu att den äfven blifvit följd i ofvanstående afhandling, i stället för den derstädes efter lagrens synliga höjd öfver jordytan följda uppställningen.

Kastar man slutligen en allmänt öfverseende blick på våra Öfvergångs bildningar, så finner man dem betydligt olika med alla utländska. Så väl uti det midt emot oss belägna Tyskland som uti Sweitz och tillgränsande länder öster ut ligga Öfvergångsbildningarna på sidan af de uråldriga bergen och utmärka sig der ofta med betydlig höjd, men utbreda sig icke till betydlig vidd och söka icke eller för sin utbredning några betydliga vattenbassiner. Deremot våra Öfvergångsbildningar hafva aldrig kunnat fästa sig annat än uti de största sjöarnas vattenbassiner, der de utbredt sig till beundransvärd vidd med ringa höjd. Detta bildningssätt antyder en sednare bildningstid,

då allt mera satte sig i utbredda lager under vissa vattenytor. Således tyckes det som vore alla våra Öfvergångs-trakter, liksom en, sednare än de tyska, tillkommen egen del af den stora Öfvergångs-formationen. Det tyckes som hade först den äldre delen, som icke finnes hos oss, satt sig och det i större hast, så att den ej fått tid att utbreda sig. Derefter synes den hos oss i sina bassiner så ordentligt bildade delen hafva lagt sig och det under bättre tillfälle att utbilda sig så väl till sina lager som till sina inneslutna organiska varelser. Således blir det begripligare huru våra Öfvergångs-berg erhållit den märkvärdiga suiten af blinda Entomostraciter, hvartill intet tecken finnes utomlands; äfvenså de underliga Echinosphæriterna, som i andra länder äro alldeles okända, många egna förändringar af Orthoceratiter m. m.

G. Wahlenberg.

RÄTTELSER:

Sid. 102 r. 14 uppif. st. *vill* läs *ville*
S. 122 r. 12 st. *ansåg mest* l. *ansåg för mest*
S. 162 r. 1 st. *Senatura* l. *Serratura*
S. 171 not 8 tillägg: *Äfven i Spartanska Republiken hö de Öfverste-prästerskapet till kungavärdigheten.*
S. 188 not 62 l. *v. Savigny* Geschichte des Römische Rechts im Mittelalter. T. I. 8:o Heidelberg 1815.
S. 190 not 67 st. *Ländismän* l. *Ländermän*

SERGELL INV